

magazin istoric

ANUL XIII Nr. 6 (147) Iunie 1979

magazin istoric

Revistă de cultură istorică

Anul XIII - Nr. 6 (147)

iunie 1979

Redactor șef

CRISTIAN POPIȘTEANU

Redactor șef adjunct

NICOLAE MINEI

Colegiul redacției

DUMITRU ALMAȘ

CONSTANTIN ANTIP

ADOLF ARMBRUSTER

VIRGIL CANDEA

NICOLAE COPOIU

LUDOVIC DEMÉNY

TITU GEORGESCU

DINU C. GIURESCU

ȘTEFAN PASCU

M. PETRESCU-DIMBOVIȚA

ȘTEFAN ȘTEFANESCU

COPERTELE NOASTRE

①

④

②

③

① Printre puținele monumente literare aztece păstrate, se numără și manuscrisul cunoscut sub numele de **Codex Borbonicus**, din care am reținut o serie de imagini ce înfățișează câțiva dintre zeii panteonului aztec; în stînga sus, zeul solar Tonatiuh, față în față cu Quetzalcoatl, prezentat sub forma unui zeu-cline

④ Războinic toltec, cu pene de vultur și piept-armură, secolul IX-XIII. Toltecii s-au aflat printre populațiile care au trăit pe meleagurile Mexicului de azi, înainte de venirea aztecilor, lăsîndu-le o bogată civilizație (**Viața și moartea în Imperiul aztec**, p. 49)

Maceta artistică a copertelor 1 și 4: arh. Ascanio Damian.

② Cărțile vechilor noștri cărturari, indiferent de locul unde au fost scrise sau tipărite — în Moldova, în Țara Românească sau în Transilvania — s-au adăsat românilor de pretutindeni, contribuind la făurirea conștiinței unității de neam. Este și cazul acestui **Slujebnic**, din sec. XVII, cu splendide miniaturi lucrate cu foită de aur — aflat astăzi în Biblioteca Academiei R.S.R. — din care reproducem o scenă de judecată (**Carte pre limba românească**, p. 11)

③ În confruntările militare din antichitate, elefanților le reveneau importante misiuni de luptă. Detaliu dintr-o miniatură indiană, reprezentînd momentul începerii unei bătălii (**Tancurile vîi ale antichității**, p. 29)

sumar

BĂLCESCU — 160 ANI DE LA NAȘTERE ● Un contemporan: **MARIAN ȘTEFAN, IOAN LACUȘĂ** ● Profesor în oștire și propagandist al revoluției: **G.H. GEORGESCU-BUZĂU** ● Sol al colaborării între popoare: **BRUCE C. FRYER**

2

O treaptă spre unitate. Carte pre limba românească: **MIRCEA PĂCURARIU**

11

Volevozi români sub semnul marelui ideal: **MATEI D. VLAD**

14

București 1980 — al XV-lea Congres internațional de științe istorice: **ȘTEFAN PASCU**

18

Cel mai primejdios adversari ai romanilor: **N.G. MUNTEANU**

21

Sarmizegetusa Regia — puternic centru al metalurgiei dace: **ȘTEFAN FERENCZI**

24

Carol Farcaș și Internaționala I-a: **I. GEORGESCU**

26

Tancurile vîi ale antichității: **A.S. ȘOFMAN**

29

Limba română deopotrivă de scumpă tuturor: **TRAIAN IONESCU-NIȘCOV**

31

Un general elvețian despre români: **PETRE FLOREA**

33

TREI MARTORI DEPUN ÎMPOTRIVA FASCISMULUI ● **WILLIAM SHIRER**

34

● **N. CONSTANTINIDI** ● **LIVIU REBREANU**

34

New York, august 1938. Tineretul contra fascismului: **ION BABICI**

46

Cu cel de acasă: **TEODOR PINTEAN**

48

Viața și moartea în Imperiul aztec: **MIREILLE SIMONI-ABBAT**

49

S.U.A. ÎN ANII '20 ● Spaima roșie: **FREDERICK LEWIS ALLEN**

49

● **Ku-Klux-Klanul** în acțiune: **ARNOLD S. RICE**

56

● Cărți sosite la redacție ... 25 ● Concursul Magazin istoric: răspunsurile la întrebări ... 47 ● Poșta Magazin istoric ... 62

BĂLCESCU rămîne un contemporan

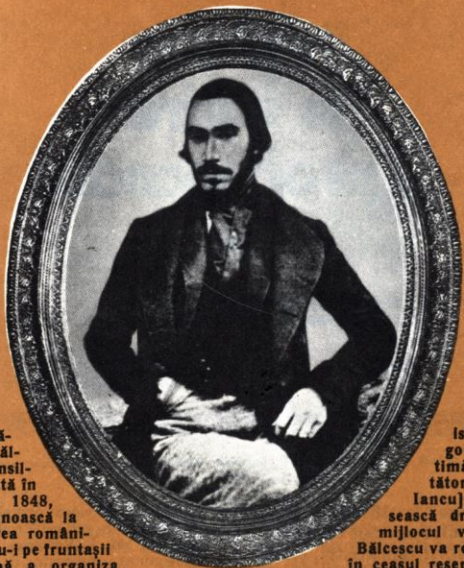
Astăzi este înverdat pentru tot românul cu minte și cu inimă că libertatea naționalităților nu poate veni de la curțile împărațesti și a despoților, ci numai dintr-o unire strînsă între toți românii și dintr-o ridicare a tuturor împreună și în solidaritate cu toate popoarele împilate. Bălcescu a rostit aceste cuvinte la 15 mai 1851. Cu acel prilej, revoluționarul român aflat în capitala Franței sărbătoreau împlinirea a trei ani de la izbucnirea revoluției în Transilvania. Înzestrat cu o minte luminoasă și pătrunzătoare, marele revoluționar și patriot sintetiza în cîteva cuvinte o extraordinară experiență istorică pe care o trăise poporul său în acea „primăvară a popoarelor” care fusese anul 1848. Mai mult decît oricare altul, era îndreptățit să vorbească despre această experiență istorică raportînd-o la propria sa experiență. Era omul ce se dăruise cu totul revoluției și în care aceasta își găsisse pe cel mai credincios slujitor al ei.

În 1851 Bălcescu nu făcea o simplă rememorare a evenimentelor trecute; gîndirea sa vizionară schița obiectivele viitoarei revoluții române, menită a înfăptui, prin efortul întregii națiuni conștientă de forța și rolul său în făurirea propriei istorii, unitatea națională. Marele patriot vedea, în același timp, nu o revoluție română închisă, izolată, ci parte componentă a ridicării generale la luptă a tuturor popoarelor împilate. Aceste idei nu erau noi la Bălcescu. Acum, în baza experienței istorice căpătate, ele erau doar mai clar exprimate.

Cînd revoluția, izbucnită la Paris în februarie 1848, s-a propagat ca o reacție în lanț, cuprinzînd cu vîlvățiile sale Germania și Austria, în mintea lui Bălcescu s-a înfiripat ideea unei revoluții simultane în Țările române. În acest scop, la 20 martie 1848, el a convocat întrunirea revoluționarilor români aflați la Paris și în cadrul acesteia s-a stabilit planul de acțiune: toți, munteni și moldoveni, urmau să plece spre țară și să pregătească izbucnirea concomitentă a revoluției de-o parte și alta a Mîlcovilului. Ba mai mult, în drum spre patrie, Bălcescu a găsit prilejul potrivit de a-și clarifica proiectele privind acțiunea revoluționară. La Köln, în Germania, s-a întîlnit cu Adam Czartoryski — unul dintre conducătorii emigrației polone — cu care a discutat posibilitatea conjugării revoluției române cu cea a poporului polonez. Așadar, o revoluție unitară în spațiul românesc, care trebuia să se constituie ca parte componentă a revoluției generale europene.

Înăbușirea revoluției din Moldova l-a mîhnit, dar nu l-a descurajat. Peste munți, în cealaltă țară românească, se făceau pregătiri pentru Marea Adunare de la Blaj, din mai 1848. O lună mai tîrziu, avea să înceapă marea experiență a guvernării revoluționare în Țara Românească, experiență curmată brutal prin intervenția armată a celor două imperii absolutiste — otoman și țarist. Arestat, Bălcescu a fost silit, împreună cu alți fruntași revoluționari, să apuce drumul exilului¹, nerenunțînd o clipă la lupta pentru cauza revoluționară.

¹ Magazin Istoric, nr. 6/1978.

Așadar, prima călătorie a lui Bălcescu în Transilvania, petrecută în octombrie-decembrie 1848, i-a dat prilej să cunoască la fața locului „mișcarea românilor” de aici, sfătuiindu-i pe frunțașii acestuia să „înceapă a organiza Transilvania ca o țară românească și a o declara astfel”. Le-a propus să organizeze un congres național al tuturor românilor din Austria, spre a-și impune drepturile și, totodată, i-a sfătuit să ajungă la înțelegere cu revoluționarii unguri. Alarmate, autoritățile austriace l-au determinat pe Bălcescu să părăsească Transilvania.

Lunile petrecute aici — după cum remarca academicianul Ștefan Pascu — au pus „în fața lui Bălcescu problema Transilvaniei prezente [din 1848], a Transilvaniei vii, trezită dintr-o dată la lumină, dornică să-și cucerească libertățile și drepturile”. A plecat de acolo cu convingerea că revoluția transilvănenilor putea fi sprijinită principal în reluarea revoluției din Țara Românească: „Ce este bine în Transilvania — scria Bălcescu — este că românii sînt în picloare și la trebuință vom putea cu înlesnire a recruta oameni, spre a intra în țară [Muntenia]”.

Solidaritățile reacțiunii, Bălcescu dorea să-i opună o deplină unitate de acțiune revoluționară. Acesta a fost mobilul dramaticei încercări făcute de el în perioada aprilie-octombrie 1849, cînd, în Ungaria și Transilvania, a purtat tratative pentru a împăca revoluția ungară cu cea a românilor și a le opune eficient armatelor intervenționiste. Din păcate, marele său zăbucium n-a avut finalitatea dorită. Pe un alt plan însă, el a prilejuit, cum remarca

istoricul Silviu Dragomir, „înfrățirea intimă dintre cei doi luptători [Bălcescu și Avram Iancu], care caută să găsească drumul neamului în mijlocul vitregiei vremurilor. Bălcescu va repeta, mai ales acum, în ceasul resemnărilor silite, formula programatică rostită înainte de a porni din Constantinopol [în aprilie 1849]: «Noi românii nu vom exista pînă cînd nu ne vom uni cu toții într-unul și același corp politic»”.

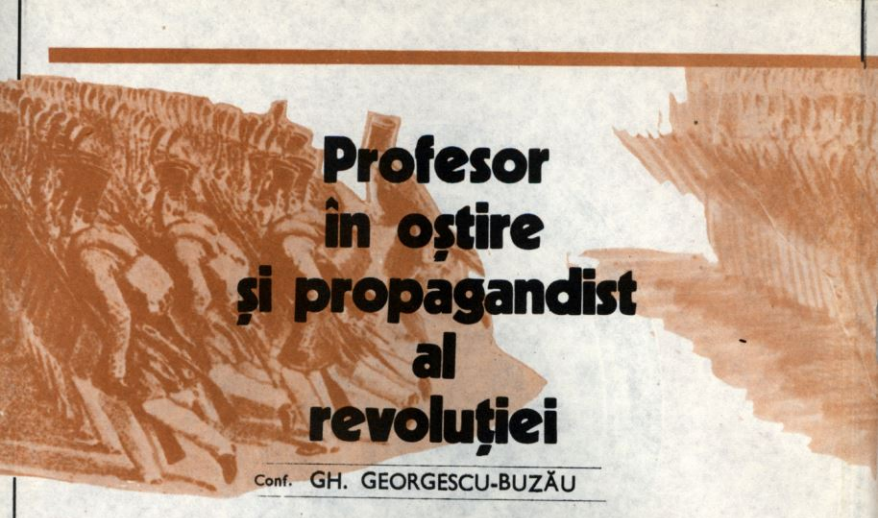
* * *

De-a lungul anilor, revista noastră și-a făcut un titlu de onoare în a evoca sub multiple aspecte personalitatea și lupta marelui înaltaș, aducîndu-și în felul acesta contribuția la o mai completă înțelegere și evaluare a vieții și operei lui Nicolae Bălcescu.¹

Am reunit în acest număr două articole despre Bălcescu. Autorii lor l-au surprins în ipostaze diferite: dascăl pentru ostașii tinerei armate naționale și organizator al propagandei revoluționare (conf. Gh. Georgescu-Buzău) și militant al idelilor de unitate națională și solidaritate revoluționară între națiuni (istoricul american Bruce C. Fryer). Semnificativă înțînire în preocupări, explicabilă în primul rînd prin interesul deosebit pe care l-au stîrnit și îl stîrnesc încă opera scrisă și faptele celui care, la 160 ani de la naștere, continuă să ne fie, prin multe din idelle sale, contemporan.

Marian ȘTEFAN,
Ioan LĂCUSTĂ

¹ Magazin Istoric, nr. 3/5/1967, 7-8/1968, 5/1969, 11/1971, 4-6/1973, 2/1975, 7/1976, 11/1977, 3, 8/1978 și 3/1979.

Profesor în oștire și propagandist al revoluției

Conf. GH. GEORGESCU-BUZĂU

În cererea pe care, la 18 iunie 1838, Bălcescu o adresa polcovnicului Odobescu, „ajutorul șefului oștirii românești“, citim, printre altele: „Ajungind în vîrstă de 19 ani și învățînd atît în Colegiul Sfințului Sava, cit și în particular, științele: Istoria universală, Aritmetica, Algebra, Geometria, Trigonometria, Filozofia formală și Drept Civil, Roman și limbile streine: franțuzească, elinească și laținească, după cum se vede din alăturatele atestaturi, și dorind acum a intra în slujba oștirii, rog plecat pe Domnia-Voastră să bine-voiți a mă primi cu chipul ce veți găsi de cuviință“. Îl asigura că este „înrădăvăr fiul răposatului pitar Barbu Bălcescu“ și că „am cîntea a alătura pe lingă aceasta încredințarea a patru boieri, cum și a mumă-mi“. Cererea i-a fost aprobată și la 8 iulie 1838, Bălcescu a intrat în oștire cu gradul de iuncher (sublocotenent).

Avangarda norodului

Tînărul aspirant la ofițerie s-a dovedit a fi o personalitate de excepție față de fiii de boieri sau de burghezi, dintre care mulți

îmbrățișau cariera armelor doar de dragul uniformei de salon. Unul dintre prietenii și biografilor săi, I. Voinescu II, observa că Bălcescu nu era mulțumit de contactul cu tinerii între care se afla. „De aceea, orele ce priso-seau, după împlinirea datoriilor slujbei, el le întrebuița, în contra obiceiurilor celor mai mulți dintre frații săi de arme și a celei mai mari părți a junimei de atunci, unele în citirea autorilor clasici, altele în studiul său favorit, al istoriei, și mai ales al istoriei naționale“.

Bălcescu concepea armata ca „o avangardă a norodului“ care trebuia să aibă un rol revoluționar în lupta de eliberare și apărare a țării. El preconiza, printre altele, ridicarea nivelului de pregătire a tuturor cadrelor din armată, în special a soldaților și gradelor inferioare, printr-o susținută activitate de instruire. Abia înrolat în rîndurile oștirii, tînărul sublocotenent a luat o inițiativă îndrăznească pentru mentalitatea epocii de atunci: înființarea unei școli pentru învățătura militarilor „de rangurile de jos“. Propunerea a fost acceptată de domnitorul Alexandru Ghica, iar în clădirea cazarmii Dudești a luat ființă această primă școală destinată gradelor inferioare din armată. La cursurile ei au fost înscriși 63 ostași din unitățile de cavalerie și din regimentele 2 și 3 infanterie. Cu predarea cursurilor au fost însărcinați „trei iuncheri, dintre aceia care au ieșit mai cu știință din Colegiul Sf. Sava“, fiecare ales dintr-o altă unitate. Nicolae Bălcescu, din

Unități de infanterie munteană, așa cum le-a surprins desenatorul francez Raffet. Gravură din anul 1837

regimentul de cavalerie, Gheorghe (Iorgu) Paraschivescu și Toma Constantin (adept al ideilor socialismului utopic fusese profesor la școala falansterului de la Scăieni¹), ultimii doi infanteriști. Bălcescu predă citirea și geografia, Paraschivescu — aritmetica, iar Toma Constantin — scrie a și caligrafia.

Cei 63 elevi s-au arătat deosebit de sîrguincioși, 13 dintre ei distingîndu-se în mod deosebit „la învățătura citirii și scrierii”. „Este o mare plăcere — scria Florian Aaron în ziarul său *România* — să vadă cinevași cu cită rivnă, cu cită întrecere vin soldații într-această școală și cu ce spor înaintează. N-ar putea crede cineva că niște mîini vîinoase, care învîrtesc ca pe o pană armele cele mai grele, ar fi în stare să ție condeii cu atîta potrivire, încît să poată dîntiași dată cele mai grele trăsuri ale literelor. Cu asemenea pătrunzătoare înțelegere nu este îndoială că acești soldați, urmînd la învățatură măcar numai la două zile odată cite două ceasuri, în puțină vreme vor ajunge în stare nu numai a citi și scri, ci și așterne socotelile cele mai obișnuite”

În afara lecțiilor pe care le predă, Bălcescu a folosit apropierea sa de soldați pentru a le dezvolta dragostea de patrie, prin evocarea trecutului de luptă al poporului. „Se știe — scria Ion Ghica — că la cazarmă aduna pe lingă dînsul, în orele de recreație, mai mulți

sergenți și soldați, cărora le povestea despre vitejiile românilor în luptele cu turcii, cu tătarii, cu ungurii și cu lehi, de pe vremile lui Mircea, lui Mihai și lui Ștefan”.

Examenul de sfîrșit de an școlar a avut loc la 16 octombrie 1838, în prezența domnitorului Alexandru Ghica, care a stat de vorbă cu elevii și, examinîndu-i, a constatat că progresele realizate erau „mai presus de nădejde”. Tuturor celor 63 elevi li s-au acordat gratificații.

Aprindere, nu potolire

În vremea revoluției din 1848, Nicolae Bălcescu, secretar al Guvernului provizoriu, a inițiat și organizat activitatea de propagandă revoluționară, punînd bazele unei instituții noi în Țara Românească. Scopul ei principal l-a constituit răspîndirea ideilor și programului revoluției în rîndurile maselor largi populare. Deosebită importanță pe care Bălcescu a acordat-o propagării ideilor înaintate printre țărani, a izvorît din credința sa că aceștia pot constitui o forță principală în luptele pentru triumful cauzei revoluției, drept pentru care ei „au trebuință a fi aprinși, iar nu potoliți”.

Decretul Guvernului provizoriu din 24 iunie 1848 privind trimiterea comisarilor de propagandă prin sate, făcea recomandarea ca aceștia să se îngrijească a-i lămuri pe ță-

¹ Magazin istoric, nr. 2/1975.

rani despre „drepturile cele nouă” ce le dădea Constituția revoluției, precum și „datoriile lor”. Să fie trimiși „oameni cu capacitate și preoți”, cite un comisar și chiar cite doi „prin [satele]” cele ce sînt mai bîntuite de reacționari.”

În *Proiectul de instrucțiunile comisarilor propagandiști*, întocmit de Bălcescu, se recomanda comisarilor să vorbească poporului îndeosebi despre drepturile sale, făcîndul „să le simtă pe deplin”, trezindu-i astfel conștiința libertății.

Preînd la justa sa valoare rolul maselor în viața țării, în același document Bălcescu îi mai sfătuia pe comisari „să facă pe popor să-și simtă marea sa putere”, pe care să-și o impună printr-o voință „tare și statornică”. Comisarii erau chemați „să deștepte... acel orgoliu național ce este mîntuirea popoarelor în timp de revoluție”. Marele revoluționar le mai recomanda să pregătească poporul pentru lupta de eliberare națională. Comisarii de propagandă erau imputerniciți totodată să cerceteze funcționarii reacționari din administrație și să-i schimbe, în înțelegere cu autoritățile locale.

O altă sarcină încredințată comisarilor și pe care Bălcescu o considera „de căpetenie” privea propaganda legată de alegerile pentru viitoarea Adunare Națională, a cărei constituire era prevăzută în Constituția revoluției și care, scria el, „cată a fi însuflețită de duhul revoluționar”. Bălcescu atrăgea luarea aminte că „dreptul de a fi deputat în Adunarea Națională va fi dat numai aceluia ce va putea înfățișa o viață nepătată în trecut și o simpatie sinceră cu nouăle principii [principii]”.

Comisarii, de asemenea, erau datori să-i dea în vileag pe demagogi, pe cei cu „două fețe”. „Aceștia sînt înșelători. Comisarii îi vor demasca pe toți aceștia poporului, atrăgîndu-i atenția să nu se lase înșelați, căci unii ca aceștia caută a-l sluji ca să-l piarză”.

Importanța deosebită a activității comisarilor de propagandă a fost subliniată și de A.I.G. Goleșcu-Negru, care, la 9 iulie 1848, îi scria lui Ștefan Goleșcu: „Despre propagandă stăruiesc mai mult decît oricînd în ideea de a numi cite un comisar de fiecare plasă sau plaiu care să corespundă de-a dreptul cu Guvernul provizoriu către o comisie numită înadins pentru aceasta... Această comisie se poate întocmi de unul din secretari (și eu propui pe Bălcescu Nicolae) cu mai mulți ajutori luați afară din sinul Guvernului...”

Sulițe pentru Garda națională

Să vedem cum au acționat cîțiva dintre cei 105 comisari (99 de propagandă și 6 extraordinari) numiți în cele 17 județe ale Țării Românești în timpul revoluției.

Comisarul C. Brezoianu (pentru plaiul Nucșoara — Muscel) raporta la 12 iulie 1848, Ministerului Trebilor din Lăuntru, că în satul Nucșoara „am adunat în curtea bisericii

sătenii, preoții și arendașul spre a le desluși cele 21 articole care formează noua noastră Constituție”. Apoi a mers în satul Corbii, unde, scria el, „sătenii s-au dus să-și facă sulițe și astfel să înființeze gardia națională”¹. Pretutindeni în localitățile plaiului, în care s-a deplasat spre a explica țăranilor cele 21 puncte ale Proclamației revoluționare a fost întîmpinat cu strigările: „Trăiască făcătorii noștri de bine! Trăiască Constituția!”.

Din Craiova, Costache Burileanu, comisarul de Dolj, trimitea la 18 iulie 1848 un exemplar din *Proclamațiunea revoluționară anonimă* care fusese răspîndită prin oraș. Era o violentă imprecăție la adresa reacționarilor „Pînă cînd o să mai rămîneți orbiți de interesele voastre cele barbare și diavolești, pînă cînd o să despoiați pe confracții voștri, pe care de atîtea veacuri i-ați tot nefericit?... Vă numim tirani, despoți și sugrumătorii de oameni [în loc să] vă numim patrioți...”

Într-o adresă pe care i-a trimis-o lui N. Bălcescu, la 18 iulie 1848, M. Marghiloman, comisarul din județul Gorj, nota: „În toate satele unde m-am prezentat, țăranii primesc cu cea mai vece multumire Constituția, jurînd că nu vor lăsa a le-o răpi vrăjmașii din mină, decît numai atunci cînd vor peri cu toții”. Atrăgea însă atenția că „patria noastră se află tot în nenorocire, căci... pe la moșiile ciocoesci se află... cite o rugină, care spune țăranilor că făgăduielele Guvernului nu au nici o tărie”. Mărturisea, totodată, că „pe cît putem, pe țăran îl facem vrăjmaș stăpînului, căci numai cu chipul acesta propaganda își poate lua sborul”.

În rîndul comisarilor de propagandă care au activat în Țara Românească s-au aflat și revoluționarii din Transilvania. Astfel, învătătorul Ioan Codru-Drăgușanu a fost „comisar extraordinar” al județului Prahova. Un document de epocă preciza că acesta s-a aflat „în toate adunările zgomotoase de atunci”, că a făcut „cluburi în Școala Națională” din Ploiești, „cuvîntînd cuvinte de mare turburare și foarte calomniatoare pentru proprietarii și notabili țării”. Un alt transilvănean, David Maniu Almășanu, a fost, de asemenea, comisar de propagandă în județul Prahova.

Activitatea comisarilor de propagandă a constituit o eficientă formă de legătură permanentă între frunții revoluției, între guvern și masele largi populare. Ministrul Trebilor din Lăuntru la 13 august 1848, scria într-o circulară către administratorii districtelor: „Trimiterea comisarilor prin sate... a adus folosul ce se aștepta”. Iar în martie 1849, după ce revoluția din Țara Românească fusese înăbușită, Nicolae Bălcescu aducea un călduros omagiu activității comisarilor care, mărturisea marele patriot, în momentele dificile „singuri... au scăpat revoluția prin ideile ce au semănat în țară”.

¹ Garda națională a fost înființată în iunie 1848, ca o creație a revoluției, „spre păstrarea liniștii și a unei ordine”¹; era formată din „oameni neînfrigați, cinștiți și înțelegători de toate stările”; din ea s-a dezvoltat, ulterior, garda civică.

Sol al colaborării între popoare

BRUCE C. FRYER,

profesor la Hill School, S.U.A.

Personalitate centrală a revoluției de la 1848 în Răsăritul Europei, Nicolae Bălcescu afirma că ridicarea la luptă a popoarelor din această zonă a avut ca obiectiv instaurarea unor guverne democratice și emanciparea lor națională¹. Chiar din momentul izbucnirii revoluției, țelul imediat al lui Bălcescu a fost păstrarea și afirmarea națiunii române în fața presiunilor exercitate de marile imperii reacționare, iar ca obiectiv de perspectivă crearea unei Româнії unite, cu un guvern democratic. Posibilitatea realizării acestor deziderate a fost serios diminuată prin ocuparea Principatelor dunărene de către trupele otomane și țariste, la numai câteva luni după izbucnirea revoluției.

Sibiu — Brașov — Belgrad — Istanbul

După intrarea trupelor intervenționiste în Moldova și Țara Românească, rămăsese totuși o cale de acțiune care ar fi putut duce la atingerea țelului imediat al lui Bălcescu și care, în perspectivă, ar fi ușurat înfăptuirea obiectivului de viitor. Această cale era cooperarea revoluționară și chiar crearea unei confederații cu alte naționalități Est-europene ce luptau pentru aceleași deziderate.

După cum se știe, la 25 septembrie 1848, Nicolae Bălcescu a fost arestat, împreună cu alți revoluționari, dus la Rusciuk și imbarcat pe un vas cu destinația Bosnia, unde urma să fie exilat. În momentul debarcării sale la Orșova, a reușit să scape de sub escortă, îndreptându-se spre Sibiu, unde a stabilit legături cu conducătorii revoluției românilor din Transilvania. El continua să spere: revoluția

conșionalilor săi transilvăneni era în plină desfășurare și mai exista posibilitatea reluării ei în Moldova și Țara Românească. În acel moment, când celelalte două Țări române se aflau sub ocupația trupelor otomane și țariste, Bălcescu considera că transilvănenii aveau datoria să salveze cauza națională a tuturor românilor.

Autoritățile austriace și-au manifestat curind nemulțumirea față de prezența și activitatea lui Bălcescu în Transilvania, determinându-l să părăsească această provincie. De la Brașov, revoluționarul român a plecat spre Orșova și apoi la Belgrad. Aici a primit o scrisoare de la Ion Ghica, în care acesta îl informa despre negocierile angajate de emigranții români cu oficialitățile otomane. Poarta era tot mai speriată de perspectiva unei anexări a Principatelor române de către Rusia țaristă și încerca, avînd sprijinul Angliei și Franței, să convingă guvernul țarist să-și retragă trupele din Țările române. În aceste condiții, românii au întrevăzut posibilitatea unor negocieri prin care să obțină de la Poartă o nouă „constituție”, poate chiar acordul acesteia pentru unirea Principatelor. Ei sperau, de asemenea, să capete fonduri spre a-i ajuta cu arme și muniții pe românii din Transilvania.

Bălcescu s-a arătat receptiv față de cele scrise de Ghica și a plecat spre Istanbul. Pe la sfîrșitul lui februarie 1849 îl aflăm aici în calitate de secretar al emigrației române. La 26 februarie 1849, asociația emigranților din care făcea parte și Bălcescu a redactat și trimis memorii guvernelor din Anglia, Franța, Austria și Prusia, prin care cerea sprijin pentru cauza românilor. Dar marile puteri erau ocupate, atunci, în alte zone și n-au dat curs doleanțelor românilor.

Correspondența lui Bălcescu din acele zile relevă faptul că întrevederile sale și ale lui Ion Ghica cu reprezentanții Porții n-au dus la nici un rezultat.

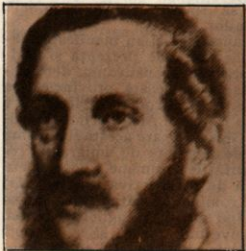
Tot în aceeași perioadă, Bălcescu a aflat despre primele victorii obținute de armatele revoluționare maghiare comandate de generalul Iosif Bem împotriva trupelor țariste intrate în Transilvania spre a înăbuși revoluția maghiară. La mijlocul lunii martie, Bem

¹ Reproducem o versiune prescurtată în limba română a studiului Bălcescu și problema națională în 1849, publicat de autor în revista *East European Quarterly*, vol. XII, nr. 2, din 1978. Titlul și subtitlurile aparțin redacției *Magazin istoric*.

ocupase Sibiu și Brașovul și pentru o scurtă perioadă de timp a deținut controlul întregii Transilvanii, cu excepția Munților Apuseni, pe care îi stăpânea revoluționarul român Avram Iancu. Bălcescu a aflat cu mîhnire despre neînțelegerile dintre românii bănățeni și transilvăneni, pe de-o parte și unii conducători ai revoluției ungare, pe de alta. Convinși că în condițiile victoriilor obținute de armatele revoluționare maghiare împotriva trupelor austriece și țariste era mai lesnicioasă reluarea acțiunii revoluționare în Țara Românească, Bălcescu a hotărît să încerce o apănare a conflictelor dintre români și unguri, în vederea realizării unui front comun revoluționar. În acest scop, la 14 aprilie, însoțit de I. Bălăceanu, Al. Manu, contele polonez Mihail Iliinski și ofițerul italian Alessandro Monte, a părăsit capitala Imperiului otoman. Ajuns la Panciovo, în 10 mai a stabilit un prim contact cu generalul ungur M. Perczel, iar zece zile mai târziu, la Mehadia, a avut o întrevvedere cu generalul Bem. Deși a fost bine primit de aceștia, Perczel i-a declarat că guvernul său nu poate acorda naționalităților drepturi în plus față de cele avute și sub aus-

care acesta i le-a produs au fost în general favorabile, trebuie spus că, de la bun început, Bălcescu a avut de împlinat o serie de obstacole. Kossuth și-a declarat dezacordul față de obiectivele revoluției românilor transilvăneni, văzînd în acestea nu o luptă pentru independență, ci o încercare de a-și spori puterea în detrimentul națiunii ungare. El a respins propunerea lui Bălcescu privind constituirea unei confederații în care să intre popoarele slave asuprite de Habsburgi, românii și ungurii, situîndu-se ferm pe linia menținerii integrității teritoriale a regatului ungur.

În ideea lui Bălcescu, confederația tuturor națiunilor din cadrul Imperiului austriac era o forță capabilă să reziste încercărilor de dominație atît habsburgice, cît și țariste¹. Planul său era compatibil cu deciziile la care ajunseser conferința reprezentanților națiunilor din monarhia habsburgică ținută în ziua de 6 mai 1849 la Paris, sub președinția lui Adam Czartoryski. În cadrul acestei conferințe se prefiguraser ideea unei confederații a țărilor dunărene sub conducerea Ungariei, dar aceasta urma să acorde autonomie și un teritoriu bine delimitat fiecărei naționalități.

Lajos Kossuth

Avram Iancu

István Bem

triaci. El a insistat, de asemenea, asupra necesității păstrării integrității „regatului istoric”, a unei Ungarii unite, în care limba și națiunea ungară să fie predominante, respingînd categoric ideea reorganizării statului sub forma unei confederații de naționalități egale. Cu generalul Bem, Bălcescu a abordat și problema constituirii unei legiuni românești care să lupte alături de unguri, după ce românii din Transilvania li se vor fi acordat drepturile pentru care începuseră revoluția. Bem a găsit ideea bună, dar a precizat că nu-i putea acorda nici un sprijin fără aprobarea guvernului ungur, mai ales că el nu era deloc convins că liderii revoluționari maghiari vor fi de acord cu o astfel de inițiativă.

Avram Iancu și victoriile lui

La 26 mai, Bălcescu a ajuns la Debrețin și în ziua următoare a avut o întrevvedere de două ore cu L. Kossuth. Dacă impresiile pe

Pornind de la ideea necesității reunirii tuturor forțelor revoluționare și opunerea lor eficientă împotriva trupelor intervenționiste, Bălcescu a militat pentru eliminarea divergențelor româno-ungare. Cum putea fi mai eficientă această cooperare revoluționară decît prin trimiterea în Țara Românească și Moldova a unor unități de români conduse de fruntași ai mișcării național-revoluționare, ca Avram Iancu, care să lupte împotriva trupelor țariste intervenționiste?

La 30 mai, Bălcescu îi scria ministrului de Externe ungur Căzimir Batthyány, cerîndu-i permisiunea de a forma o legiune română ce urma a fi pusă la dispoziția guvernului ungur. Deocamdată, el n-a primit un răspuns. Revoluționarul român era de părere că o cooperare între cele două națiuni era esențială

¹ Bălcescu dorea crearea unui stat național român unitar și independent, dar, pentru moment, își dădea seama că acest obiectiv nu putea fi realizat. Deși confederația democratică era o soluție de compromis pentru românii transilvăneni, ea ar fi reprezentat un pas înalt, față de situația pe care o avuseser în perioada prerevoluționară. De la confederația democratică se putea trece mai lesne la statul național unitar român și cucerirea independenței absolute — B.C.F.

pentru prosperitatea fiecăreia dintre ele. El le-a spus conaționalilor săi din Transilvania că cea mai puternică garanție a conservării naționalității lor era libertatea politică a Țării Românești și Moldovei. În același timp, a atras atenția conducătorilor maghiari că „trebuie în orice chip și cu orice jertfă a se împăciui națiunile [din Ungaria], căci altminterlea ele vor fi pentru Ungaria, precum Polonia pentru Rusia și Irlanda pentru Engiltera... Libertatea individuală nu e destul. Națiunile vor libertate”.

Pe măsura trecerii timpului, dezacordul dintre revoluționarii maghiari și cei transilvăneni a făcut tot mai anevoioasă activitatea lui Bălcescu. În iunie 1849 el a fost informat despre ordinul de Kossuth lui Bem în vederea organizării unui atac de lichidare a lui Iancu și a unităților sale, care continuau rezistența în Munții Apuseni.

Victoriile ulterioare obținute de Iancu și oamenii săi împotriva trupelor nemeșimii maghiare l-au însuflețit pe Bălcescu și i-au determinat pe conducătorii maghiari să-și reconsidere unele puncte de vedere. La sfârșitul lui iunie, devenise o certitudine faptul

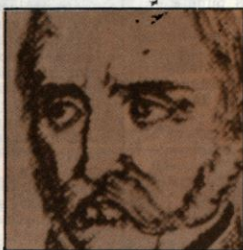
nală, autonomie provincială, inclusiv diete provinciale. Era, deci, justificată teama lui că, dacă nu se ajungea repede la un acord româno-maghiar, revoluția va eșua.

La 29 iunie, Bălcescu a avut o întrevedere cu Batthyány, în legătură cu obiecțiile românilor la proiectul de pacificare propus de guvernul maghiar. Discuția n-a avut nici un rezultat. A doua zi, a încercat să-l vadă pe Kossuth în aceeași problemă, dar acesta, pretextând o indispoziție, a refuzat întrevederea, trimițându-l tot la Batthyány. Rezultatul discuției cu acesta a fost, ca și în ziua precedentă, nesatisfăcător. Când interlocutorul său l-a întrebat pe Bălcescu de ce românii transilvăneni nu se unesc cu ungurii împotriva trupelor țariste, Bălcescu i-a răspuns tot printr-o întrebare: de ce ungurii nu acordă românilor drepturile ce li se cuvin și a încercat să-l convingă despre necesitatea rezolvării urgente a divergențelor.

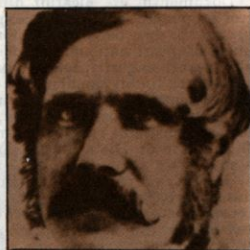
Negocierile au fost întrerupte două săptămâni, după care Batthyány a abordat din nou problema. Situația militară a ungurilor se înrăutățise între timp. La 1 iulie, Eftimie Murgu, vechi prieten al lui Bălcescu, și

Căzimir Batthyány

Henrik Dembinski

John Paget

că guvernul țarist va trimite noi trupe și că poziția revoluționarilor unguri va fi și mai dificilă. În aceste condiții, a crescut speranța lui Bălcescu în realizarea unei cooperări ungaro-române. El a conferit în acest sens cu Căzimir Batthyány, precum și cu lideri militari unguri, ca generalul Henrik Dembinski.

Întrebare contra întrebare

La 25 iunie, Bălcescu a primit o notă din partea lui Batthyány, în care erau cuprinse concesiile pe care guvernul său era dispus să le facă în vederea pacificării diferitelor naționalități. În ce-i privea pe români, spre amărăciunea revoluționarului român, nu exista nici un cuvânt despre revendicările majore (școli superioare, organizarea națională a comitatelor, gardă națională, folosirea limbii române în justiție, recunoașterea națiunii române etc.), singura concesie reală fiind dreptul de a folosi limba maternă în administrația comunală, acolo unde ei dețineau majoritatea. În același timp, după cum sesiza Bălcescu, guvernul de la Viena, proceda, cu abilitate, promițând românilor egalitate națio-

națională, autonomie provincială, inclusiv diete provinciale. Era, deci, justificată teama lui că, dacă nu se ajungea repede la un acord româno-maghiar, revoluția va eșua.

În aceeași zi de 1 iulie, Bălcescu îi scria deprimat lui Ion Ghica, de la Pesta, spunându-i că orașul prezenta un spectacol trist: se aștepta ca peste câteva zile să sosească acolo trupele țariste. Îl informa, totodată, că trimisese doi tineri la Iancu, sfătuindu-l să adopte o poziție de neutralitate și să continue să rămână în munți. Deși apropierea româno-maghiară se dovedise mult prea dificilă, gândind la viitor, Bălcescu păstra încă o doză de optimism în eventualitatea că ungurii ar fi reușit să înfrângă trupele țariste și austriace. El afirma că o victorie a ungurilor ar fi fost un mare sprijin pentru toate popoarele asuprite, în lupta lor pentru libertate națională. El considera că, în timp,

Însăși politica cercurilor conducătoare ungare se va schimba și oameni mai puțin ostili acordării de drepturi naționalităților vor ajunge la putere și își vor impune punctul lor de vedere.

Care era poziția guvernului ungar în această problemă? Ea rezultă clar din scrisoarea trimisă de Kossuth lui Avram Iancu la 5 iulie 1849: „Ungaria se poate federaliza cu Țara Românească, Serbia etc. Însă cu sine însăși, adică cu cetățenii locuitori în sinele său, nu poate intra în federațiune...”.

O măsură luată prea tirziu

Evenimentele militare și schimbările survenite ulterior în atitudinea lui Kossuth, l-au făcut pe Bălcescu să devină din nou optimist. În zilele de 13 iulie, la Seghedin, unde se mutase guvernul ungar începând cu data de 8 iulie, s-au reluat tratativele și negocierile de pacificare. La 14 iulie, Kossuth, Bălcescu și Bollic au semnat documentul cunoscut sub numele de **Proiectul de pacificare**.

Documentul era alcătuit din 18 puncte și trei subpuncte și, în mare, exprima un compromis: pe de-o parte, românilor li se garantau unele drepturi naționale și sociale, iar, pe de altă parte, ungurii păstrau unitatea statului și folosirea limbii maghiare în cadrul administrației centrale și în treburile majore de stat. Proiectul era însoțit și de un „tratrat pentru formarea legiunii române”. Ambele urmau a fi aprobate de Dieta ungară. Încă înainte de a se petrece acest lucru, la 17 iulie, Bălcescu și Bollic au părăsit Seghedinul, îndreptându-se spre Transilvania, cu o scrisoare de recomandare a lui Kossuth, către comandantul militar din această provincie, prin care li se permitea să recruteze un batalion românesc. Subunitatea respectivă urma să intre în Țara Românească, împreună cu trupe ale generalului Bem și unitățile lui Avram Iancu.

Extrem de bucuros, Bălcescu era dispus să uite greutățile prin care trecuse: „Ghica, iubite Ghica... Încipiește-ți bucuria mea când Kossuth mi-a propus să iau pe Iancu cu toată armata lui în Valahia Mare. Trebuie, au zis, ca toți românii din Transilvania și Banat să meargă să mintuiască Principatele, unde e temeiul naționalității române. Așadar, peste puțin, împreună cu Bem, voi intra în Valahia Mare c-o mare putere și opt milioane de români vor fi în picioare... Acum cred că, cauza libertății va izbândi. N-am fost niciodată așa de fericit ca în acest moment”.

Bollic l-a însoțit pe Bălcescu la Cluj, unde au avut consultări cu Boczkó Dániel, guvernatorul Transilvaniei și cu John Paget, un englez căsătorit cu o nobilă maghiară și stabilit acolo la începutul anilor 1840 și care reprezenta partea ungară la aceste convorbiri. Întrevederile au fost lungi, acoperind o arie largă de probleme; divergențele au fost aceleași ca la tratativele de la Pesta. Bălcescu insista din răspuțeri asupra faptului că unitatea româno-maghiară era singura șansă

pentru cele două popoare de a-și obține libertatea și a-și apăra existența națională.

Fără a reuși să atenueze aceste deosebiri de vederi, la 25 iulie a plecat din Cluj spre tabăra lui Avram Iancu, la Cîmpeni. Când a ajuns la destinație, situația militară a revoluționarilor maghiari se înrăutățise mult, armata lor suferind mai multe înfrîngerii. Bălcescu a discutat cu Iancu și colaboratorii săi timp de patru zile. În cele din urmă, la 3 august, Iancu i-a dat o scrisoare pentru Kossuth în care își exprima regretul sincer că împrejmurările momentului nu făceau posibilă o restabilire definitivă a păcii între cele două părți. Totuși, pentru a-i dovedi sinceritatea sentimentelor românilor, el hotărâ să rămână neutru, precizând că nu va ataca niciodată dacă nu va fi provocat.

La 8 august, Bălcescu a înmînat scrisoarea lui Kossuth la Arad, iar acesta a dat ordin generalilor Stein și Inczedi să înceteze orice ostilități împotriva românilor. Kossuth i-a dat lui Bălcescu o scrisoare în același sens pentru generalul Bem, comandantul trupelor ungare din Transilvania.

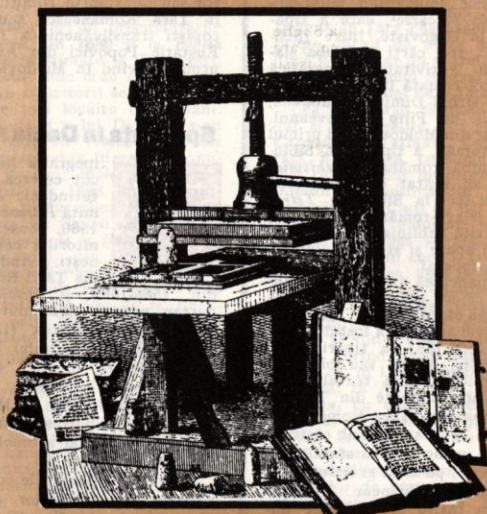
Cu puțin timp înainte, la 29 iulie, Dieta ungară votase legea naționalităților¹, bazată pe un proiect întocmit de Bălcescu și Batthyány, care garanta unele măsuri de autonomie naționalităților română și slave din Ungaria. Legea urmărea să realizeze unitatea acestor grupuri etnice în războiul contra imperiilor austriac și țarist. Dar ea a venit prea tirziu. Eftimie Murgu, care fusese trimis de Kossuth să-l anunțe pe Iancu despre votarea ei și să obțină confirmarea poziției sale de neutralitate, a fost oprit la riul Mures de trupele țariste și nu a putut ajunge în Munții Apuseni.

Văzând înfrîngerea revoluției, Bălcescu a hotărât să se alăture lui Bem, dar acesta își împrăștiase armata. Însoțit de doi prieteni, revoluționar ungar, a reușit să treacă prin liniile trupelor țariste și să ajungă la Iancu, care le-a pus la dispoziție o cabană în munți și, aici, cei trei au stat ascunși timp de câteva săptămîni.

Bălcescu era căutat atît de poliția austriacă cît și de cea țaristă; el îi scria lui Ghica că Iancu fusese chemat la Sibiu de două ori și interogat. Din această cauză, revoluționarul muntean s-a hotărât să părăsească Cîmpenii și, în septembrie, împreună cu mai mulți prieteni, a ajuns la Semlin, deghizat în negustor de ciubăre și avînd legitimație semnată de Iancu. Cu ajutorul unui comandant austriac, Bălcescu a obținut acte pe numele de Alexandru Ionescu și un bilet de vapor cu destinația Viena. De aici a plecat spre Paris, unde a ajuns la 17 octombrie 1849. În capitala Franței a continuat eforturile în vederea organizării emigrației române, obținerii de sprijin străin pentru cauza românilor, a discutat cu alți lideri Est-europeni pregătirea unei noi revoluții. Pe scurt, a continuat să reflecteze asupra problemei naționale sub toate aspectele sale.

¹ De fapt nu era lege, ci o moțiune conținînd recomandări pentru modul în care trebuia elaborată legea — n.r.

O treaptă spre unitate

CARTE PRE LIMBA ROMÂNEASCĂ

Prof. dr. MIRCEA PĂCURARIU

Între factorii care au contribuit la întărirea conștiinței unității de neam și limbă a tuturor românilor — acțiune ce a prefigurat realizarea unității naționale — un rol de cea mai mare importanță l-au avut cărțile. Tipărite sau numai în manuscrise, transportate în cărușele de mărfuri, sau în lăzile și desagii neguțătorilor ori ciobanilor, care deseori erau prigonii pentru această activitate (îndeosebi de autoritățile habsburgice, stăpîne în Transilvania), cărțile vechilor noștri oameni de cultură duceau, pretutindeni unde erau răspândite, cuvîntul românesc, contribuiau la făurirea ideii că locuitorii Țării Românești, ai Moldovei și Transilvaniei, erau de unul și același neam, îi ai unuia și aceluiași pămînt, indiferent de granițele artificiale care multă vreme au separat, în evul de mijloc al istoriei, cele trei provincii românești. Firește, în rîndul cărților cu largă circulație, un rol preponderent le-au avut cele de cult, căci, așa cum se știe, în evul mediu, religia a fost una din principalele forme de exprimare culturală.

Revista noastră a publicat și cu alte prilejuri¹ articole consacrate intensului schimb cultural dintre cele trei țări române. Prezentăm, în continuare, noi dovezi — mai puțin cunoscute cititorilor — ale legăturilor spirituale ce s-au dezvoltat pe întreg teritoriul locuit de români prin intermediul acestui dar de neprețuit al culturii — cartea, și despre activitatea celor ce au făurit-o și răspândit-o.

¹ Magazin Istoric, nr. 5/1972.

Stema Moldovei la Sibiu

upă cum se știe, începuturile tiparului, la noi, se leagă de numele călugărului muntețean Macarie¹, care a tipărit, la Tirgoviște, între 1508-1512, trei cărți în limba slavonă. Activitatea tipografică a fost reluată în Țara Românească, în 1544, de sîrbul Dimitrie Liubavici, iar în Transilvania de Filip Moldoveanu.

Acest Filip, originar din Moldova, deci primul tipograf de neam român, a tipărit, la Sibiu, înția carte în limba română, *Catehismul*. Cercetări recente au arătat că între 1551 și 1553, tot Filip a scos la Sibiu un *Tetraevangelhar* bilingv (slavo-român), tradus, poate, chiar de el. Merită subliniat faptul că pe o pagină a lucrării apare și stema Moldovei, patria meșterului tipograf.

Și din Țara Românească au venit în Transilvania tipografi ce au adus o contribuție de preț la activitatea cărțurărească din acest principat. Promotorul acestora a fost diaconul Coresi, care, între 1556-1581, a tipărit peste 20 cărți românești, slave sau bilingve, cele românești avînd la bază textele unor manuscrise anterioare, adunate din Transilvania de Sud, Maramureș, Țara Românească și Moldova. Coresi a fost primul cărțurar care, în cărțile sale, a încercat să stabilească o limbă literară unică, pe baza graiului muntean și a celui Sud-transilvănean. Desfășurîndu-și activitatea într-o perioadă de puțernică afirmare a scrisului în limba română, el a contribuit la biruința definitivă a acestuia, făcînd, totodată, din tipar un instrument de cultură pentru toate cele trei țări românești. Începîndu-și activitatea la Tirgoviște, a continuat-o la Brașov, unde s-a stabilit definitiv după 1559. Alegerea Brașovului n-a fost întîmplătoare, căci acest oraș era cel mai important centru comercial comun pentru românii din Transilvania, Țara Românească și Moldova, iar biserica Sf. Nicolae din Șchei și Școala românească ce funcționa pe lingă acest locaș adunau numeroși cărțurari.

Și în veacurile următoare a continuat între cele trei țări române acest schimb de tipografi și copişti de cărți. În sec. XVII, la Alba Iulia lucrau, ca tipografi, Dobre din Țara Românească, Chiriac din Moldova și diaconul Mihail Ștefan — acesta din urmă ucenic al lui Antim Ivireanul. În schimb, Grigore Stan Brașoveanu, tipograf și gravor, ostenea în tiparnițele din București, Rădăuți și Iași.

Același lucru s-a petrecut și cu numeroșii copişti de manuscrise. Vasile Sturza Moldoveanu s-a distins în ultimul deceniu al sec. XVII și în primele decenii ale secolului următor prin măiestria cu care a făcut copii după

diferite manuscrise în părțile Hunedoarei, Banatului și Aradului, dar mai cu seamă în Bihor, unde a pus bazele unei adevărate școli de copişti. Și alți moldoveni au lucrat în Transilvania, alături de muntenii Ioan Magistrator sau Constantin Dimitrievici, în vreme ce în Țara Românească sau Moldova lucrau copişti transilvăneni ca Toader din Feldru, Eustatie Popovici din Abrud — acesta din urmă activînd în Moldova timp de aproape 20 ani.

Speranța în Dacia reconstituită

ipografia lui Coresi a satisfăcut cererea de carte de prețutindeni. Astfel, cartea numită *Întrebarea creștinească*, din 1560, consemna numele domnitorilor celor trei țări românești, avînd imprimată și stema Țării Românești; *Sbornicul* din 1568-1569 și *Octoiul* din 1574-1575 purtau numele domnului Țării Românești, Alexandru II Mircea (1568-1577) și, respectiv, al mitropolitului Ungrovlahiei, Eftimie; *Psaltirea*, în 1577, fusese tipărită „cu porunca” aceluiași domn, iar editarea *Evangheliei cu învățătură*, în 1581, primise sprijin financiar din partea mitropolitului Serafim al Ungrovlahiei și a omologului său transilvănean, Ghenadie I.

Faptul că tipăriturile coresiene erau destinate tuturor românilor, rezultă limpede și din prefețele și epilogurile acestor tipărituri. De pildă, în epilogul *Evangheliei*, editat în 1561, se arată că această carte fusese tipărită „să învețe românii”, iar din prefața la *Psaltirea românească*, apărută în 1570 rezultă că editarea acesteia era o consecință a faptului că noi, românii, aveam trebuință de cărți în limba națională.

Întreruptă vreme de o jumătate de veac, activitatea tipografică s-a reluat aproape concomitent în toate Țările române, fiind pusă tot mai evident în slujba ideii unității de neam. În 1640, de exemplu, din tipografia de la Govora ieșea, în două ediții, *Pravila mică*: una era destinată Țării Românești, cealaltă Transilvaniei, diferențele dintre ele fiind marcate doar prin foile de titlu.

Predoslovie domnitorului Vasile Lupu la *Cartea românească de învățătură* (Casania) a mitropolitului Varlaam, apărută în 1643, la Iași, se adresa către „toată semenția românească, pretutindenea ce se află pravoslavnici într-aciastă limbă”, arătîndu-se că s-a scris lucrarea pentru ca să „dăruim și noi acest dar limbii românești, carte pre limba românească”. Peste numai cîțiva ani, în 1648, în tiparnița de la Alba Iulia a apărut *Noul Testament*, în a cărui prefață mitropolitul transilvănean Simion Ștefan se arăta preocupat de necesitatea creării unei limbi literare

¹ Magazin Istoric, nr. 4/1970.

unitare pentru întreg neamul românesc, în care să scrie și pe care să o înțeleagă toți românii.

Cu aceeași claritate este exprimată conștiința unității de neam și limbă în prefețele scrise de Dosoftei la *Liturghierul* din 1679 și *Paremiile* din 1683. ori în precuvântările scrise la *Liturghierul* din 1680 și la *Biblia* din 1688, amândouă imprimate la București.

Indiferent de locul unde erau create, cărțile (manuscrise sau tipărituri) se răspindeau curînd în celelalte țări locuite de români. Din *Psaltirea în versuri* a lui Descotei s-au făcut mai multe copii în Transilvania, iar unii dintre psalmi au intrat în literatura populară a românilor de aici; *Biblia* lui Șerban Cantacuzino apărută în 1688 la București era o chintesență a traducerilor făcute pînă atunci din *Psaltirea* lui Coresi, *Palia* de la Oraștie, *Noul Testament de la Bălgrad* (toate, deci, din Transilvania), din *Psaltirea* lui Dosoftei și îndeosebi din manuscrisul *Vechiului Testament*, datorat spătarului moldovean Nicolae Milescu. Astfel, *Biblia* de la București se constituia prin textul său — ce reunește lucrări apărute în toate cele trei provincii — ca o strălucită afirmare a unității românești.

În veacul XVIII, conștiința originii comune a poporului nostru își găsește expresia prin intermediul cărților, nu numai la învățații Școlii ardelen, ci și la unii prelați din Moldova sau Țara Românească. Astfel, episcopul Chesarie al Rîmniceului scria, în prefața *Mineului* pe ianuarie (tipărit la Rîmnic — 1779): „Aflu linia neamului românesc din vechi trăgîndu-se, din slăvit neam al romanilor a căror slavă au strălucit împreună unde și-au întins și soarele razele”.

Cunoscutul cronicar, protosinghelul Naum Rîmniceanul, ai cărui părinți erau originari din Jina Sibului, se referea deseori în scrierile sale la războaiele lui Traian cu Decebal, la colonizarea Daciei, la continuitatea noastră pe aceste meleaguri, pe care el le cuprinde sub numele de Dacia, „... ale căria hotărâ — scria el, subliniind necesitatea unirii —, o! de ne-ar învrednici Dumnezeu vreo dată a le aduce iar în starea stăpînirii cei [cele] din început, precum și dorim”.

Înfruntînd autoritățile

habsburgice

În pofida opreliștilor (existente mai cu seamă la hotarele Transilvaniei cu provinciile surori), manuscrisele și cărțile au circulat în toate provinciile românești. Primele tipărituri din Țara Românească au ajuns și în Transilvania (un exemplar din *Liturghierul* lui Macarie a fost găsit în biserica din Alun, lângă Hunedoara, iar *Apostolul*, tipărit de Dimitrie Liubavici, la Sibiel, lângă Sibiu). La rîndul lor, tipăriturile coresien editate la Brașov au ajuns atît în Țara Românească (Mănăstirile Bistrița oltEANă și

Ciolanu — Buzău), la Vălenii de Munte, cît și în Moldova, în bibliotecile lui Vasile Lupu și hatmanului Gavril, fratele voievodului, ca și la leud, în Maramureș. Peste un veac, un exemplar din cartea *Viețile sfinților* a moldoveanului Dosoftei putea fi găsită la Drăguș, în Țara Făgărașului; un alt exemplar fusese dăruit de autor schitului Petrid, de lângă Turda, iar un al treilea îl primise Dumitru „protosinghelul Săcmarului [Sătmăruului] și Ardealului” chiar de la Dosoftei.

Cea mai largă răspîndire în Transilvania, dar și în celelalte țări românești, a avut-o *Cazania* lui Varlaam. Cartea a fost cumpărată, nu o dată, cu sume însemnate; ba au fost cazuri chiar de procese între diferiții ei posesori. Locuitorii din Muntele Someșului Cald (județul Cluj) au dat zece oi și opt miei pentru ca să cumpere această scriere. Pe un alt exemplar se află notate localitățile sau zonele prin care a trecut posesorul său: inițial Dobrogea, apoi Brașov-Stupini, Jidvei, Mîlaș, Budiul de Cîmpie, Icland, Bercheș, Soporul de Cîmpie, toate în Transilvania.

Prețuirea de care s-a bucurat *Cazania* reiese și din numeroasele copii manuscrise făcute curînd după tipărirea ei, ca și din faptul că, în 1699, a fost tipărită într-o ediție specială, la Alba Iulia, sub titlul *Chiriadromion*, cu unele ușoare schimbări, meșter tipograf fiind Mihail Ștefan, ucenicul lui Antim Ivireanul, trimis aici de Constantin vodă Brîncoveanu.

Răspîndirea într-un număr atît de mare a cărților de peste munți în Transilvania a determinat autoritățile habsburgice să ia, în dese rînduri (1746, 1747, 1768, 1770), măsuri pentru a opri pătrunderea lor. Cu toate acestea numărul cărților aduse din Muntenia și Moldova în cea de-a treia țară românească a sporit. Astfel, Constantin Brîncoveanu a dăruit numeroase volume bisericii din Șcheii Brașovului, mănăstirii din Simbăta de Sus (ctitoria lui) sau Mitropoliei din Alba Iulia; în 1804-1805 s-au tipărit la Buda *Cele 12 Mineie* după ediția de la Rîmnic și cu sprijinul material al sibianului Hagi Constantin Pop și al medicului transilvănean Ioan Piuariu Molnar, retipărită apoi la Sibiu de Andrei Șaguna în 1853-1856. Pe la mijlocul sec. XIX, stărețul Neonil al Mănăstirii Neamț dăruia mitropolitului Andrei Șaguna sute de cărți ieșite de sub teascurile tiparniței nemțene.

Larga circulație în toate pămînturile locuite de români a manuscriselor și tipăriturilor, dar mai cu seamă trecerea lor din Țara Românească și Moldova spre Transilvania, constituie pe de o parte, materializarea ajutorului constant acordat pe plan cultural de locuitorii și voievozii celor două țări, românilor transilvăneni, pe de altă parte, o dovadă a înaltei prețurii pe care românii Transilvaniei o acordau scrierilor provenite de la frații lor munteni și moldoveni. Ambele fenomene oglindesc realizarea unor importanți pași pe calea împlinirii visului secular al unirii.

VOIEVOZI ROMÂNI SUB SEMNUL MARELUI IDEAL

Conf. univ. dr. MATEI D. VLAD,

prodecan al Facultății de istorie-filozofie a Universității din București

Unirea politică a Țărilor române, realizată de Mihai Viteazul, a rămas mereu vie în conștiința neamului, însuflețind generație de generație, lupta românilor pentru unitate și independență. În veacurile următoare, această luptă s-a amplificat, izvorind și bizuindu-se tot mai ferm pe marile argumente ale istoriei: permanența viețuirii românilor pe teritoriul vechii Dacii, unitatea de neam și de limbă, comunitatea de interese și aspirații, legăturile multiple și permanente dintre Țara Românească, Moldova și Transilvania.

Front comun împotriva dușmanilor din afară

Voința de unitate a poporului nostru a căpătat expresie și prin numeroase acțiuni ale voievozilor români care au căutat să reediteze, pe diferite planuri, fapta lui Mihai Viteazul. În veacul ce a urmat domniei marelui voievod, principala direcție în care au fost orientate eforturile domnilor români — însufleții de pilda viteazului lor înaintaș — a fost realizarea unei apărări comune împotriva dușmanilor externi. Inițiativele au pornit când din Țara Românească, când din Moldova, când din Transilvania. În vara anului 1603, de exemplu, când Țara Românească era înconjurată din toate părțile de forțe ostile, domnul muntean Radu Șerban (1601; 1602-1611) a trecut munții și, la 17 iulie, lângă „moara de hirtie” a Brașovului, a înfruntat armata lui Moise Secuial. În felul acesta, Radu Șerban a devenit și stăpânul Transilvaniei. Încercarea sa a urmărit să opună ofensiviei otomane forța de apărare a Țării Românești, unită cu cea a Transilvaniei, cărora li se va alătura, mai târziu, și Moldova lui Constantin Movilă (1607-1611).

Ideea unei apropieri între Țările române a încolțit și în mintea lui Radu Mihnea, care a domnit, succesiv, în Țara Românească și în Moldova. Un moment semnificativ în acest sens l-a constituit perioada 1623-1626 când, domnind în Moldova, Radu Mihnea a reușit să obțină tronul Țării Românești pentru fiul său Alexandru Coconul (1623-1627). Unele izvoare contemporane consemnează această unitate politică moldo-muntenă. Astfel reprezentantul Veneției¹ la Istanbul, într-un raport datat 11 aprilie 1625, preciza că va trimite o scrisoare „cătregui numitul principe Radulo [Radu Mihnea] care e acum principe în Moldova și fiul său în Valahia, care e foarte tînăr și condus de tată” (subl. — M.V.). Alte mărturii îl menționează pe „Radulo voievod, principe al Valahiei și Moldovei”, iar pe piatra lui funerară sînt asociate stemele celor două țări surori.

În contextul rivalității otomano-habsburgice, tot mai accentuată în sec. XVII, și bizuindu-se pe faptul că populația celor trei țări vorbea aceeași limbă și avea aceleași interese, domnii Țării Românești și ai Moldovei și-au intensificat, de asemenea, colaborarea în domeniile militar și po-

litic cu principii transilvani. Pentru a domni în Transilvania, Gabriel Bethlen (1613-1629) a primit sprijin atît din partea lui Radu Mihnea, cît și dintr-a lui Ștefan Tomaș, domnul Moldovei. De altfel, cei trei conducători au încheiat o alianță prin care se angajau „să fie ca frații și să nu se lase unul de altul pînă la moarte”. Principele Gabriel Bethlen plănuia chiar crearea unui „Regat al Daciei”, însă de confesiune protestantă. În vederea realizării acestui proiect, el a cerut sprijinul patriarhului Chiril Lucaris¹ din Constantinopol, pentru convertirea românilor la religia protestantă. Cunoscind fondul etnic comun al locuitorilor celor trei țări române, Lucaris l-a asigurat pe Bethlen de atitudinea sa binevoitoare, vorbindu-i, totodată, de „legătura de sînge și simțiri care trăiește, deși în mod tainic, dar cu atît mai puternic, între românii din Țara Transilvaniei și între locuitorii Țării Românești și ai Moldovei”. Crearea unui stat puternic, care să cuprindă în granițele sale pe toți românii, nu convenea nici Imperiului otoman și nici celui habsburgic, acestea zădărnîcind, în final, realizarea îndrăznețului proiect. Dar ecurile lui nu s-au stins.

¹ Magazin istoric, nr. 2/1977.

Volevodul „acestor țări dacice“

Deceniile care au urmat, mai ales perioada domniilor lui Matei Basarab, Gheorghe Rákóczy I și Vasile Lupu, au fost marcate de noi inițiative în domeniul relațiilor dintre cele trei Țări române în vederea luptei comune împotriva Porții otomane. Prima acțiune de acest fel a fost tratatul de alianță dintre Matei Basarab și principele Gheorghe Rákóczy I, încheiat la 17 iulie 1633 (reînnoit în numeroase rânduri: 1635, 1636, 1638, 1640, 1647) care atesta colaborarea politică între cele două state și prevedea sprijin reciproc, în caz de nevoie. În 1636, cînd sultanul Murad IV a hotărît înlăturarea principelui Transilvaniei și înlocuirea lui cu Ștefan Bethlen, domnul muntean și-a asigurat aliatul de înțreg sprijinul Țării Românești: „noi fiind aliați, cauza pentru care luptăm este comună și astfel se cuvine să purtăm împreună toate greutățile”. Răspunsul dat de Matei Basarab lui Rákóczy I dovedea loialitatea lui față de vecinul său.

În sprijinul aliatului său, Matei Basarab a luat și inițiativa organizării unei ofensive antiotomane la Sud de Dunăre, la care trebuia să participe atît forțe muntene cît și transilvănene. Această acțiune a avut darul să schimbe hotărîrea sultanului de destituire a lui Rákóczy I, mai ales după înfrîngerea otomanilor în bătălia de la Salonta. Se pare că la această luptă au participat și forțe muntene. Conclundă în privința sprijinului acordat de domnul Țării Românești principelui Transilvaniei este mărturia comandantului trupelor transilvănene, Sigismund Kornis, care obținuse victoria de la Salonta (10 octombrie 1636) împotriva trupelor otomane. Acesta recunoștea, într-o scrisoare din 7 august 1637, că, în situația lor grea de atunci, prietenia și ajutorul lui Matei Basarab le-a fost de mare folos.

Domnul Moldovei, Vasile Lupu a încheiat, de asemenea, un tratat de alianță cu principele Transilvaniei, pornind de la „vechile relații de vecinătate și de bună înțelegere”. Prin

acest tratat — semnat la 29 septembrie 1638 la Alba Iulia — cei doi principii își declarau reciproc credință și se angajau să cultive cu toți vecinii lor relații de prietenie, să nu intre în coaliții îndreptate împotriva uneia dintre părțile contractante, iar cînd una din părți ar fi atacată din exterior, să i se acorde „ajutoare corespunzătoare, după cerințele situației”. În 1644 s-a realizat o alianță și între Matei Basarab și Vasile Lupu.

În cadrul acestor alianțe, domnitorul Țării Românești se bucura de multă autoritate, contemporanii socotindu-l drept „prea luminatul stăpîn și volevod al acestor țări dacice”. Astfel de aprecieri erau

determinate de acțiunile lui Matei Basarab, care vădeau hotărîrea lui de a continua politica lui Mihai Viteazul, lucru recunoscut și de Rudolf Schmidt, rezidentul împăratului habsburgic Ferdinand III la Poartă, care relatează că otomanii „se tem de Matei și-l consideră aproape ca pe un al doilea Mihai Vodă”.

Anii 1658-1660 au înscris noi eforturi pentru refacerea blocului antiotoman al celor trei Țări române, de data aceasta inițiativa revenind domnului muntean Mihnea III (1658-1659) care se considera conducător al luptei pentru independența românilor, luîndu-și, în acest scop, numele lui Mihai Viteazul, ale cărui

Octombrie-noiembrie 1659. Ca urmare a tratativelor succesive purtate la Tg. Mureș, Bran și Rucăr, cei trei principii (de la stînga) Gheorghe Rákóczy II, Mihnea III și Constantin Serban au realizat un front comun al Țărilor române pentru unitate și independență. Desen de G. Maché

fapte dorea să le reinvie. După mărturiile lui Paul de Alep, în iunie 1658, el a fost încoronat de patriarhul Macarie după obiceiul bizantin, schimbându-și numele în Mihai și începând să semneze actele sale sub numele de Mihai Radu. Inscriptiile de pe sigiliul domnesc și de pe steagul lui Mihnea III sînt alte mărturii privind planurile sale politice antiotomane, puse în slujba celor trei țări române. Nădăjduind să găsească un sprijin în Gheorghe Rákóczy II, domnul muntean a încheiat cu acesta tratatul de alianță de la Tirgu Mureș, din 4 octombrie 1659, prin care cei doi conducători își declarau o prietenie veșnică. Tratatul a fost întărit la 15 octombrie 1659, la Rucăr, cu prilejul întîlnirii celor doi principii. Ioan Nemeș, un foarte iscusit diplomat din vremea lui Rákóczy II, în *Jurnalul* său din anii 1651-1686, afirma că la Rucăr, „s-au unit principele cu voievodul și Transilvania cu Țara Românească” (subl. — M.V.).

Din păcate, tentativele de emancipare a Țărilor române de sub suzeranitatea otomană la mijlocul sec. XVII n-au avut succesul dorit. Pentru a-și atinge țelurile, voievozii români au căutat să imbine tot mai strîns folosirea forței armelor cu iscusința diplomatică. În acest scop, ei au inclus Țările române în mari alianțe antiotomane, încercînd să le apropie de Habsburgi sau de noua forță care apărea pe scena Europei, Rusia țaristă, pentru a putea, în noile condiții istorice, să-și sporească gradul de independență.

Stemele țărilor surori

Domnul Țării Românești, Șerban Cantacuzino (1678-1688)¹, a dus o politică orientată spre apărarea intereselor generale ale tuturor românilor. Întreaga lui domnie s-a caracterizat prin acțiuni menite să ducă la eliberarea provinciilor românești de sub dominația otomană și la includerea lor într-un stat ce ar fi urmat să fie condus de el. Și, într-ade-

văr, prin înțelegerile bilaterale inițiate, domnul muntean a reușit să formeze un bloc antiotoman al celor trei țări române.

Un prim efect al politicii sale s-a văzut la asediul Vienei din 1683. Silit de otomani să participe de partea lor la acest asediu, el a desfășurat, de fapt, o acțiune românească antiotomană. Un raport italian menționează că la acest asediu au participat 4 000 ostași munteni, 2 000 moldoveni și 6 000 transilvăneni, românii aducînd servicii însemnate celor asediați.

Înfrîngerea otomanilor în fața Vienei a trezit și mai mult energiile, stimulînd lupta românilor pentru independență și unitate.

Pentru înfăptuirea scopurilor sale politice, Șerban Cantacuzino a întreprins numeroase demersuri în vederea încheierii de alianțe cu țările surori. La 1 iunie 1685, la Făgăraș, „în numele tradiției de prietenie și apropiere a celor două țări”, el a semnat un tratat de alianță veșnică cu principele transilvănean Mihail Apafi. Cei doi se angajau să se aplece și să se ajute reciproc de orice lovitură pregătită, fie de Poartă, fie de alte puteri, împotriva lor. De asemenea, la insistențele exprimate uneori delegații din Muntenia, care cerea să se respecte legea și obiceiurile românilor transilvăneni, amenințați în acea vreme de imperiul cu catolicizarea forțată, Șerban Cantacuzino a intervenit în sprijinul acestora. El l-a ajutat pe mitropolitul Sava Brancovici să-și recupe scaunul mitropolitan, impunînd astfel Habsburgilor respectarea tradiției ce dănuia de la Mihai Viteazul, aceea ca alegerea mitropolitului de la Alba Iulia să fie făcută de Sinodul Țării Românești², ceea ce întărea și pe această cale conștiința de unitate a românilor de pe ambele versante ale Carpaților.

În anul 1686, Șerban vodă a primit la București o delegație de boieri moldoveni trimiși de noul domn Constantin Cantemir (1685-1693) în vederea aderării Moldovei la alianța încheiată cu un an înainte între Țara Românească și Transil-

vania. Cît de vie era dorința domnului Moldovei de a se alia acestei alianțe rezultă și din următoarea mărturie a lui Dimitrie Cantemir: Constantin Cantemir „ar fi de o mie de ori mai bucuros să moară în tabăra creștină, alături de creștini, decît să trăiască fericit slujindu-l pe turcul asupritor”.

Înțelegerile din anii 1685 și 1686 au avut o mare importanță în lupta poporului nostru pentru unitate și independență. Calea parcursă de Șerban Cantacuzino în politica externă a fost urmată de Constantin Brîncoveanu în Țara Românească și Dimitrie Cantemir în Moldova.

În contextul unei politici de mare anvergură, Brîncoveanu s-a străduit să creeze o unitate de acțiune între Țara Românească și Moldova, în fața pretențiilor Porții otomane. Căsătorindu-și o fiică (Maria) cu Constantin Duca, ce a domnit în două rînduri în Moldova, Brîncoveanu a reușit să întărească legăturile moldo-muntene. Ca și predecesorul său, domnul Țării Românești a acordat un sprijin deosebit românilor din Transilvania împotriva politicii de catolicizare forțată, promovată de Curtea imperială de la Viena.

La rîndul său, domnul Moldovei, Dimitrie Cantemir, s-a căsătorit cu domnița Casandra, fiica lui Șerban Cantacuzino. Înțelegerea pe care o avea asupra legăturilor dintre cele două țări române rezultă și din pecetea personală a voievodului păstrată pe sigiliul inelar, pe care se văd asociate stemele Moldovei și Țării Românești. Asocierea celor două steme nu poate fi în nici un caz întîmplătoare, dacă ne gîndim la ideile fundamentale care străbat cunoscuta lucrare a domnitorului cărturar și intitulată semnificativ *Hronicul vechimii româno-moldo-vlahilor*.

Și în perioada domniilor fanariote, lupta românilor pentru independență și unitate politică s-a afirmat cu deosebită vigoare, mai ales în a doua jumătate a veacului XVIII și în primele decenii ale secolului următor. Destrămarea orînduirii feudale și apariția relațiilor de producție capitaliste au creat condiții tot mai pro-

¹⁻² Magazin istoric, nr. 11/1976; 5/1975.

pice pentru ca legăturile dintre cele trei Țări românești să se dezvolte pe multiple planuri. În această perioadă au apărut și un sir de documente în care era afirmată deschis dorința de unire a românilor. Astfel, în memoriul din 24 iulie 1772, adresat delegatului Austriei la Congresul de pace de la Focșani, boierul muntean Mihai Cantacuzino emitea ideea „unirii celor două Principate, care — după opinia sa — trebuiau să fie guvernate de un bun domnitor... constituindu-se într-un timp relativ scurt un stat capabil să reprezinte o barieră împotriva torentului ce a amenințat adesea lumea creștină”.

Un glas și un gând

În această perioadă, în cîmpul diplomației europene, și-au făcut apariția și așa-numitele proiecte ale „regatului dacic”. În multe dintre acestea se vorbea despre *daci*, respectiv de *români*. Rezultat al combinațiilor politice din cercurile marilor puteri vecine, care, sub această formă voalată, își exprimau de fapt tendințele lor cîmpotitoare, asemenea proiecte nu erau menite a servi interesele poporului român. Darele merită să fie menționate pentru că, în pofida intenției autorilor lor, consemnau realități istorice incontestabile — comunitatea de neam și de limbă a poporului român, existența sa unitară și continuă de-a lungul istoriei. Unele dintre aceste proiecte, spre exemplu cel al „regatului dacilor” din 1790¹, reînnoit și în anul următor, cuprindea, cum rezultă din unele rapoarte ale consulului prusian, și *Transilvania*. Aceasta nu ca o reînviere, firește, a Daciei antice, ci ca o realitate politică și etnică a vremii.

În timpul războiului ruso-turc din 1806-1812 întîlnim un alt proiect de unire a Țării Românești și Moldovei, dar, de data aceasta, un *proiect de inspirație internă*, care reflecta opiniile boierimii și ale domnitorului. El datează din anul 1807, cînd secretarul domnitorului Constantin Ipsilanti,

Saint Aulaire, a cerut unirea definitivă a celor două Țări române într-un singur stat. Momentul are o mare importanță, fiind a doua inițiativă internă de acest fel și oglindind nu numai opiniile boierilor, ci și ale domnului. În același an, după cum rezultă din raportul din 3 noiembrie 1807, al lui Senft, ambasadorul prusian la Istanbul, consulul rus din București, Kiriko, cu prilejul unei călătorii la Brașov, afirma că și Transilvania se va uni cu Principatele dunărene într-un „regat al dacilor” (Royaume de Daces). Subliniind importanța datei și a faptului în sine, marele istoric N. Iorga scria că trebuie să reținem această dată, deoarece este pentru prima oară cînd „s-a rostit ideea că din cauza existenței unui element românesc preponderent în Ardeal se poate ca Transilvania să fie... unită cu Moldova și Țara Românească sub numele de regat al dacilor”. Interesant este și faptul că în două acte, din 13 aprilie și 1 august 1807, Constantin Ipsilanti se intitulează „domn al Moldovei și Valahiei”.

Tot în 1807, boierii moldoveni au redactat la Iași un memoriu pe care l-au trimis lui Napoleon I, în care cereau, între altele, unirea Moldovei cu Țara Românească într-un stat independent, sub numele de *Dacia* sau *Valahia Mare*. În sprijinul cererii lor, ei invocau identitatea de legi, de limbă, și toate celelalte elemente de unitate care, pentru ei, se constituiau în tot atâtea motive temeinice pentru realizarea unirii. De altfel, Dacia, despre care vorbeau cu patos cărturarilor și alți slujitori ai neamului din a doua jumătate a sec. XVIII și din primele decenii ale celui următor, va fi numită, în anul 1816, *România*, în lucrarea *Istoria României* a cărturarului Daniil Philpide: „Am numit Țara aceasta România, denumind-o după numărul poporului românilor și de la vechimea predominantă, lepădînd orice numire, ca neasemenea și nepotrivită și ca producătoare de confuzie”.

Revoluția din 1821, de sub conducerea lui Tudor Vladimirescu — mare ridicare a poporului împotriva asupririi so-

cială, pentru libertate națională —, a pus deschis problema unirii românilor. Ea „marchează începutul istoriei moderne a României” și un moment de cotitură pentru „afirmarea drepturilor naționale ale poporului român”, după cum subliniază *Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilaterale dezvoltate și înaintare a României spre comunism*. Tudor Vladimirescu a reprezentat spiritul unității morale a tuturor românilor, voind să realizeze acea „unire a neamului”, la care se referă documentele emanate în timpul evenimentelor revoluționare² și, în primul rînd, *Cererile norodului românesc* elaborate de el. La 5 aprilie 1821, Tudor scria mitropolitului și marelui vistiier, Alexandru Filipescu Vulpe, la București, să intre în legătură cu „dumnealor boierii moldoveni, ca unii ce sîntem de un neam, de o lege și sub aceeași stăpînire”, pentru ca, „fiind la un gând și într-un glas cu Moldova să putem cîștiga deopotrivă dreptățile acestor prințipaturi, ajutîndu-ne unii pe alții” (subl. — M.V.). Este vorba de „un gând și un glas” cu Moldova, o acțiune politică bazată pe faptul că „sîntem de un neam”. Era evident că Tudor s-a pronunțat pentru unirea politică cu frații de pretutindeni, dînd expresie năzuințelor de secole ale românilor.

Revoluția din 1821, deși a fost înfrîntă, a contribuit într-o măsură însemnată la intensificarea luptei pentru independență și unitate națională a tuturor românilor. Ideile lui Tudor Vladimirescu enunțate în *Cererile norodului românesc* sau în alte documente elaborate în timpul revoluției ca și concepția sa despre „patrie și unire” au alcătuit importante premise ale dezvoltării ideologice și culturale naționale.

De la 1821 înainte, lupta românilor pentru unitate și independență națională va continua și se va concretiza prin trei evenimente majore din istoria modernă a poporului nostru: Unirea Principatelor din 1859, cucerirea deplină a independenței de stat a României în anul 1877 și desăvîrșirea unității statului național român, la 1 decembrie 1918.

¹⁻² Magazin istoric, nr. 2/1978; 8/1977.

Convorbire cu acad. STEFAN PASCU

Eveniment de mare rezonanță în lumea științifică, cel de-al XV-lea Congres internațional de științe istorice (C.I.S.I.), care va avea loc în Capitala țării noastre între 10-17 august 1980, polarizează de pe acum nu numai atenția istoricilor români și străini, ci și a iubitorilor de istorie. Pentru informarea cititorilor revistei asupra semnificației viitoarei reuniuni științifice¹, ne-am adresat academicianului Ștefan Pascu, președintele Comitetului național al istoricilor din România, președinte al secției de științe istorice a Academiei R.S.R., cu rugămintea de a răspunde la câteva întrebări:

— Pentru început vă rugăm să ne vorbiți despre principalele congrese internaționale de științe istorice din trecut.

— Într-o perioadă când știința istorică era preocupată de găsirea celor mai potrivite metode de investigare pentru înțelegerea dezvoltării societății omenești, s-a întrunit cel dintâi Congres internațional de științe istorice. Acesta a avut loc la Paris în anul 1900. Dar nu elementul cronologic, cred, a fost hotărâtor. Ceea ce a tras mai mult în cumpănă au fost înfrun-

București 1980: al XV-lea Congres internațional de științe istorice

rile concepției pozitivistice cu concepția materialist istorică în plină ofensivă.

Aceleași motive au dus și la periodizarea unor asemenea dezbateri internaționale între istorici. Până la izbucnirea primului război mondial au mai avut loc alte trei congrese internaționale de istorie: unul la Roma în 1903, altul la Berlin peste cinci ani și al treilea la Londra în 1913.

La cinci ani după terminarea primului război mondial (1923), a avut loc cel de-al V-lea Congres internațional de istorie, care și-a desfășurat

lucrările la Bruxelles. I-au urmat alte trei congrese, respectându-se periodicitatea de 5 ani: 1928 — Oslo, 1933 — Vargovia și 1938 — Zürich.

Cel de-al doilea război mondial, cu cortegiul său de nenorociri, când țări și popoare au fost cotochite de fascismul agresiv, a împiedicat întrunirea istoricilor.

— Ce noi preocupări a adus istoricilor perioada care a urmat zdrobirii fascismului?

— În lumea contemporană revoluția științifică înseamnă nu numai mutații în problematica științelor, în concepțiile și metodele de cercetare, ci, deopotrivă, și extraordinara proliferare a studiilor, a cercetărilor în toate domeniile largului evantai al științelor. În această cuprinzătoare și complexă paletă a domeniilor de investigații se înscrie și istoria. Care în unele probleme se complică și mai mult prin amestecul în știința patronată de muza Clio a unor „specialiști”, certați cu dictonul vechi și mereu actual, a scrie istoria *sine ira et studio* (fără ură și părtinire). Din toate aceste motive, confruntarea de idei între învățații ce slujesc un cîmp de cercetare din diferite țări ale lumii este nu numai oportună, ci cu totul necesară. Cu dorința sinceră a celor mai mulți dintre cei ce se întîlesc la asemenea congrese de a cunoaște mai mult decât cunoșteau, mai bine decât știau, noi puncte de vedere, noi deschideri menite să înlesnească înțelegerea mai obiectivă a evoluției, fără oprire, a societății omenești, reconstituirea veridică a tabloului istoric, în toată complexitatea lui, cu nuanțele ce se confruntă sau se armonizează.

¹ Revista noastră a inițiat încă din 1977 publicarea primelor informații și articole consacrate pregătirilor Congresului de la București din 1980, deschizând această serie cu interviul acordat *Magazinului istoric* de prof. dr. K. D. Erdmann, președintele Comitetului internațional de științe istorice (nr. 12/1977). Au urmat interviurile acordate de Henri Michel, președinte al Comitetului internațional pentru istoria celui de-al doilea război mondial (C.I.R.M.), generalul P. Jilin și Arthur Funk, vicepreședinți ai C.I.R.M. (nr. 10/1978); prof. Mack Thomson, directorul executiv al Asociației americane de istorie (nr. 4/1979).

— Cum s-au manifestat aceste preocupări în marile întâlniri dintre istorici?

Prima reuniune internațională postbelică a avut loc în 1950 la Paris. A doua, în 1955 la Roma. A fost important acest al X-lea Congres al istoricilor nu numai prin tematica dezbătută, ci, deopotrivă, și pentru cunoașterea preocupărilor diferitelor școli naționale de istorie. Și nu în ultimul rând pentru confruntarea între cele două concepții și metode de cercetare: materialist istorică, îmbrățișată de tot mai mulți istorici și nu numai din țările socialiste, ci și din țările nesocialiste, și concepția idealistă.

Congresele internaționale de științe istorice s-au succedat, apoi, din cinci în cinci ani. În 1960, Congresul a avut loc la Stockholm, mai complex decât precedentul, ca tematică și reprezentare a școlilor istorice din continentul european, din Statele Unite ale Americii și a citorva școli istorice din continentul asiatic. În comparație cu celelalte reuniuni științifice ale istoricilor, întâlnirea din capitala Suediei s-a remarcat și prin organizarea și reorganizarea consiliilor și organismelor afiliate Comitetului internațional de științe istorice. Multe dintre acestea s-au întrunit la puțin timp după congres, în colocvii speciale, cu un număr mai mic de participanți, toți specialiști cunoscuți în domeniul respectiv.

Ceea ce a asigurat succesul următorului Congres internațional de științe istorice, întrunit la Viena în anul 1965, a fost tematica mai complexă, mai logic ordonată, cu mari teme și cu cele cronologice, înscrise în cele patru mari epoci istorice: vechi, medie, modernă și contemporană, cu o mai bună organizare a activității comisiilor. Dezbaterile au fost marcate de vii confruntări ideologice, concepția materialist-istorică câștigând prestigiu sporit, prin numărul mare de aderenți și prin superioritatea ei în comparație cu felurile concepții idealiste, unele de-a dreptul mistice.

— În deceniul nostru s-au reunit două congrese, nu-l așa?

— Da, în 1970 și 1975. Congresul din 1970 s-a întrunit la Moscova, pentru prima oară într-o țară socialistă. Tematica a păstrat, în linii generale, structura congresului precedent, în cadrul căreia s-au înscris alte probleme, de mare însemnătate, cu privire la geneza popoarelor, la interferențele civilizațiilor, la lupta de eliberare a națiunilor, la condițiile obiective și subiective ale proceselor istorice. Istoriei contemporane i s-a acordat un loc mai important și de aceea și dezbaterile au fost mai vii, mai antrenante.

Ultimul Congres internațional de științe istorice a avut loc în vara anului 1975 la San Francisco (S.U.A.). Evoluția și revoluția în istorie ar putea fi socotită tema centrală a tematicii dezbătute la acest congres. Un loc important au ocupat problemele de teoria istoriei, implicațiile științei istorice în viața societății. Se înțelege cu ușurință interesul mare pentru asemenea probleme, și, totodată, discuțiile vii, uneori prea vii, dintre participanți cu concepții deosebite despre lume și societate.

— Iar acum e rândul Bucureștilor. Pentru prima oară o manifestare de cea mai mare importanță pentru științele istorice are loc în țara noastră.

— Într-adevăr. Alegerea României ca gazdă a viitorului congres, a unei manifestații de asemenea importanță din punct de vedere științific, și de o asemenea anvergură din punct de vedere al tematicii și al participării, reprezintă, desigur, o dovadă de recunoaștere și un succes. Această alegere s-a datorat prestigiului de care se bucură țara noastră în lumea contemporană, grație politicii active și consecutive a partidului și statului nostru, de intensificare a relațiilor în toate domeniile, cu toate țările lumii, fără deosebire de regim politic, politică înfrunghiată în cel mai elocvent mod în prestigioasă activitate internațională a președintelui Nicolae Ceaușescu.

— Magazin istoric, nr. 9/1970; 10/1978; 5/1979.

Se pare, potrivit premiselor ce ne stau la îndemână, că va fi o participare mai largă din punct de vedere geografic-politic, în sensul prezenței reprezentanților unor zone geografice absente la celelalte congrese: țările africane, asiatice și mai ales din Orientul Îndepărtat, țările Americii Latine. Dacă premisele se vor adevăra, Congresul de istorie de la București va investi un caracter mondial. Numărul participanților va fi, se pare, apreciabil.

— În ce stadiu se află pregătirile pentru viitoarea reuniune științifică de la București?

— O manifestare științifică de o asemenea amploare și însemnătate pretinde, desigur, o pregătire atentă și competentă, atât în problemele științifice cât și în acele de organizare. Comitetul național al istoricilor din România și Comitetul de organizare al Congresului sînt cele două organisme ce răspund de toate problemele, cu alte cuvinte de reușita Congresului. Acestea, firește, într-o strînsă colaborare cu biroul Comitetului internațional de științe istorice, care, în acest scop, a avut o reuniune la București în luna august anul trecut¹. Cu acest prilej au fost completate și definitive rapoartele generale și raportorii la marile teme, cit și la cele metodologice și cronologice. De asemenea, s-au stabilit expertii, președinții și vicepreședinții de sesiune; s-au stabilit conținutul și periodicitatea celor trei circulare, modalitatea de a se aduce la cunoștință celor interesați condițiile de participare, desfășurarea lucrărilor, de la deschidere pînă la închidere. Cele trei volume — cuprinzînd rapoartele și corapoartele — vor fi tipărite și puse la dispoziția participanților în momentul sosirii lor, iar un al patrulea volum va înmănușea dezbaterile după încheierea lucrărilor Congresului.

În deplin consens cu vederea biroului amintit, Comitetul de organizare și Comitetul național al istoricilor și-au început activitatea concretă: s-a trimis prima circulară² în

peste 4000 exemplare în toate țările lumii (primindu-se până acum mii de răspunsuri), s-a constituit un secretariat permanent care urmărește rezolvarea la timp a problemelor curente, s-au reactivat și reorganizat comitetele naționale ale diferitelor comisii și organisme afiliate, s-au organizat șapte colective de lucru, operative, în componența cărora au fost cuprinși reprezentanți ai tuturor instituțiilor interesate, s-a întocmit proiectul devizului financiar. Început bun, nu lipsit de unele dificultăți generate de cauze obiective și uneori subiective. Început ce se va perfecționa mereu în și prin activitate, confruntându-se cu problemele în desfășurare și rezolvându-le. Pricererea și dăruirea, știința și conștiința sint elementele care se cer imperios și care sperăm că vor spori și mai mult în cadența ritmului activității.

— Ce teme principale vor fi dezbătute?

— Congresul al XV-lea se va desfășura în patru secțiuni principale: teme mari, metodologie, cronologie și comisii afiliate. Oricare secțiune ar fi analizată, concluziile se impun cu ușurință: importanța lor științifică și semnificația lor pentru contemporaneitate. Spre exemplificare: între marile teme, la cel dintâi loc a fost înscrisă problema: *Europa de Est, arie de convergență a civilizațiilor, urmată de Problemele păcii în istorie, Femeia în societate, State federative și pluraliste*. Nu mai puțin importante și nu mai puțin actuale sint temele secțiunii Metodologie. Spre exemplu: *Limbaajul istoricului, Probleme și metode în istoria orală, Locul și rolul învățământului istoriei pentru formarea omului secolului XX, Demografie, epidemiologie, ecologie etc.*, etc.

Activitatea ce se va desfășura în cele 18 comisii afiliate Comitetului internațional de științe istorice, printre care amintim Comisia internațională de studii slave, de Onomastică, cea consacrată celui de-al doilea război mondial sau istoriei militare comparate, demografiei istorice, istoriei eclesiastice comparate, istoriei orașelor sau istoriei dreptului

și adunărilor de stări etc., va completa substanțial și prestigios lucrările Congresului. Comisiile afiliate întrunesc specialiști de prestigiu într-un domeniu sau altul al complexei științe istorice, oferindu-se posibilitatea unor discuții și dezbateri mai profunde în domeniile respective.

— V-am ruga să vă referiți la orientările de bază după care se conduce istoricii noștri în vederea acestui important eveniment.

Cercetarea istorică nu este singurul domeniu de activitate în care, în anii noștri, s-au realizat importante succese. Firește, e vorba de un complex de factori care nici nu e posibil a-i înfățișa în acest context și poate nici nu e absolut necesar deoarece sint prezenți în tot ce gîndim și realizăm, în toate domeniile de activitate umană. Nu poate lipsi însă sublinierea concepției creatoare în diferitele domenii de cercetare, inclusiv în domeniul istoriei, adică materialismul istoric și dialectic care stă la temelia înfățișării trecutului, prezentului și viitorului. Concepția istoricilor izvorită, în fond, din concepția generală științifică a partidului nostru despre viață și societate, concepție care se îmbogățește din realitatea și experiența istorică națională și mondială. Este un bun prilej de a constata și de data aceasta cu cea mai mare satisfacție faptul că documentele de partid, cuvîntările secretarului general, tovarășul Nicolae Ceaușescu au acordat și acordă în ultimii zece-cincisprezece ani o atenție deosebită problemelor de istorie. Istoria este mereu prezentă. Niciodată mai mult ca azi, ea nu și-a dovedit mai bine rolul său de *magistra vitae*. Este oare întâmplător faptul că Programul partidului, adevărata Magna Charta a poporului român, începe prin a face o magistrală sinteză a mult milenarei și glorioasei noastre istorii? Moștenitorul autentic al celor mai înaintate tradiții ale luptei poporului român pentru dreptate socială și libertate națională, pentru progres, partidul comunist acordă o deosebită importanță cunoașterii adevăratei istorii a poporului pe care îl con-

duce în grandioasa operă constructivă ai cărei martori și părtași sintem cu toții. Programul partidului debutează cu precizarea pe deplin justă că „pe teritoriul de astăzi al României s-au succedat, de-a lungul mileniilor, corespunzător legilor obiective ale dezvoltării istorice, orînduirile sociale cunoscute pe plan universal”, subliniază cu deosebire, stadiul avansat al civilizației dacilor, interferențele acestora cu marile civilizații ale antichității și legăturile sale multilaterale cu latinitatea. „Poporul român — se precizează în amintitul document — a trebuit să ducă o luptă îndrîjită și neîncetată pentru a-și păstra ființa, pentru a-și asigura continuitatea pe teritoriul în care s-a născut și dezvoltat”.

Hotărîrea C.C. al P.C.R. cu privire la aniversarea, în 1980, a 2050 ani de la fîurirea primului stat dac centralizat și independent condus de marile rege și înaintaș Burebista este iarăși o dovadă a rolului pe care îl acordă partidul cunoașterii trecutului nostru, cinstirii tuturor celor care și-au adus contribuția la păstrarea ființei poporului, la triumful nobililor sale idealuri de dreptate și libertate, permanenței acestor idealuri. Partidul și-a spus cuvîntul în privința unei evaluări obiective a tuturor marilor momente din istoria de luptă și de muncă a românilor și a naționalităților conlocuitoare care, strîns uniți, au construit și construiesc tot ceea ce este valoros, peren în vatra românească.

În acest climat de muncă și seriozitate, de prețuire și dragoste, istoricii noștri au o datorie de mare răspundere științifică și patriotică: să studieze trecutul nostru, să-l releve marele tezaur de înțelepciune și să-l facă cunoscut poporului și lumii.

— Cu ce se vor prezenta istoricii noștri la Congres?

— Participarea științifică românească este apreciabilă, atît cantitativ cît și calitativ. Expunerea de deschidere a Congresului, cu tema de incontestabilă însemnătate, *Geneza popoarelor romanice. Originile și continuitatea poporului român în spațiul carpato-*

(Continuare în p. 55)

2050 de ani de la crearea
primului stat dac centralizat
și independent

CEI MAI PRIMEJDIOȘI ADVERSARI AI ROMANILOR

N.G. MUNTEANU

Numeroase informații despre strămoșii noștri, daco-geții, găsim și într-o serie de cărți tipărite în „epoca luminilor”. Printre cele mai reprezentative lucrări de acest fel se înscrie Istoria politică și naturală a Banatului timișan, de Italianul Francisco Grisellini, apărută în 1780, precum și Enciclopedia germană generală pentru păturile culte, în 18 volume, editată la Viena, între 1825 și 1835.

Scriitor, geograf, cartograf, membru — titular sau onorific — al mai multor academiilor din Europa, secretar al „Societății patriotice” din Milano, care reprezenta intelectualitatea reformatoare din Lombardia, Francisco Grisellini (1717-1783) a fost invitat, în 1778, de Maria Tereza și Iosif II — viitorul împărat adept al iluminismului — să studieze Banatul din punct de vedere economic și politic. Timp de patru ani, el a străbătut în lung și în lat regiunea, a fost rind pe rind geolog, botanist, biolog, sociolog, filolog, pentru ca, în final, după ce a cunoscut bine pe români și a trăit în mijlocul lor, să devină primul istoric și cartograf al Banatului din epoca modernă. În scrisorile sale, trimise autorităților habsburgice și diverselor personalități științifice ale vremii și apoi editate ca părți ale monografiilor, Grisellini dedică pagini rigurose științifice,

dar și entuziaste, Dacilor și dacilor, războaielor acestora cu romanii. În scrierile sale, el a închinat, de asemenea, pagini elogioase românilor, aptitudinilor și talentelor lor, confirmând relieful din rapoartele diverselor trimiși ai Casei de Habsburg și chiar ale lui Iosif II¹, potrivit cărora deși, în Banat, românii constituiau populația majoritară erau lipsiți de cele mai elementare drepturi.

Tot sub influența iluminismului austriac, cu concursul unui larg colectiv de savanți, a fost elaborată între 1825 și 1835 și vasta lucrare Enciclopedia germană generală pentru păturile culte, în 18 volume, însumând 11 000 pagini, lucrare ce cuprinde numeroase articole referitoare la trecutul nostru. Deși Enciclopedia poartă limitele impuse de faptul că a fost elaborată prin prisma vederilor Casei de Habsburg, numeroase pagini se remarcă prin realism și spirit științific.

Ațiți Grisellini cit și autorii Enciclopediei au cunoscut și folosit lucrări ale oamenilor de știință români, îndeosebi ale lui Dimitrie Cantemir.

Iată câteva extrase din Istoria Banatului timișan (în traducerea din 1926 a lui Nicolae Bolocan), precum și din articolele cuprinse în Enciclopedia germană amintită.

¹ Magazin istoric, nr. 5/1978.

Scrisoarea I, către contele Ion de Soro, comandant al oraşului şi fortăreţei Timişoarei.

Banatul timişan, cum se află azi, forma odinioară o mare porţiune de ţară din acea parte considerabilă a imperiului Daciei... [Dacii] duceau de multe ori războaie sângeroase cu vecinii lor, mai cu seamă cu tauroscii¹ sau scitotarii cum îi numeşte Plinius... Florus observă că dacii... [faceau incursiuni], de obicei iarna, cînd Dunărea era îngheţată, şi că din această cauză împăratul Augustus a ordonat aşă-zisele *praesidia*, adică a mutat popoare războinice pentru ca să apere atît coloniile din Sirmia², cît şi malurile fluviului. Pentru a-i ţine şi mai mult în frîu, împăratul trimise pe Cornelius Lentulus şi după acesta pe consulul Vibius [împotriva dacilor]... regele lor Cotiso fu bătut şi în modul acesta Dacia fu cucerită de către romani. Totuşi el, consulul, trebui în curînd să se retragă, căci dacii prinseseră din nou curaj... Erau conduşi [acum] de către Dörpore sau Dörporeo [Duras-Diurpaneus], care era unul din cei mai viteji beliduci [comandanţi, căpetenii] ai lor. El învinse mai întîi pe consulul Oppius Sabinus, comandant al legiunilor romane, care trebuia să acopere malul Dunării şi după aceasta învinse şi pe Cornelius Fuscus, prefectul cohorţii pretoriene, căruia [împăratul] Domiţian, după înfrîngerea lui Sabinus, îi încredinţă o puternică armată spre a-i goni înapoi şi a-i subjugă... În cele din urmă... acest împărat trebui nu numai să cumpere pacea, dar mai fu nevoit să admită numitului beliduce Dörporeo şi plata unui tribut foarte mare numai că să se poată menţine în hotarele sale.

Traian învinse pe Decebal, care urmă lui Dörporeo... Dar după un interval de doi ani, Traian se văzu silit a intra a doua oară în Dacia cu o putere mult mai mare... După ce armata romană trecu Du-

nărea şi înaintă peste munţii învecinaţi, ea ajunse la Sarmizegetusa, capitala lui Decebal, care era deja părăsită de dinsul... Deşi romanii au ocupat o parte a Daciei, dacii nu s-au împuţinat... Încît să nu mai poată deveni periculoşi. Sub domnia lui M. Antoninus Pius, ei au fost aţîţaţi la revoltă de către vecinii lor, marcomani³ şi quazi⁴, aşă că, pentru a putea fi ţinuţi în frîu, trebui să se mărească puterea proconsulilor, care pe atunci exercitau guvernarea, ţinînd înăuntrul provinciei o armată permanentă gata de război...

După cum se ştie, Banatul aparţine la vechea Dacie... Întocmai ca Ardealul de azi, Moldova şi Valahia, ţara avea, mai multe oraşe... Ulpia Traiana, care a fost fondată de Traian însuşi, se numea şi Augusta Colonia Dacica, fără a pierde însă vechiul nume Sarmizegetusa, pe care îl purta înainte de a fi devenit capitala vechiului regat dacic. În părţile sudice ale Ardealului se mai văd încă şi acum rămăşiţele ei...

În anul 275 [gotii] siliară pe împăratul Aurelian, care fu prea slab de a le rezista, să retragă din Dacia pînă în inima Moesiei mai mulţi coloniştii latini, împreună cu legiunile şi garnizoanele locurilor întărite, pentru a fi sigur în contra unui atac neprevăzut. Aurelian ordonă chiar distrugerea renumitului *Pons Augusti* [Podul lui Apollodor]. Acest împărat îşi trage originea dintr-o familie neînsemnată din Dacia...⁵

Din Istoria politică şi naturală a Banatului timişan traducere din 1926 de Nicolae Bolocan

Real-Encyclopädie für gebildete Slände (Enciclopedia germană pentru păturile culte: 1825-1835).

Transilvania: (ungureşte: Erdélyország; româneşte: Țara Ardealului, Țara Codrilor; latineşte: Transilvania); Mare principat, la Est de Ungaria. Frontiere: La Nord – Bucovina, la Est – Moldova, la Sud – Muntenia, la Vest – Un-

garia... La început a fost locuită de daci – un popor tracic – [care a alcătuit] un imperiu renumit; ei au fost învinşi în secolul I de împăratul Traian şi Dacia a fost transformată în provincie romană.

Populaţia: 1 700 000, fără graniţele militare⁶, care numără 135 000 locuitori. Este formată din trei popoare privilegiate: unguri, secui şi saşi (vechi coloniştii germani)... În afara acestor naţiuni privilegiate, mai trăiesc, în Transilvania, germani – mai nou veniţi – români, care formează majoritatea locuitorilor ţării – (s.n. – N.G.M.)...

Geţii: neam în Tracia... care a ajuns des în conflicte cu romanii şi a fost supus pentru

¹ Taurisci – trib celtic cu care dacii au purtat multe războaie încă din vremea marelui rege Burebista.

² Sirmium – oraş roman în Pannonia inferior, centrul puterii romane din această zonă.

³ Populaţii de origine germanică; au întreprins în sec. II-III numeroase incursiuni în Imperiul roman.

⁴ Magazin istoric, nr. 4/1975.

Regiunile de margine, unde se aflau regimetele grănicereşti. Două asemenea regimete – de la Orist şi Năşud – erau alcătuite din români.

Francisco Grisellini și-a ilustrat lucrarea despre Banatul timișan cu numeroase imagini printre care și această gravură ce înfățișează drumul construit pe malul drept al Dunării în dreptul Porților de Fier, în timpul împăratului Tiberiu (14-37 e. n.)

prima dată de Traian... Eroul și legiutorul lor se chema Zalmoxis; el i-a învățat cultul focului și al nemuririi sufletului și după moartea sa a fost venerat ca zeu.

Dacia: țară la Dunărea de Jos, numită așa după un popor (daci). A fost un popor de un neobișnuit curaj, cu obiceiuri deosebite și un port remarcabil.

Războaiele dacice: extinderea treptată și rapidă a dacilor, îndeosebi după ce își sporiseră puterea atât de mult sub Burebista, a stîrnit atenția romanilor, aflați încă departe la data aceasta (50 î.e.n.) [de Dacia], cu atât mai mult cu cît aceștia [romanii] luptaseră și mai înainte cu geții. În cele din urmă, Augustus a încercat să subjuge acest popor¹. De acum înainte, acest

popor a folosit orice prilej pentru a-i hărțui, din munții lui, pe romani. Ei au devenit cei mai primejdioși [adversari] ai romanilor sub domnia lui Decebal, în timpul lui Domițian. El [Decebal] a atras transfugi romani, a cunoscut, prin intermediul lor, tactica romană și s-a familiarizat cu ea, a construit mașini de război și fortificații și și-a instruit luptătorii. Comandanții militari ai lui Domițian au suferit mai multe înfringeri și împăratul a fost nevoit să accepte o pace umiltoare, anume plata unui tribut anual... pînă cînd Traian a pătruns pe două căi peste Dunăre în Banatul de azi, a cîștigat victoria în cîteva ciocniri sîngeroase, și-a croit drum prin Porțile de Fier²

spre Transilvania și a cucerit capitala, Sarmizegetusa, aflată în apropiere. După rezistența zadarnică a lui Decebal, Traian i-a atacat pe daci în munții lor, încît Decebal a preferat să se sinucidă decît să fie luat captiv. Timp de cinci ani au mai avut loc mai multe războaie. [O parte dintre] daci s-au supus, dar mulți au plecat în regiunile nordice... Dacia a devenit provincie romană, singura de pe malul Nordic al Dunării, a primit de la Traian noi locuitori din multe provincii ale imperiului său, și-a văzut orașele — deși cu păstrarea numelor lor — transformate în colonii romane, dar a trebuit să cedeze tiranului bogățiile țării: aur, sare etc. Principalul teatru de război și sediul coloniilor romane a fost incontestabil Transilvania.

¹ Referire la expediția lui Aelius Catus, din anii 9-12 e.n.

² Porțile de Fier ale Transilvaniei, pe Mureș, despărțind Carpații Apuseni de cei Meridionali.

SARMIZEGETUSA REGIA

puternic centru al metalurgiei dace

Dr. ȘTEFAN FERENCZI,

șef de secție, Muzeul de Istorie al Transilvaniei

Cunoscută de geto-daci încă din perioada Hallstattului (sec. VIII-III î.e.n.), metalurgia fierului s-a generalizat repede, de la sfârșitul primei sale epoci, odată cu făurirea, în cursul secolului I î.e.n., a unei culturi materiale și spirituale geto-dacice unitare pe vastul teritoriu locuit de populația dacică băstinașă. Cunoștințele tehnologice acumulate treptat au făcut posibilă, într-o perioadă ulterioară, întemeierea unor centre metalurgice de exploatare și prelucrare a minereurilor. Vasile Pârvan scria: „Ținând seama de marele număr de unelte și arme din a doua epocă a fierului, găsite în Dacia, și dintre care pumnalele și săbiile încovoiate sînt [de] un tip care nu se executase nicăieri altundeva, e foarte probabil ca minele de fier din Dacia să fi fost exploatare într-un chip mult mai activ decît ne-ar putea sugera cele cîteva cuptoare, zgura, nicovalele, ciocanele și celelalte unelte de fierări descoperite pînă acum la noi”. Marele învățat făcea și o încercare de localizare a principalelor zone unde se puteau dezvolta extragerea și prelucrarea metalelor. „Principalele centre metalurgice de la noi au trebuit să fie *castellierii* de pe munții înalți: vecinătatea minelor de fier cu puternicele cetăți dace din Transilvania de Sud-Vest n-a putut să fie în nici un caz întâmplătoare”. Alături de opinia sa, credem că ridicarea centrelor întărite din Munții Sebeșului a fost determinată de prezența masivă a minereurilor feroase și neferoase din zonă. Afirmatia pare surprinzătoare, întrucît, în zilele noastre, fierul nu se exploatează pe aceste meleaguri, unde s-au înălțat puternicele fortificații ale strămoșilor noștri, iar documentele care să ne ateste explicit existența acestei industrie pentru vremurile vechi lipsesc. Știm însă că, în epoca feudală, exploatarea fierului mai continua într-o serie de așezări, de pildă, la Cugir¹, Sibiușelul Vechi etc. Prima

informație certă privind existența unor minereuri de fier în această zonă datează din 1803, dintr-un raport întocmit cu prilejul săpăturilor conduse de specialiști austriaci în prelucrarea fierului; atunci, niște lucrători de la uzinele de fier din Sibiușelul Vechi au descoperit pe Dealul Grădiștei (cum menționează documentul) numeroase monede de aur. În 1826, geologul P. Partsch (care primea însărcinarea să facă noi prospecțiuni de zăcăminte) a întocmit un raport semnalnd prezența minereului de fier. Raportul, în formă de manuscris, păstrat în Arhivele Tezauriatului Montan de la Viena, n-a ajuns decît tirziu la îndemina cercetătorilor, ceea ce a făcut ca această informație să rămână necunoscută multă vreme. Cercetările geologice — efectuate începînd din secolul trecut — au revelat însă tot mai frecvent existența minereului de fier, nu numai în împrejurimi, ci chiar la Grădiștea Muncelului (Sarmizegetusa Regia) și în imediata ei vecinătate.

Pentru timpurile noastre, exploatarea minereului în aceste locuri ar fi nerenabilă datorită pe de o parte înălțimilor mari la care se află zăcămintele (în Munții Șurianului, pe coasta de Sud-Vest a Muntelui Bătrîna sau pe cea de Nord-Est a vîrfului Șteaua Mare), cît și a compoziției minereului (în general, oxizi de fier). Paradoxal, dar în timpul geto-dacilor această compoziție a minereului reprezenta un avantaj. Fierul obținut, era într-adevăr mai puțin curat, dar reducerea minereului necesita o temperatură mai coborîtă, ceea ce ușura, în fond, obținerea metalului. În plus, minereul se găsea din belșug. Totuși calitatea inferioară a metalului extras explică de ce, ulterior — în condițiile unor tehnologii superioare — exploatarea fierului în zona Munților Orăștiei avea să înceteze.

¹ Magazin istoric, nr. 11/1977.

Prelucrarea fierului în epoca geto-dacică în această zonă o probează numeroasele descoperiri făcute uneori chiar în veacul trecut, de zgură, bulgări de fier și, în apropiere de cetatea principală, de urmele unei clădiri ce pare a fi fost un mare depozit de metale. Impresionant este mai ales, numărul mare de „turte”, având aspectul unor discuri tăiate gâste aici în cercetările făcute în 1951-1952. Considerate inițial „capete de berbec”, folosite la asalturi, s-a dovedit ulterior că ele reprezentau materia primă din care, prin prelucrare la cald, se obțineau unelte.

Săpăturile arheologice efectuate în următorii ani în incinta complexului principal de pe platoul superior¹ au scos la iveală și un mare depozit de unelte din fier care au aparținut, indiscutabil, unui atelier, printre care o nicovală, clești de mărimi diferite, ciocane, baroase etc. De asemenea, pe una din cele aproape 250 terase artificiale ce coboară de la incinta sacră de la Sarmizegetusa pînă spre Lunca Grădiștei s-au descoperit și mari cantități de fier brut, ceea ce reprezintă încă o dovadă că aici funcționa un foarte puternic centru de prelucrare a fierului.

Evident, exista posibilitatea ca fierul folosit în aceste ateliere să nu fi fost extras din zona apropiată de la Sarmizegetusa, ci să fi provenit din regiuni mai îndepărtate, poate chiar din puternicele centre miniere ale Munților Poiana Ruscă. Totuși, dacă metalul s-ar fi adus de acolo, logic ar fi fost ca prelucrarea sa să se facă la poalele Munților Orăștiei și nu la înălțimi considerabile, ca acelea la care se află Grădiștea Muncelului, Blidaru, Costești și celelalte așezări dacice. Or, la poalele Munților Orăștiei nu s-au găsit pînă acum urmele unor ateliere de prelucrare a fierului.

Cercetarea amănunțită a teraselor artificiale (din care doar cîteva au făcut obiectul unor sondaje), va rezolva, sperăm, problema.

Credem că la alegerea acestor locuri pentru ridicarea salbei de cetăți dacice trebuie să fi cîntărit, nu numai posibilitățile oferite de natură ci, în egală măsură, condițiile pentru dezvoltarea unui important centru meșteșugăresc, capabil să aprovizioneze capitala statului dac cu produsele necesare, și în primul rînd, cu arme. La rîndul ei, prezența reședinței politice a dacilor a determinat dezvoltarea zonei și afluența oamenilor — fapt demonstrat cu prisosință de terasele artificiale — în cea mai mare parte ocupate de așezări civile.

Sarmizegetusa Regia a fost, prin urmare, att cel mai important centru politic, cît și principalul centru economic al statului dac.

¹ Magazin istoric, nr. 6, 7/1977.

Cărți sosite la redacție

Verel Dumu = DE LA CÎNTECUL ZĂVEZII LA ÎMURILE UNITĂȚII NAȚIONALE

Documente privitoare la istoria României culese din arhivele polone. Secolul al XVI-lea

DIPLOMATII UNIRII Dumitru Vitcu

• Dr. Gheorghe Țuțu — **EVOLUȚIA PARTIDULUI SOCIAL-DEMOCRAT DIN ROMÂNIA DE LA FRONTUL UNIC LA PARTIDUL UNIC.**

Editura Politică, București, 1979, 232 pp., 7 lei: studiu consacrat uneia dintre perioadele cele mai dense și bogate în transformări din istoria P.S.D.R.: mai 1944-februarie 1948.

• Mihail Rusenescu, Ioan Saizu — **VIAȚA POLITICĂ ÎN ROMÂNIA. 1922-1928.**

Editura Politică, București, 1979, 264 pp., 11,75 lei: primul deceniu din istoria României de după Unirea din 1918.

• Dumitru Vitcu — **DIPLOMATII UNIRII.**

Editura Academiei, București, 1979, 256 pp., 22 lei: contribuțiile lui Vasile Alecsandri, Costache Negri, Ioan Alecsandri, Dumitru Brătianu, Ion Bălăceanu, Ludovic Steege, Teodor Callimachi la proclamarea și consolidarea actului istoric de la 24 ianuarie 1859.

• Ilie Corfus — **DOCUMENTE PRIVITOARE LA ISTORIA ROMÂNIEI CULESE DIN ARHIVELE POLONE.**

Editura Academiei, București, 1979, 450 pp., 29 lei: 232 acte din perioada 1536-1600.

• ROMÂNIA ÎN SUD-ESTUL EUROPEI (sub egida Institutului de studii Sud-Est europene).

Editura Politică, București, 1979, 272 pp., 10 lei: culegere de studii semnate de Mihail Berza, Vlad Georgescu, Al. Dușu, Maria A. Muzicescu, Adrian Fochi, Constantin N. Velichi, Eliza Campus, Costin Murgescu, Aurel Ghibuțiu, Mircea Malița, Emil Condurachi.

• Eliza Campus — **THE LITTLE ENTENTE AND THE BALKAN ALLIANCE.**

Editura Academiei, București, 1979, 208 pp., 10 lei: Mica Înțelegere și Alianța Balcanică.

• Vasile Netea, C.Gh. Marinescu — **LIGA CULTURALĂ ȘI UNIREA TRANSILVANIEI CU ROMÂNIA.**

Editura Junimea, Iași, 1978, 376 pp., 11 lei: trei decenii de luptă pentru înfăptuirea Unirii din 1918.

• Sorin Stanciu — **NOUA ORDINE INTERNAȚIONALĂ.**

Editura Politică, București, 1979, 108 pp., 2,75 lei: transformările fundamentale ale noului concept politic mondial.

• Viorel Cosma — **DE LA CÎNTECUL ZĂVEZII LA ÎMURILE UNITĂȚII NAȚIONALE.**

Editura Facla, Timișoara, 1978, 188 pp., 8,75 lei: contribuții la istoria cîntecului patriotic românesc (1821-1918).

• Corina Nicolescu — **CASE, CONACE ȘI PALATE VECHE ROMÂNEȘTI.**

Editura Meridiane, București, 1979, 112 pp., 21,50 lei: pagini din istoria arhitecturii românești din sec. X-XVIII.

CAROL FARCAȘ

și Internaționala I-a

I. GEORGESCU,

profesor de istorie, Lugoj

Printre figurile luminoase ale mișcării socialiste din România celei de-a doua jumătăți a sec. XIX se află și Carol Farcaș. Însuflețit de idealurile socialismului științific, militant activ al Internaționalelor I-a și a II-a, el și-a adus o importantă contribuție la răspindirea literaturii marxiste în țara noastră, la organizarea politică a clasei muncitoare.

Primii pași

S-a născut la Reșița, la 12 august 1842, într-o familie de modeste salariați ai administrației locale. După terminarea cursurilor elementare, a fost înscris la Școala profesională de minerit și metalurgie, care funcționa pe lângă Asociația de gimnastică din Reșița. Au urmat ani grei de ucenicie, cu 10-12 ore de lucru pe zi. La numai 16 ani, Carol Farcaș s-a angajat ca muncitor mecanic într-unul din atelierele Uzinelor Reșița. În ciuda dorinței tatălui său de a-l face funcționar, Farcaș a devenit „doar mășinist”, adică muncitor.

În 1861, la vârsta de 19 ani, s-a înscris în Asociația de ajutor reciproc a muncitorilor din Reșița, organizație care, prin excluderea patronilor, căpătase un pronunțat caracter de clasă. Aceasta a fost perioada în care Carol Farcaș a vizitat numeroase centre muncitorești din Banat — Lugoj, Anina, Oravița, Timișoara —, intrând în legătură cu muncitorii înaintași din respectivele orașe. Printre aceștia se afla și Gheorghe Ungureanu din Timișoara, cu care Farcaș a legat o strînsă prietenie. Relațiile sale cu muncitorii înaintași din celelalte centre ale Banatului l-au ajutat să

înțeleagă rosturile luptei revoluționare a proletariatului, să se atașeze mișcării muncitorești.

După cum era obiceiul timpului, în 1866, Carol Farcaș a plecat pentru specializare în Elveția. S-a stabilit la Geneva, unde s-a angajat într-o întreprindere ca muncitor mecanic și a intrat repede în contact cu socialiștii din localitate. Aici s-a preocupat intens de pregătirea sa politică, citind literatura socialistă și participând la întrunirile muncitorilor din oraș. În 1867 s-a abonat la publicația *Vorbote* — organul de presă al Comitetului Central al secțiilor de limbă germană ale Internaționalei I-a, care era editat la Geneva de Johann Philipp Becker, conducătorul acelor secții. Între timp, a reușit să-l și cunoască pe acesta și a legat o strînsă prietenie cu el. În acest mediu a pătruns tot mai adânc în atmosfera revoluționară a epocii, devenind un cunoscător și propagator înflăcărat al ideilor socialismului științific. Tot acum, în afara limbii germane pe care o cunoștea din copilărie, a învățat limba franceză.

La începutul anului 1868, la vârsta de 26 ani, Carol Farcaș s-a întors în Banat, stabilindu-se la Timișoara, unde a devenit unul din cei mai activi conducători ai muncitorimii din localitate. La sosirea sa în oraș, Farcaș a avut grijă să comunice redacției publicației *Vorbote* noua sa adresă, spre a-i putea expedia în continuare abonamentul.

Pentru a-și câștiga existența, s-a angajat ca muncitor mecanic la Atelierele căilor ferate de stat din Timișoara, unde condițiile de muncă erau foarte grele, iar salariile mici. În jurul său s-a format un cerc de muncitori înaintași, printre care îi amintim pe Gheorghe Ungureanu, Iosif Iung, Adolf Platzler, Stefan Novotny, Carol Risch și Ioan Reithner, împreună cu care a început acțiunea de organizare a proletariatului timișorean. În toamna anului 1868, muncitorii de la Atelierele căilor ferate din Timișoara au solicitat o sporire

de salariu, cerere refuzată de conducere. Farcaș i-a îndemnat să întrerupă lucrul și să declare grevă. Acțiunea s-a încheiat cu unele succese pentru muncitori. Autoritățile l-au remarcat însă imediat pe cel care fusese inițiatorul acțiunii și l-au supus unei atente supravegheri. Într-un raport înaintat Ministerului de Interne din Budapesta referitor la greva amintită, autoritățile locale arătau că „la sosirea sa în oraș, Farcaș a convins întreaga muncitorime de acolo să înceteze lucrul”.

„Eu doresc să rămân aici“

Succesele înregistrate de mișcarea muncitorească timișoreană au câpătat o expresie elocventă prin întemeierea, la 11 octombrie 1868, a Asociației generale a muncitorilor din Timișoara¹, al cărei președinte a fost ales Carol Farcaș, iar Gheorghe Ungureanu, prietenul și colaboratorul său apropiat, membru în comitetul de conducere și secretar. Încă în cadrul adunării de constituire, și-au dat adeziunea la Asociație 300 muncitori, români, germani, maghiari și sârbi, din întreprinderile industriale, atelierele și celelalte sectoare de activitate economică din Timișoara și din împrejurimi.

La 20 octombrie 1868, Farcaș, în numele conducerii noii organizații, îi scria lui Becker, la Geneva, informându-l despre înființarea Asociației și, totodată, îi cerea „un catalog referitor la operele care se ocupă de problema socialismului”. Cu același prilej îi trimitea „3 forinți austriaci, reprezentând costul pe trei ani al ziarului *Vorbote*; trebuie însă să menționăm — se arată în scrisoare — că numai colecția din primul an ne-a sosit în întregime, din al doilea an ne lipsește caietul [numărul] din ianuarie, pe ctnd [din cea] din anul al treilea — lipsesc numerele din lunile ianuarie, februarie, martie, mai și iunie”. Conducerea Asociației generale a muncitorilor din Timișoara își exprima speranța că „într-un termen scurt” va „putea difuza numerele editate de dv., care apar lunar”. Antetul scrisorii era tipărit în patru limbi — română, germană, maghiară și sârbă —, ca, de altfel, toate antetele corespondenței Asociației muncitorești timișorene din perioada 1868-1872.

Asociația muncitorilor timișoreni a înregistrat succese rapide, cuprinzând muncitori din alte noi centre industriale din Banat, pe care Carol Farcaș le-a vizitat în repetate rânduri. Totodată, s-au creat noi asociații muncitorești la Reșița, Oravița, Anina și Arad, ca secțiuni afiliate Asociației din Timișoara. În aprilie 1869, în numele celor 1 000 membri ai Asociației, Farcaș cerea autorităților să aprobe statutele noii organizații.

Apreciind activitatea depusă de Carol Farcaș în munca de organizare a muncitorimii din Timișoara și împrejurimi, la 1 ianuarie 1869, J.Ph. Becker, cu aprobarea Consiliului General al Internaționalei I-a, i-a trimis o scrisoare însoțită de carnetul nr. 143, prin

care socialistul român era primit ca membru central al grupului secțiilor de limbă germană din Geneva al Internaționalei I-a. Totodată, Becker i-a expediat 10 formulare de primire de noi membri în Internațională, atrăgându-i atenția că aceștia trebuie să fie oameni bine pregătiți pentru a făuri „cea mai mare operă a istoriei universale”. O parte din aceste formulare au fost completate de Farcaș cu numele tovarășilor săi din conducerea Asociației generale a muncitorilor din Timișoara: Gheorghe Ungureanu, Adolf Platzter, Stefan Novotny, Carol Tisch, Ioan Reithner, care au devenit membri ai Internaționalei I-a, fiind cuprinși în grupul secțiilor ce își aveau sediul central la Geneva.

Călăuzindu-se după prevederile Statutului Internaționalei I-a care preciza că „succesul mișcării muncitorești din fiecare țară poate fi asigurat numai prin puterea pe care o dau unirea și organizarea”, Carol Farcaș a depus eforturi pentru unificarea tuturor asociațiilor muncitorești din Banat și crearea unei singure organizații puternice. În concepția sa, aceasta trebuia să devină un nucleu organizatoric național care să-și desfășoare activitatea în strînsă colaborare cu Consiliul general al Internaționalei I-a. De altfel, în primăvara anului 1869, Asociația generală a muncitorilor din Timișoara a devenit secție a Internaționalei I-a, avînd subsecții la Reșița, Anina și Arad; Carol Farcaș, organizatorul acestei prime secții din Sud-Estul Europei, a devenit membru central, adică reprezentant al Internaționalei pentru mișcarea muncitorească din această regiune și corespondent al publicației *Vorbote* pentru secția din Timișoara.

Există un număr de 11 scrisori pe care Farcaș le-a trimis lui Becker și una lui Karl Marx. O parte din scrisori au fost publicate de *Vorbote*. La 23 aprilie 1869, de pildă, Farcaș îi scria lui Becker despre eforturile depuse de el pentru a obține aprobarea statutului Asociației. La 12 mai 1869, comunica aceluiași Becker că deși statutul — elaborat în urmă cu opt luni — nu fusese încă aprobat de autorități, Asociația putea activa legal. „Muncitorii noștri” — scria el — sînt mai ușor de organizat prin acțiuni politice și culturale. „Dat fiind faptul că relațiile sale cu autoritățile se încordaseră la maximum, el scria: „Nu mi-au mai rămas decît două soluții: ori o organizare puternică a Asociației noastre, ori, în caz contrar, să părăsesc Timișoara. Dar eu doresc să rămîn aici”.

Înființată la numai patru ani după crearea Internaționalei — cum se menționa și la Congresul IV al acesteia, ținut în septembrie 1869 la Basel — Asociația generală a muncitorilor din Timișoara a devenit un puternic centru de atracție pentru muncitorimea din această parte a țării. Referindu-se la caracterul și activitatea acesteia, un raport al autorităților austro-ungare, din 27 octombrie 1871, arăta: „Internaționala a pătruns adînc și la Timișoara, în rîndurile numeroasei muncitorimi a nenumăratelor fabrici din acest oraș, cît și printre muncitorii săraci care lucrează în orașele miniere apropiate, Anina și Reșița... Ei [conducătorii] întrețin o legătură vie, nemijlocită cu cei mai distinși conducă-

¹ Magazin istoric, nr. 10/1968.

tori ai Internaționalei și anume cu secretarii generali Karl Marx și George Eccarius [Londra], J.Ph. Becker [Geneva], August Bebel și Wilhelm Liebknecht [Leipzig], F.A. Sorge [America], F.W. Raspe [Viena] etc. Pe această cale, manifestările Internaționalei ajung la cunoștința diferitelor asociații muncitorești de aici". Cît privește activitatea lui Carol Farcaș, același raport arată că „peste tot — la Timișoara, Reșița, Oravița, Anina — el a recrutat membri pentru Internațională și le-a înmînat cartele de membri”.

Muncitorii timișoreni citesc literatură revoluționară

Din documentele vremii rezultă că muncitorimea înaintată din Banat citea, în afară de *Vorbote*, numeroase alte publicații editate de Internațională I-a și răspindite prin intermediul lui Carol Farcaș. Materialele de propagandă socialistă și presa Internaționalei I-a proveneau din multe centre europene: Geneva, Zürich, Graz, Berlin, Viena, Budapesta. Astfel, în luna mai 1869, Farcaș a primit din Londra mai multe colete; unul dintre acestea cuprindea: *Statutele Asociației Internaționale*, întocmite de Marx și Engels, *Manifestul Partidului Comunist din Colonia* (Köln) etc. Pe aceeași cale au ajuns la Timișoara publicațiile *L'Internationale*, *L'Opinion*, *Le Rappel*, *La Cause du peuple*, opt circulare ale Consiliului general al Internaționalei I-a, precum și formulare pentru înscrierea de noi membri.

În toamna anului 1869, Carol Farcaș a plecat la Budapesta, unde a rămas pînă la sfîrșitul vieții sale. El a păstrat însă strînse legături cu tovarășii săi de „dei din Banat” și a vizitat în repetate rînduri Timișoara, Reșița, Lugoj, Oravița și Anina. La 20 august 1872, de pildă, el îi scria lui Becker că de curînd fusese pentru trei săptămîni în Banat.

În 1871, în iunie, Carol Farcaș a fost arestat, împreună cu alte 53 persoane, și înțemnițat la faimoasa închisoare Vacz, pînă la 20 decembrie, sub motiv că fusese unul dintre organizatorii manifestațiilor de solidaritate cu luptătorii de pe baricadele Comunei din Paris. În aprilie 1872 i s-a înscenat un proces, fiind acuzat pentru întreaga sa activitate revoluționară: „...A determinat numeroase persoane să adere la această Asociație și a înființat el înșiși asemenea Asociații muncitorești la Timișoara, Reșița și Anina. Venind de la Timișoara la Budapesta, a cerut muncitorilor să intre în Asociație..., după înșăși mărturisirea lui, ...au aderat aproximativ 3.000 muncitori datorită stăruinței sale neobosite; a răspîndit gazetele *Volkswille* și *Vorbote*, de tendințe socialiste, dar cu deosebire unul din numerele primei gazete amintite, care cu ocazia căderii Comunei [din Paris] a apărut în chenar negru... Materialul de propagandă de care s-au folosit instigatorii a fost întocmit, după cum se pare, parte de Carol Farcaș, parte de acoliții săi...”

Procesul, denumit de autorități de „infidelitate”, a eșuat, Farcaș fiind eliberat. Ves-

tea s-a răspîndit imediat prin intermediul presei socialiste din întreaga Europă. *Neme Temesvarer Zeitung* a publicat un ciclu de articole pe marginea procesului, prilej pentru a face istoricul mișcării muncitorești din Banat și a sublinia încă odată rolul lui Farcaș în dezvoltarea acesteia.

La invitația Consiliului General al Internaționalei I-a, trimisă de J.Ph. Becker, prin intermediul lui Leo Frankel, în septembrie 1872 Farcaș a participat la Congresul Internaționalei I-a ținut la Haga, ca delegat al secțiilor din Timișoara și Budapesta; la acest Congres el i-a înțîlnit pe Marx și Engels — pentru prima și singura dată —, participanți amîndoi la un congres al Internaționalei I-a.

Într-un extras din minutele acestui Congres al Internaționalei I-a sînt cuprinse informații privind activitatea desfășurată de Carol Farcaș, el situîndu-se de fiecare dată pe aceeași poziție cu Marx și Engels: „În ședința din 7 septembrie, Farcaș este ales în Comitetul de verificare a raportului Consiliului superior financiar... În ședința din 8 septembrie a fost discutat regulamentul de organizare, cu deosebire punctele privitoare la atribuțiile Consiliului superior... Farcaș a votat cu majoritatea, adică împreună cu Marx și Engels. Farcaș a votat și pentru includerea în regulamentul de organizare a punctului privind activitatea politică a clasei muncitoare...”

În anii care au urmat, a făcut numeroase călătorii în Apusul Europei, cu care ocazie a procurat presă și literatură marxistă editată în Germania, Elveția, Franța, Belgia, Anglia etc. și pe care a difuzat-o apoi în Transilvania, Banat și Ungaria.

Prin munca și poziția sa consecvent revoluționară, Carol Farcaș și-a cîștigat prestigiu în mișcarea muncitorească internațională. De acest lucru erau conșinse și autoritățile austro-ungare, care, în 1880, cu prilejul unei vizite pe care socialistul bănățean o făcuse la Viena, afirmau: „Carol Farcaș este un socialist hotărît, un om foarte cinstit, demn de încredere pentru socialiști și trebuie să-i urmărim îndeaproape activitatea în țara noastră”.

În condițiile noi de după crearea Internaționalei a II-a, Carol Farcaș s-a orientat tot mai mult spre crearea unui partid marxist al clasei muncitoare din Ungaria și provinciile românești aflate atunci sub stăpînirea Austro-Ungariei. El avea legături strînse cu Wilhelm Liebknecht, August Bebel, Edouard Vaillant și Leo Frankel — toți delegați la Congresul de constituire a Internaționalei a II-a — și a trecut imediat la acțiunea de transpunere în practică a rezoluțiilor Congresului de la Paris din iulie 1889. Printre primele acțiuni s-a numărat sărbătorirea zilei de 1 Mai 1890, cu care prilej Farcaș a vorbit în fața manifestanților despre semnificația marii sărbători muncitorești.

În ultimii săi ani, Carol Farcaș s-a retras treptat din activitatea politică. Spre a-și cîștiga existența, a lucrat o vreme ca redactor la o gazetă muncitorească budapestană. A încetat din viață la 16 februarie 1907.

TANCURILE VII ALE ANTICHITĂȚII

A. S. ȘOFMAN
(U.R.S.S.)

În războaiele purtate în antichitate, corespondenții tancurilor de mai târziu erau elefanții, care aveau trei misiuni de luptă: să apere trupele de cavaleria inamică, să atace infanteria dușmană, înainte de a intra în acțiune cea proprie, și să pătrundă în întăriturile adversarului. Pentru toate aceste operații, pahidermele erau special dresate; se pare că primii care au învățat să le domesticească au fost indienii. După mărturiile istoricului grec Strabon, animalele dovedeau atita docilitate la îmblinzire, încît învățau chiar să arunce cu bolovani la țintă, să-i scoată din vâl-mășagul luptei pe cornacii (conducătorii) lor răniți sau să-i protejeze cu trupurile lor pe războinicii căzuți.

De cine depinde victoria regelui?

Pentru luptă, patrupedul era special echipat: pe spinare i se instala un baldachin, în care se adăposteau pînă la patru soldați, înarmați cu arcuri și sulite; pe gît trona cel care-l mîna, cornacul; uneori, pentru protecție, animalul purta o platoșă sau i se acoperea spinarea cu o cuvertură colorată; pe colții de fildeș i se fixau niște prelungitoare metalice, foarte ascuțite, iar de gît, pentru intimidarea adversarului, i se agăța un clopot, care făcea un zgomot asurzitor. Concentrați în grupuri și în-cadrări de detașamente de infanterie, elefanții acționau în luptă atît cu masa corpului lor, cît și cu loviturile colților de fildeș. Erau dresați, de asemenea, să apuce dușmanii cu trompele, să-i arunce la pămînt și să-i strivească în picioare.

Cei dinți elefanți de luptă cunoscuți în Apus proveneau din India. Regii egipteni din dinastia Ptolemeilor au orga-

280 î.e.n.: bătălia de la Heraclea

nizat o dresare sistematică pentru război a elefanților africani. Din monumentele literaturii orientale, aflăm că pahidermele au fost folosite ca forțe militare cu mult înainte ca europenii să cunoască această armă. „Victoria unui rege de pinde, în special, de elefanți”, se afirmă în tratatul indian *Artha Sastra*. Apusul a luat contact nemijlocit cu elefanții ca armă de luptă în timpul campaniilor lui Alexandru Macedon. În lupta de la Gaugamela împotriva lui Alexandru cel Mare (331 î.e.n.), Darius III Codomanus, ultimul suveran ahemenid, a avut în armată sa 15 elefanți, aduși acolo de indieni. Cei 15 coloși cenușii și carele de luptă au acoperit centrul și flancul stâng al armatei. Alexandru cel Mare a reușit totuși să îi captureze.

Dar prima ciocnire reală dintre macedoneni și noua armă vie a avut loc cu cinci ani mai târziu, în 326 î.e.n. la Hydaspes, unde regele indian Poros, care dispunea de circa 4 000 călăreți, 300 care de luptă, 30 000 pedestrași și citeva zeci de pahiderme, a fost înfrânt de regele macedonean. Giganticele patrupede au produs o puternică impresie asupra macedonenilor, mai ales când au început să frământ în picioare războinicii dușmani și să-i străpungă cu fildeșii. Luptătorii lui Alexandru Macedon au reușit, totuși, să le anihileze, rănindu-le picioarele și trompele cu topoarele.

Cum acționau coloșii cenușii pe cîmpul de luptă? Erau dispuși în prima linie, urmați de pedestrimi, o parte a căreia era așezată și în spațiile dintre elefanți. Inamicul trebuia să lovească tancurile vii și pe cornaci. Răniți, elefanții rătăceau disperși pe cîmpul de luptă, năpustindu-se asupra cui numereau, dar, dirijați abil, ei puteau străpunge frontal oricărei pedestrimi, cît de bine echipată. De aceea conducerea lor necesita multă măiestrie.

O răsunătoare „victorie a pahidermelor” a fost înregistrată de regele seleucid Antiohos I Soter, în anul 275 î.e.n. împotriva galaților, de neam celtic, care năvăliseră în Asia Mică. Deși aceștia îi întreceau pe sirieni prin cavaleria excelentă și prin armament, ei nu s-au putut folosi de aceste

ascendente, pentru că Antiohos a pus în joc 16 elefanți, plîni atunci ascunși. La vederea coloșilor cenușii, galații, care nici nu auziseră despre existența unor asemenea animale mari, au înmărmurit. Iar pahidermele, adăpate cu alcool, i-au fugărit, i-au călcat în picioare, i-au străpuns cu colții. În cîinstea memorabilei biruințe, Antiohos a înălțat pe cîmpul de luptă un monument gigantic, înfățișînd un elefant.

Tot în acea epocă, au făcut cunoștință cu arma vie și romanii, în bătălia de la Heraclea (280 î.e.n.) împotriva grecilor, conduși de regele Epirului, Pyrrhos. De șapte ori s-au înfruntat legiunile romane cu falanga greacă, dar rezultatul luptei a rămas indecis. Împotriva cavaleriei romane, Pyrrhos a scos atunci elefanții. De data aceasta, caii și călăreții au luat-o la fugă înspăimîntați. Hărțuiți de giganticele patrupede, romanii erau amenințați să piară plîni la unul. Salvarea lor a fost soldatul Caius Minutius, care a izbutit să rănească un pahiderm. Prăbușit la pămînt și zvîrcolindu-se, elefantul a reținut un timp celelalte tancuri vii, așa încît o parte dintre romani au scăpat cu viață.

În anul următor, 279 î.e.n., în bătălia de la Ausculum, Pyrrhos a reușit, cu prețul unor mari jertfe, o nouă victorie asupra romanilor, datorată în mare parte celor 19 elefanți de care dispunea. Din cauza gfelelor pierdite suferite, izbinda regelui Epirului a rămas în istorie sub numele de „victorie la Pyrrhos”.

Încleștarea coloșilor

În sfîrșit, în ultima înfruntare armată dintre romani și grecii lui Pyrrhos, la Argos, elefanții au jucat un rol fatal. Într-o beznă absolută, regele grec, apropiindu-se de zidurile orașului, a constatat că porțile sînt deschise. Războinicii au pătruns repede în incinta cetății, dar giganții cenușii n-au izbutit să se strecoare cu trupul lor mătăhălos și cu echipamentul de luptă. Mișcîndu-se iute, luptătorii le-au coborît de pe spinare baldachinele, i-au dirijat spre porți, introducîndu-i în oraș,

apoi le-au reinstalat baldachinele. Dar aceste operații au consumat timp. Auzind zgomet, locuitorii Argosului și-au ocupat pozițiile fortificate. Bătălia s-a încins în beznă. Nu se știa unde era o tabără și unde alta. În toial luptei, un pahiderm s-a prăbușit de curmezișul porții, blocînd pătrunderea întăririlor. Alt gigant, care își căuta cornacul, fugărea, dezorientat și disperat, cînd pe dușmani, cînd pe ai săi. Găsind, în sfîrșit, cadavrul celui căutat, fidelul prieten l-a apucat cu trompa, s-a întors în vîltoarea luptei și, nervos, a început să doboare și să calce în picioare pe oricine îi ieșea în cale. Însuși Pyrrhos a pierit în această înfruntare (272 î.e.n.).

Un alt teatru de operații pentru tancurile vii a fost Africa. În timpul expediției conduse de consulul roman Marcus Atilius Regulus împotriva Cartaginei — acțiune din cadrul primului război punic (264-241 î.e.n.) — cavaleria feniciană și cei 100 elefanți i-au nimicit pe romani. În al doilea război punic (218-201 î.e.n.), Hannibal a pornit împotriva Romei cu 37 pahiderme în „efectivele” sale. După trecerea peste Alpi, i-a rămas numai unul nevătămat, pe care a călătorit el însuși. Lipsa tancurilor vii s-a făcut resimțită în Italia, contribuind, probabil, în ultimă instanță, la respingerea cartaginezilor.

În anul 217 î.e.n., la Raphia a avut loc lupta dintre Ptolemeu IV, regele Egiptului, și Antioh III, regele Siriei. Chiar de la începutul ciocnirii, au intrat în acțiune detașamentele de tancuri vii din ambele tabere, despre care istoricul grec Polibiul ne-a lăsat următoarea relatare: „Pe spinările elefanților, războinicii din baldachine se încaieră corp la corp, lovindu-se cu sufele. Cît despre elefanți, ei se proplesc unul în altul cu colții, se împing din toate puterile, bătînd pasul pe loc, pînă cînd cel mai puternic îl dă cu capul într-o parte pe celălalt, dispunîndu-l oblic, așa încît îl rănește cu colții în grumaz. Majoritatea elefanților lui Ptolemeu nu suportă mirosul și

(Continuare în p. 55)

Jan Urban Jarnik:

limba română

deopotrivă de scumpă

tuturor

În a doua jumătate a secolului trecut, odată cu afirmarea puternică a luptei românilor pentru unitate și libertate națională, opinia publică europeană era tot mai interesată în a cunoaște cât mai bine oamenii și realitățile pământului românesc.

Înaltele trăsături morale ale poporului, bogăția și originalitatea tezaurului spiritual, mărețele tradiții istorice ale descendenților străvechilor daci, au constituit fundamentele simpatiei și admirației pe care personalități politice, scriitori, cărturari, oameni de știință străini le-au nutrit pentru români. Acestea au fost și sentimentele cu care timp de jumătate de secol s-a dăruit cunoașterii și popularizării limbii, culturii și istoriei românești savantul ceh Jan Urban Jarnik (25 mai 1848-12 ianuarie 1923).

Întîlnirea sa cu limba și cultura română a avut loc în 1874 cînd, aflat la studii la Paris, s-a împrietenit cu Constantin Georgian (care avea să devină unul din renumiții orientaliști români). Prin intermediul acestuia, Jarnik reușește în scurt timp să se familiarizeze cu literatura română. A fost impresionat, în mod deosebit, de poeziile populare culese și publicate de Vasile Alecsandri. Tot la Paris, Jarnik intră în corespondență cu o serie de personalități culturale din România, dialog epistolar care va continua neîntrerupt aproape jumătate de secol, între 1875 și 1922.

Întors la Viena, unde și-a luat și doctoratul în limbi romane, Jarnik stabilește legături cu societatea studențească România Jună, ai cărei membri erau, în cea mai mare parte, tineri din Transilvania și Bucovina. Îi cunoaște acum pe D. Onciul, Iacob Mureșianu, Andrei Bîrseanu (cu acesta va publica, în 1885, culegerea *Doine și strigături din Ardeal*).

În 1876 călătorește în Transilvania, unde, după cum mărturisea, se simțea „ca între frați”. Trei ani mai târziu, primește o catedră

de romantică la Universitatea din Viena, examenul susținîndu-l cu lucrarea *Importanța limbii române pentru studiul limbilor romane*. La seminariile sale se vorbea numai românește, studenții și profesorii călcînd indicația autorităților universitare de a se preda doar în limba germană. Din 1882, a trecut ca profesor la Universitatea cehă din Praga, predînd și aici limba română, punînd bazele unei tradiții care durează pînă astăzi.

În 1879, întreprinde o vizită la București, fiind găzduit de Titu Maiorescu. În casa acestuia, îi cunoaște pe Eminescu, Alecsandri, Caragiale, Slavici, Hasdeu. La propunerea lui Odobescu, este ales membru-corespondent al Academiei Române.

În 1911 a venit din nou în Transilvania, participînd la manifestările prilejuite de aniversarea a cinci decenii de la întemeierea ASTREI, al cărei membru de onoare era din 1879. În același an, a participat, ca delegat al Universității ceh, la festivitățile din Iași prilejuite de împlinirea a 50 ani de la înființarea Universității din acest oraș. Cuvîntarea de salut a rostit-o în limba română.

Ultima sa călătorie în România a fost în 1919, însoțit de fiul său Hartwig, directorul Bibliotecii regionale din Brno, care învățase românește citînd *Gazeta Transilvaniei*, după cum mărturisește Jarnik într-o scrisoare către I. Micu-Moldovan. La București, Iași, Cernăuți, în orașe din Transilvania învățatul ceh a fost primit prietenește, participînd, la rîndul său, la bucuria unanimă a românilor, reușiți în țara împlinită în hotarele ei străvechi.

La 13 iunie 1919, la propunerea lui Dimitrie Onciul, este ales membru de onoare al Academiei Române. Mulțumind pentru înalta cinste ce i-a fost acordată, Jarnik rostește un legămint: „Cît voi trăi, o să-mi jertfesc —

întrucât mă vă îngădui vîrsta mea cea înaintată (avea 71 ani) — toate puterile unui lucru care ne este deopotrivă de scump tuturor: studiul acestei limbi, totodată atât de dulce și atât de viguroasă, care se cheamă limba română.”

Din bogata sa corespondență (în cea mai mare parte inedită, răspîndită prin arhivele din București, Cluj-Napoca, Sibiu), prezentăm

„Viena, 11 noiembrie 1879

Prea stimabile domnule

[Kogălniceanu]

Deși numai odăla am avut onoarea să vorbesc cu d-voastră și nici nu știu dacă d-voastră vă mai aduceți aminte de mine, totuși îmi iau îndrăzneala să vă adresez aceste rînduri. Să nu oclesc mult, îmi permit a spune cum dă scopul scrisorii acesteia este ca să vă aduc aminte de fîgăduiala ce mi-o ați făcut d-voastră, cînd dl. Hăfădu a binevoit să vă cede din parte-mi și pentru mine un exemplar al Letopiseșilor, date la lumină prin d-voastră...

Unul din scopurile [le] ce mi-am fost pus în călătoria mea la București a fost tocmai ca să fac cunoștință cu bărbați învîșați de acolo, care să binevoiască să-mi dea cărțile ce nu sînt în stare să mi le cumpăr. Și scopul acesta l-am atins cel puțin în parte...

Se înțelege că-mi mai lipsește mult pentru ca să am o bibliotecă română care să corespundă deplin dorințelor și cerințelor mele, nimica nu-mi lipsește încă mai mult decît Letopiseșile publicate prin d-voastră. Mai cu samă în momentul de față, unde sînt la Universitatea de aici un curs de limba română, citind și explicînd Analecte literare ale d-lui Cipariu, am lipsă de niste texturi mai vechi, care să

nu fi[e] numai traduceri cum sînt acele a[le] d-lui Cipariu, ci lucrări originale, cum este și publicațiunea importantă a d-voastre.”

Într-o scrisoare din 9 februarie 1912, adresată lui I.L. Caragiale — prin care-l felicită pentru împlinirea a 60 ani — savantul ceh se referă și la activitatea sa pusă în slujba popularizării culturii românești în lume.

„Intrat acum în breasla moșnegilor iacă-mă și mai îndrăzneț, ceea ce mai-nainte făceam în limba mea strămoșească, de cîtlăva vreme o fac într-o limbă care, cu toate c-am îndrăgît-o ca nici o alta pe lume (afară, se înțelege, de cea strămoșească), tot trebuie s-o socotesc în numărul celor străine, cea românească...”

Îndrăzneala aceasta a mea se arată în două feluri: îmi scriind fel de fel de articole mai lungi ori mai scurte. Recordul cu privire la aceasta l-am făcut cu 3 ani mai-nainte cînd, punîndu-mi-se la dispoziție coloanele Convorbirilor literare, am scris acolo în volumul XLIII-o serie de schițe autobiografice, care, într-o ediție separată, alcătuiesc un volum de 180 pagini!

În al doilea fel, în care se arată învingerea mea, a firii mele sficioase de mai-nainte, este culețanța cu care eu, în

două scrisori ale lui Jan Urban Jarník către Mihail Kogălniceanu și respectiv Ion Luca Caragiale. Am păstrat întru totul particularitățile stilistice și ortografice ale originalelor — redactate direct în limba română —, eliminînd doar unele pasaje de interes secundar, intervențiile noastre în text fiind marcate prin paranteze drepte.

Trăian IONESCU-NIȘCOV

cei din urmă ani, pășesc înaintea unui auditor român cu propoveduirile mele de tot felul. Începutul l-am făcut în anul 1907 sau 1908 cînd, sosind în afaceri la Viena, România jundă acolo aranjînd în onoarea mea o serată, am luat cuvîntul de mai multe ori să povestesc în mod cu totul improvizat niște înîmplări din viața mea. Apoi, acum doi ani, sîrbătorindu-se de către România jundă aniversarul al 70-lea al d-lui Titu Maiorescu, m-am repezit acolo, rostind un toast în onoarea acestui mare om, pe care, într-aceiași vreme, îl socotesc între binefăcătorii mei cei mai mari.

Culmea am atins-o cu privire la aceasta în cele 5 luni din urmă. La sfîrșitul verii, iată-mă la Blaj, unde la masa mitropolitului am rostit un toast la cunoscuta ospitalitate românească; în toamnă, am luat parte la serbările jubiliare din Iași, în calitate de delegat al Universității boeme din Praga și, ca atare, am citit în sedința festivă, ținută în Teatrul Național, ticsit de lume, adresa noastră în traducere română. Pe lîngă aceasta, am mai ținut trei toasturi, din care două mai mult improvizate și ca un fel de întregire, luînd parte și la jubileul de 40 ani al României june, din care fac parte de 30 ani, ca membru de onoare...”

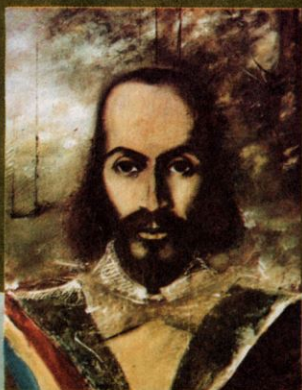
PLANSELE NOASTRE

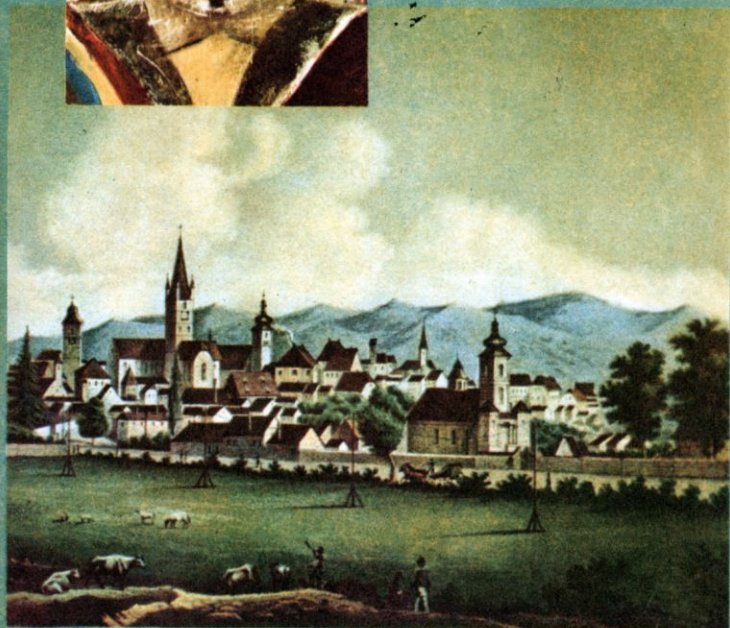
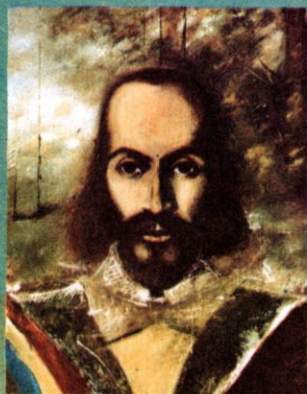
① Chipul lui Nicolae Bălcescu a fost și a rămas un nesecat izvor de inspirație pentru creațiile artistice. Portret de Mihaela Lisenco

②③④ Trei dintre localitățile prin care a trecut marele revoluționar în eforturile sale de a ține mereu vie flacăra luptei: Orșova Veche — 25-26 octombrie, 19 decembrie 1848 și 13-15 august 1849; Sibiu — 22 noiembrie și 12 decembrie 1848; Mehadia — 19 mai 1849 (Bălcescu rămîne un contemporan, p. 2)

Macheta artistică a planșelor: arh. Ascanio Damian

Un general elvețian despre români

NICI O DIFERENȚĂ FAȚĂ DE DACI

PETRE FLOREA

Valahia este una dintre cele mai frumoase și mai bogate țări din lume. Ea se bucură de un climat temperat și are o obîrșie foarte frumoasă". Aceste rînduri au apărut în ediția a doua a unei lucrări de strictă specialitate militară, *Remarques sur le militaire des Turcs et des Russes* (Observații asupra situației militare a turcilor și rușilor), a generalului elvețian Charles-Emmanuel de Warnery (1719-1786), tipărită la Breslau în 1771. Autorul ei pășise pe meleagurile noastre în tinerețe, prin anii 1735-1739, cînd luptase în armata austriacă, alături de cea rusă, în războiul antiotoman, încheiat prin pacea de la Belgrad (18 septembrie 1739). În urma acestei păci, Oltenia era reincorporată Țării Românești. În 1742, îl aflăm pe Charles-Emmanuel de Warnery căpitan de husari în armata Prusiei. Mercenariatul era un lucru obișnuit în epocă, cu deosebire în Elveția, care furnizase și continua să „exporte” soldați puterilor interesate de pe continent. În timpul celui de-al doilea război silezian (1744-1745), Warnery se remarcă în bătăliile de la Striegau și Sorr, fapt pentru care era înaintat la gradul de locotenent-colonel. Cu acest grad a participat, în serviciul Prusiei, și la Războiul de șapte ani (1756-1763), în timpul căruia a cucerit fortul Stolpe din Pomerania. A trecut apoi în armata Poloniei, devenind general-maior. În *Istoria Războiului de șapte ani*, vol. 1-2, cit și în *Istoria timpului meu*, vol. 2, apărute la Amsterdam în 1789, Frederic II, regele Prusiei, își amintește de cîteva ori de militarul elvețian, care îl slujise cu credință.

Experiența de pe cîmpurile de bătălie, ca și ideile altor autori militari au fost valorificate de Warnery în cîteva lucrări: *Observații asupra cavaleriei*, Dublin, 1781; *Observații asupra eselui general de tactică al lui Guibert*; *Culegere de observații asupra lui Cezar și a altor autori militari antici și moderni*, Varșovia, 1782.

În cartea apărută în 1771, autorul descria frumusețea peisajului românesc. În același timp, el remarcă unitatea de limbă, origine și obiceiuri a românilor: „Valahii și moldovenii... vorbesc aceeași limbă, au aceleași obiceiuri și, fără nici un dubiu, aceeași origine. Ei locuiesc teritoriul vechii Dacii și, în mod sigur, au fost o colonie romană... Ei înșiși (valahii și moldovenii — P.F.) își spun *romagne*, adică români. Un lucru singular este că îmbrăcăminteală valahilor de rînd este aceeași cu cea a dacilor, care se văd reprezentați la Roma, pe Columna lui Traian. Pantaloni, părul, încălțăminte, barba etc., totul este la fel, nu se vede nici o diferență”. Și conchide: „Acest lucru nimeni nu-l va putea contesta”.

Lucrarea se mai referă, nu de puține ori, la situația domnitorilor noștri în contextul conflictelor tot mai accentuate ruso-turce sau austro-ruso-turce, cînd, de nenumărate ori, Țările române au fost teatrul de operațiuni pentru rezolvarea, pe calea războiului, a intereselor celor trei imperii din această parte a Europei.

Observațiile lui Warnery au la bază, pe lîngă experiența proprie, o serie de considerații luate din paginile celebrului călător italian Luigi Ferdinando Marsigli și ale cunoscutului teoretician militar, feldmaresalul Montecuccoli. Fără îndoială, el a venit în contact și cu lucrarea lui Dimitrie Cantemir, *Istoria Imperiului otoman*, care, la acea dată (1771), circula în limbile engleză, franceză și germană. Despre autorul ei, generalul elvețian opina că „era un mare filozof și un excelent istoric”.

Aparținînd unui practician și, în același timp, unui teoretician militar, aprecierile și informațiile din lucrarea lui Warnery demonstrează, încă o dată, că unitatea românilor era un lucru atît de evident, încît, orice om de bună credință care lua cunoștință de ea o remarcă cu obiectivitate.

TREI MARTORI ÎMPOTRIVA FASCISMULUI

Trei martori care aduc, după cum am văzut și în numărul anterior al revistei, mărturie directă, spontană, despre fața oribilă a fascismului.

WILLIAM SHIRER

Jurnalul unui corespondent american în cel de-al III-lea Reich

Corespondent de presă la Berlin în anii 1934-1940, publicistul american William Shirer a cunoscut îndeaproape momentele de criză și înclăștare pe care le-a trăit în această perioadă Europa Occidentală și îndeosebi Germania. Din Jurnalul său am ales pentru numărul de față al revistei câteva din paginile care se referă la perioada martie 1935-ianuarie 1936.

Berlin, 17 martie 1935.
Primul paragraf al telegramei mele rezumă o zi extraordinară: „Ziua Amintirii eroilor, în memoria celor două milioane de morți germani în ultimul război [1914-1918], a fost marcată azi prin scene necunoscute de la 1915 încoace, renașterea puterii militare germane prilejuind un amestec de declarații pașnice și provocări”. Ceremonia principală s-a desfășurat la Opera de Stat, cu o punere în scenă

de care sînt în stare numai naziștii. Parterul sălii era o mare de uniforme; printre cei prezenți se aflau surprinzător de mulți ofițeri din vechea armată, care trebuie să-și fi petrecut noaptea precedentă perindu-și uniforme de decolorate și frecînd ciudatele căști cu țepușe de dinainte de război. Reflectoarele puternice, la rampa scenei, luminau un pluton de soldați ai Reichswehrului, țepeni ca niște statui de marmură, purtînd stea-

guri filiftoare. Deasupra lor, pe o draperie imensă, se profilează o uriașă Cruce de fier. Atmosfera s-a încălzit din clipa cînd orchestra a executat marșul funebru de Beethoven, care emoționează profund sufletele germane.

Hitler se afla, împreună cu acoliții săi, în loja imperială, dar n-a luat cuvîntul. În locul lui a vorbit generalul von Blomberg însă cuvintele sale erau inspirate cu siguranță de Hitler:

— Lumea întreagă s-a văzut nevoită să ia act că Germania nu a sucombat în urma înfringerii suferite în războiul mondial. Germania își va re-lua locul ce i se cuvine în rîndul statelor lumii. Ne angajăm solemn ca Germania să nu mai capituleze niciodată și să nu mai semneze niciînd un tratat ale cărui condiții să nu le poată îndeplini. Nu avem nevoie de revanșă, am dobîndit destulă glorie în secolele care s-au scurs.

Și cum Hitler părea să-l aprobe, generalul a continuat:

— Nu vrem să fim antrenăți într-un nou război mondial. Europa a devenit prea mică pentru a fi din nou un cîmp de bătăie. Viitorul război nu ar duce decît la distrugerea tuturor țărilor, deoarece toate dispun de aceleași mijloace de luptă. Noi vrem pacea, egalitatea în drepturi și securitatea pentru toți. Nu dorim altceva.

Cuvinte perfide, folosite nu numai pentru liniștirea poporului german, care în mod sigur nu dorește războiul, ci și pentru calmarea Franței și Angliei. Cuvîntul „securitate” este obsedat pentru Quai d'Orsay [sediu Ministerului de Externe Francez].

Astă seară am vorbit la telefon cu birourile de presă ale agenției noastre [Universal Service] din Londra și Paris. Mi se spune că Franța și Anglia încearcă, încă, să-și cristalizeze pozițiile. Londra mă anunță că Garvin, în editorialul său din *Observer*, declară că gestul lui Hitler nu a provocat nici o surpriză și îl invită pe Simon [ministru de Externe al Angliei] să persevereze în intenția de a vizita Berlinul. *Sunday Express* al lui Beaverbrook recomandă să nu se întreprindă nici o acțiune de intimidare a Germaniei. După cum sînt informat, mîine, *Times* va adopta un ton conciliant. Pun rămășiță că Hitler a cîștigat partida.

Berlin, 18 martie. O escadră de bombardiere de ale lui Göring a trecut pe

deasupra noastră. Este prima lor apariție publică. Păstrează bine intervalele dintre ele.

Berlin, 9 aprilie. Astăseară recepție de gală la Operă, cu ocazia căsătoriei lui Göring. S-a înisurat cu o actriță de provincie, Emmy Sonnemann. Fusesem și eu invitat, dar nu m-am dus. Niște naziști mi-au spus că Göbbels este foarte furios împotriva fastului pe care îl etalează cel mai mare dușman al său. Exhibiția din această seară nu este decît un singur exemplu și se zice că Göbbels ar fi dat mină liberă ziarelor să publice comentarii sarcastice pe această temă. Îmi închipui însă că puține vor fi cele care vor îndrăzni s-o facă.

Berlin, 11 aprilie. Dr. S., un strălucit jurist evreu, care a luptat pe front pentru patria sa în timpul războiului, a apărut pe neașteptate, azi, la noi în casă, după cîteva luni petrecute în temnițele naziste. Soția mea, Tess, care se afla acasă, mi-a povestit că părea pe jumătate scos din minți, dar își dădea seama de starea sa, fiindu-i teamă să revină în sinul familiei. Tess i-a dat puțin whisky, i-a mai refăcut moralul, după care l-a trimis acasă. Soția lui a fost multă vreme gata-gata să cadă pradă unei crize de depresiune nervoasă. Juristului nu i s-a adus nici o acuzație în afară de aceea că este evreu (sau pe jumătate evreu), și că a fost unul dintre avocații care și-au oferit serviciile în apărarea lui Thälmann. În aceste vremuri, mulți evrei vin la noi spre a ne cere un sfat sau ajutorul de a pleca în Anglia sau în America; din păcate însă nu putem face mare lucru pentru ei.

Berlin, 1 mai. În oraș, se spune că Anglia este pe cale de a negocia un acord naval cu Hitler, ajutîndu-l astfel să zdrobească încă o restricție impusă de Tratatul de la Versailles.

Berlin, 7 iunie. Ribbentrop se află la Londra pentru a negocia un tratat

naval prin care Germaniei i s-ar permite să aibă o flotă de război egală cu 35 la sută din tonajul celei engleze. Naziștii susțin că treaba este pe drumul cel bun.

Berlin, 18 iunie. Tîrgul a fost încheiat — acordul s-a semnat azi la Londra. Wilhelmstrasse exultă. Germania a obținut dreptul de a avea un număr egal de submarine cu Anglia. Cum de au semnat britanicii o asemenea înțelegere? Asta depășește puterea mea de înțelegere. Submarinele germane au fost cîț pe-aci să cîștige ultimul război, dar vor obține, poate, victoria în cel următor.

[Correspondentul britanic] Norman Ebbutt mi s-a plîns între patru ochi din ce pricină nu-i publică *Times* tot ce transmite. Ziarul nu vrea să acorde prea mult spațiu aspectelor negative din Germania nazistă; se pare că pronașiștii din Londra își exercită influența asupra acestui cotidian. Ebbutt este abătut și se gîndește să demisioneze.

Berlin, 4 octombrie. Mussolini a început cucerirea Abisiniei. După spusele comunicatului italian, trupele Duce-lui au trecut ieri frontiera, „pentru a respinge un atac iminent al etiopienilor”. Ministerul de Externe german este încîntat. În această situație nu există decît următoarea alternativă: ori Mussolini va face un pas greșit și se va înmămoli în această aventură africană, ceea ce va duce la slăbirea Italiei în Europa — caz în care Hitler va anexa Austria, protejată pînă acum de Duce; ori Mussolini va cîștiga partida în Africa, sfîdînd Franța și Anglia și atunci va fi gata să se alieze cu Hitler împotriva democrațiilor occidentale. Și așa, și așa Fîhrerul nu va avea decît de cîștigat. Societatea Națiunilor oferă un spectacol trist și actualul ei eșec în problema Etiopiei o sortește unei morți sigure.

Berlin, 4 ianuarie 1936. Poporul german — în afara celor care citesc ziarele

străine (*Times* este foarte căutat aici) — n-are nici un fel de știri despre ce se petrece în lume; în același timp, nu i se spune nimic din culisele politice ale propriei țări. La un moment dat, oamenii au dat năvală asupra chioșcurilor de ziare pentru a cumpăra *Baseler Nachrichten*, cotidian elvețian în limba germană din care s-au vîndut mai multe exemplare în Germania decît în Elveția. Acum însă ziarul a fost interzis.

Berlin, 23 ianuarie. Proastă zi. Trezit de dimineață de sunetul telefonului. La aparat este Wilfred Bade, un fanatic care a făcut carieră cu ajutorul nazismului și care se ocupă acum cu presa străină în cadrul Ministerului Propagandei.

— Ați fost recent la Garmisch Partenkirchen?, începe el.

— Nu, îi răspund.

— Atunci începe să urle:

— Aha! Nici n-ați dat pe acolo și totuși ați avut neobrăzarea să scrieți o întîmplare inventată despre evreii din partea locului...

— O clipă! Mă acuzați de necinste... Dar el a închis deja telefonul.

La prînz, Tess aude la radio, în buletinul de știri, un violent atac împotriva mea; cum că aș fi un jidan nerușinat, care

vrea să saboteze Jocurile Olimpice [de iarnă] de la Garmisch¹ prin reportaje ticluite despre evreii și naziștii din acea zonă.

Sosesc la birou după prînz. Primele pagini ale ziarelor sînt pline de acuzații isterice, tipice naziste, la adresa mea.

Ce s-a întîmplat în realitate? În urmă cu cîva timp am scris într-un articol că naziștii au suprimat la Garmisch toate avizele [în instituții, parcuri, teatre etc.] în care se spune că evreii sînt indezirabili (și care sînt afișate pretutindeni în Germania); în felul acesta — scriam eu — vizitatorii străini la Jocurile Olimpice nu vor avea nici un indiciu despre tratamentul rezervat evreilor din această țară.

¹ În 1936, Germania nazistă a organizat Jocurile Olimpice de iarnă (la Garmisch-Partenkirchen) și de vară (la Berlin).

În pagina 34: o procesiune filară, avînd ca figură centrală un personaj sinistru: Hitler, îmbrăcat într-un costum pseudobucureș, pe străzile unui oraș german, în anii '30.

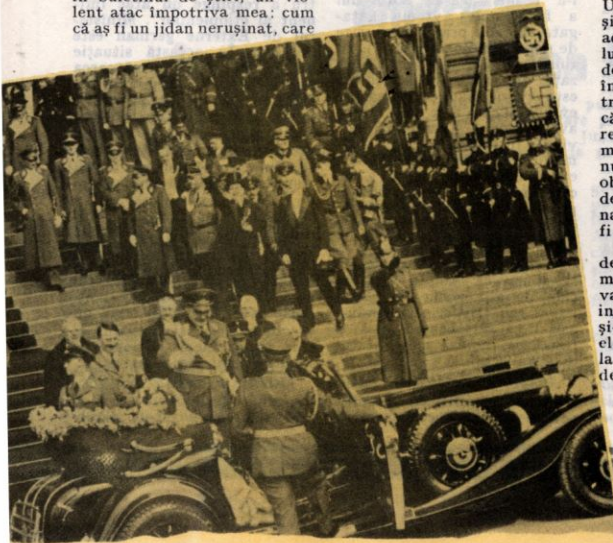
La 9 aprilie 1935, Göring s-a cădătorit cu o actriță de provincie, Emmy Sonnemann, dînd prilej lui Gôbbels să-și exprime furia împotriva fastului pe care îl etala cel mai detestat rival al său.

Cu fiecare zi ar pe care mi-a aduce funcționarul, indignarea mea crește. Cei mai mulți dintre prietenii mei îmi telefonează sfătindu-mă să fac pe surdul; dacă voi încerca să mă apăr, voi fi probabil expulzat. Dar diferitele versiuni sînt atît de exagerate și de calomniatoare încît nu pot să nu reacționez. Formez numărul de telefon al lui Bade și îi cer audiență. Mi se răspunde că este plecat. Mai încerc odată. În sfîrșit, îmi răspunde un secretar cum că nu este acolo și că nici nu va mai reveni. Către ora 21, nemaiputîndu-mă stăpîni, mă duc la Ministerul Propagandei, imbrîncesc o santinelă și năvălesc în biroul lui Bade. Nu mă îndoiam că așa va fi: individul se află acolo, la biroul său. Fără să aștept să mă invite, mă așez în fața lui și, înainte de a apuca să se dezmeticească, îl somez să mi se prezinte scuze, iar ziaarele și Radioul să insereze o punere la punct. Bade începe să urle. Urlu și eu.

Urletele noastre îi sperie pe doi ușiери care deschid ușa ca să vadă ce se petrece. Bade le dă ordin să iasă și cearta continuă. Bate el cu pumnul în masă, bat și eu. Ușa se deschide instantaneu și apare un ușiер pentru a-i aduce, chipurile, țigări, șefului său. Mi-aprind și eu una de-ale mele. La un moment dat, încep să înțeleg, ceea ce ar fi trebuit să știu de la început, că nu voi ajunge la nici un rezultat și că, nimeni — Bade mai puțin ca oricare altul — nu are nici puterea și nici obrazul să modifice un text, deja publicat al propagandei naziste, oricît de mincinos ar fi el.

Spre sfîrșitul întîlnirii, Bade devine mai politicoș, chiar mîeros. Mă anunță că nu mă va expulza, așa cum avea intenția. Mă aprind din nou și-l potflesc să mă expulzeze; el rămîne însă calm și, pînă la urmă, pleacă, clocotînd încă de furie.

În românește de
Ioan DRAGOMIRESCU

N. CONSTANTINIDI

1937: Un diplomat român la Roma

De la Berlin, unde a funcționat ca secretar și apoi consilier de legație¹, Noti Constantinidi a fost transferat ca șef al misiunii diplomatice române în capitala Italiei. Însemnările sale din această perioadă (1937-1938), din care publicăm câteva fragmente, relevă atmosfera politică a epocii, cu precădere evoluția relațiilor italo-germane, prilej pentru diplomatul român de a-și exprima aver-siunea și disprețul față de cei doi dictatori — Mussolini și Hitler.

Titlul și subtitlurile fragmentelor care urmează aparțin redacției Magazin istoric.

Italia cea sătulă de Mussolini

Plecăm la Roma fără nici o plăcere. Aceasta însemna să redeschid un capitol din viață considerat definitiv încheiat. Am sosit acolo la 11 iunie 1937 și, printr-o simplă coincidență, exact în aceeași zi de iunie, la orele 11 dimineața, într-o duminică, la 25 ani de când plecasem de acolo.

Era o dimineață luminoasă de vară cu cerul albastru

strălucitor; orașul era calm, frunzele arborilor străluceau în soare și fîntinile din Piața Esedra își revărsau jeturile înalte de apă; Roma respira marele repaus de duminică.

Legația noastră își avea sediul aproape de Villa Borghese, pe Via Pergolesi. Era instalată într-o vilă mare și frumoasă, înconjurată de o grădină plină de portocali și flori. Chiar de la sosire am fost invitat de ministrul pe care trebuia să-l înlocuiesc la o masă pe terasă, într-o

noapte cu lună plină. Am făcut cunoștință cu câțiva oameni interesați și cu câteva femei draguțe.

În zilele următoare i-am vizitat pe diplomații reprezentînd celelalte națiuni; aceste întîlniri mi-au luat o multime de vreme, pentru că la Roma existau vreo cincizeci de ambasade și legații, care împreună cu ambasadele și legațiile de pe lîngă Vatican, totalizau o sută și mai bine de ofiții diplomatice. Ce e drept, nu i-am vizitat decît pe miniștrii

¹ Magazin istoric, nr. 5/1979.

acreditați pe lângă Quirinal [Palatul regal, reședința lui Victor-Emmanuel III], dar era destul și așa.

Multe țări nu erau reprezentate decât prin însărcinați cu afaceri, deoarece datorită invadării Etiopiei, Societatea Națiilor aplicase Italiei o serie de sancțiuni. Acest război se terminase cu victoria lui Mussolini și lumea oficială italiană exulta. Ducele se afla la apogeul succeselor.

La Palazzo Chigi, sediul Ministerului Afacerilor Străine, am fost primit de ministrul conte Ciano, ginerele Duceului; avea un aer foarte protector — de reprezentant al unei mari puteri — întrecându-se în a-mi da sfaturi cu privire la politica noastră. Mi se spusese că Ciano era foarte mândru de franceza sa, pe care o vorbea totdeauna cu diplomații; m-am amuzat însă făcându-l să vorbească italianește. Am început să-i vorbesc într-o franceză ezitantă având aerul de a căuta cuvintele, făcând greșeli mari și amestecând destule cuvinte italienești. Pînă la sfîrșit i-am mărturisit:

— Domnule ministru, știți că eu mi-am făcut studiile la Roma și vorbesc mult mai bine italiană; permiteți-mi să vă vorbesc în italianești.

Neputînd să mă refuze, conversația noastră a continuat în italianește. Procedasem așa pentru că miniștrii Greciei și Turciei îmi afirmaseră că era imposibil să-l fac pe Ciano să vorbească în altă limbă decât franceza. Mai tîrziu și-a dat seama că i-am jucat un rengaș, dar a făcut haz de păcăleala mea.

Ciano era un bărbat frumos, tînăr, elegant, înalt, cu părul negru, lîns și destul de simpatic. Bunicul său fusese marinar grec, din Italia de Sud; tatăl — intrase în marină și, devenit amiral, aderase la partidul fascist al lui Mussolini, ceea ce îi adusese titlul de conte. Intrat în diplomație, tînărul Ciano a avut

norocul și priceperea să placă ficei lui Mussolini, Edda, și să devină astfel ginerele puternicului dictator.

După succese foarte contestabile ca aviator în Abisinia, unde se amuzase să bombardeze oameni dezarmați, a devenit repede ministru al Afacerilor Străine. Succesor al baronului Aloisi, pe care îl cunoscusem în 1907 ca ofițer de marină, Ciano nu era decât purtătorul de cuvînt al lui Mussolini. Ajunsesse să-l imite atît de bine pe socrul său în maniera de a vorbi, în gesturi și chiar în scris încît grafia sa cu greu putea fi deosebită de aceea a Duceului.

În calitate de consul la Șanghai, Ciano avusese strînse legături cu unul din nepoții mei italieni, ofițer pe o navă militară, care a staționat multă vreme acolo. Această întîmplare mi-a servit mult, permițîndu-mi să am cu Ciano relații mult mai apropiate decât reprezentanții diplomatici ai altor țări. Am mai avut șansa să-i plac și soției lui, care mă aprecia, cred eu, ca fiind singurul diplomat străin ce își făcuse studiile la Roma și vorbea bine italiana, precum și cele patru dialecte ale orașului.

Ipsosul contra marmurei

Cînd am sosit la Roma, fascismul visa la glorie nepieritoare, iar Mussolini, deja atins de nebulina Cezarilor, plănua isprăvi nemaipomenite, care l-au mînat acolo unde se cunoaște. Abisinia fusese cucerită, iar Albania era de mult înfeudată; acum Mussolini își arunca ochii spre coloniile franceze din Africa de Nord, în special spre Tunisia.

Situația europeană era destul de încordată. Hitler ținea discursuri belicoase, Mussolini amenința Franța, Radioul anunța fără încetare tot felul de știri neliniștitoare și se simțea că se apropie războiul.

Mussolini îl prezisese odinioară pentru anul 1935 și noi eram în 1937.

Instrucțiunile pe care le primisem de la București erau scurte, iar sensul lor era: „Deschideți ochii!”. Aceasta voia să spună că trebuia să observ bine și să țin la curent Ministerul nostru de Externe. Am deschis, deci, mari și ochii și urechile.

La Roma existau destui ziariști străini pe care îi cunoșteam de multă vreme, de la Paris, de la Berlin și de la conferințele internaționale; prin ei m-am pus repede la curent cu situația. Firește, ca întotdeauna la Roma, pe lângă informațiile reale, se ventilau și destule palavre; deși inconsistente, ele îți sugerau totuși o idee destul de justă despre atmosfera din Italia. Din tot ce am auzit, am înțeles repede că lumea se săturase de fascism și dezaproba noua orientare a lui Mussolini, atît de favorabilă germanilor. Ducele făcuse o vizită oficială la Berlin, unde fusese primit sîrbătorește. Flatat, revenise la Roma convins de forța invincibilă a germanilor și hotărât să urmeze politica lor. Italianii însă nu erau mulțumiți de această schimbare de atitudine.

Pentru mine, dovezile cele mai elocvente ale acestei nemulțumiri au fost micile incidente ce s-au produs cu ocazia vizitei lui Hitler la Roma. Imediat după anunțarea acestei vești, Ponte Vecchio de la Florența, vechile ziduri ale ruinelor romane de la Pincio ca și alte vestigii din antichitate au fost acoperite cu ipsos. Fațadele palatelor din Cinquecento, de pe Corso, au fost și ele drapate cu enorme steaguri italiene și germane, care atîrnau de la cornișe pînă la pămînt.

Întîlnindu-l pe ministrul Propagandei, Alfieri, l-am întrebat care este rostul acestor măsuri. Mi-a dat acest umitor dar just răspuns:

— La Berlin, ați putut observa că, în fiecare primăvară fațadele de piatră ale edificiilor

lor publice și ale marilor hoteluri sînt răzuite pentru a apărea ca noi. Noi, italienii însă apreciem patina secolelor și găsim că o fațadă de marmură sau de travertin, aurită de vreme, e mai frumoasă decît una nou vîruiată. Am ascuns cum am putut această patină a vremii de pe monumente deoarece, altfel, riscam ca germanii să le confunde cu mîrdăria. De altfel, nu vîd neliștiți, ipsosul de pe Ponte Vecchio și de pe zidurile Romei nu e decît ipsos și atîta tot; el va cădea foarte repede și va lăsa să reapară frumoasa culoare antică.

Alfieri avusese totdeauna un aer insolent, așa cum era atunci la modă printre fasciști; el nu era însă deloc prost, iar de astă dată cred că avea dreptate sută în sută.

Cîteva zile înaintea sosirii lui Hitler am citit în ziare că din provincie sosiseră „echipe de aclamatori”. Mai tîrziu, cineva m-a informat la telefon că, în seara respectivă, urma să aibă loc repetiția generală a primirii lui Hitler.

Într-adevăr, pe traseul respectiv am văzut cortegiul cu mașinile goale și am putut să aud „echipele de aclamatori” strigînd „Eviva Hitler”. Două sau trei zile mai tîrziu, cînd Hitler a sosit, ceremonia a avut loc în ordinea prescrisă. În gară însă regele Victor Emmanuël l-a primit pe oaspete cu răceală, într-o tăcere lungă și penibilă. După aceea, Hitler și Mussolini s-au urcat într-o mașină deschisă pentru a parcurge drumul pînă la palat. Mussolini era foarte jenat.

A doua zi, cîte orele 3 după-amiază, un prieten mi-a telefonat să mă duc repede pe Via del Tritone, să văd cortegiul oficial al lui Hitler, care vizita orașul. Mi-am dat seama că acolo urma să se petreacă niște lucruri interesante. Strada era plină de oameni. La un moment dat au apărut mașinile venind dinspre Palatul Barberini.

Atunci s-a întîmplat următorul fenomen: pe măsură ce cortegiul înainta, toți oamenii, absolut toți, s-au întors cu

spatele, avînd aerul că privesc cu mare interes vitrinele. Într-o tăcere absolută, amenințătoare, cortegiul de mașini a trecut printre grupurile de trecători plini de dispreț, care dădeau impresia că nu remarcă trecerea lui Hitler.

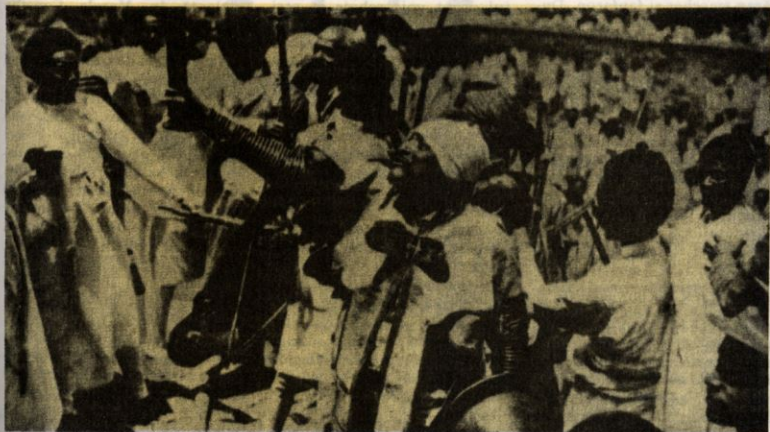
Seara, cînd grupuri de germani, zgometoși ca întotdeauna, au apărut în localurile de petrecere, italienii au început să se ridice discret și, după un sfert de oră, oaspeții au rămas singuri.

Mahalagiul ordinar și țăranul șmecher

A doua zi după plecarea lui Hitler, am primit un nou telefon; cineva m-a anunțat să merg în acea seară în fața Palatului Venezia. Acolo, o mulțime de oameni strigau: „Duce, Duce, Duce”. După vreun sfert de oră, Mussolini a apărut în balcon. Dar la apariția dictatorului, aclamațiile au încetat; întreaga piață a fost cuprinsă de o mare tăcere.

În p. 37: una din clowneriile lui Mussolini; în fruntea unui grup de căpetenii fasciste, în... pas alergător

Deși dotate cu un armament rudimentar, trupele etiopiene au rezistat eroic atacurilor brutale ale forțelor fasciste

Mussolini a privit o clipă, apoi, fără a spune un cuvânt, a intrat în palat.

Numaidecît, strigătele au reînceput. După un alt sfert de oră, Ducele a ieșit din nou în balcon, dar a fost primit cu aceeași tăcere ostilă. De data aceasta, a reintrat și nu a mai reapărut.

Cineva de lingă mine mi-a spus:

lată cum reacționăm cînd face timpenii.

Italianii îi urau pe germani și mai ales pe Hitler, care părea acum să adopte rolul de „papă” al fascismului și o anumită manieră de a face pe protectorul Italiei. Era o ură seculară, nutrită de amintirile îndelungatei ocupații austriace în provinciile de Nord ale Italiei, care făcuse atîta martiri, alimentată de amintirile primului război mondial, stîrnită acum și mai mult de fascismul detestat, de amicitia lui Mussolini cu Hitler. Populația căuta să-și manifeste această aversiune, cum putea, iar Mussolini își dădea bine seama de acest fapt.

L-am văzut pe Hitler de aproape; avea aerul unui mahalagiu ordinar; Mussolini avea ținută, manierele și vocea unui țaran șmecher și fanfaron. Ducele dorea să pară feroce și brutal — și poate că și era așa — dar lăsa impresia unui erou de operetă. Hitler, cu privirea lui halucinantă, părea neliniștit; Mussolini te făcea să rîzi. Și pe acesta din urmă l-am văzut de mai multe ori, destul de aproape, dar impresia cea mai hazlie mi-a făcut-o cu ocazia inaugurării unei expoziții în amintirea epocii împăratului Augustus. Ne aflam într-o sală destul de modestă ca dimensiuni, corpul diplomatic la dreapta, înalții funcționari fasciști la stînga. Colegii îmi atrăseseră atenția ca, în cazul în care Mussolini mă fixează, să nu-mi plec ochii. Ducele se urcase pe o estradă și asculta discursurile de circumstanță pîrînd să

fixeze pe cite unul dintre subalterni. Aceștia după ce îl priveau un moment în ochi, își plecau privirea, ca fascinați. Mussolini făcea niște ochi cît cepele, fiind destul de nostim de văzut. Diplomații, prezenți îi susțineau, totuși, privirea, fapt care părea să-l enerveze.

Ducele ținea pumnul în sold, privind cu o ferocitate simulată; un discurs lung îl plictisea însă în asemenea măsură că pumnul îi aluneca, privirea i se stingea semănînd cu un bătrîn obosit. Dar se însuflețea dintr-o dată, trezindu-se din reverie, își reazea pumnul în sold, scotea pieptul în afară, își îndrepta falca înainte, bulbuca ochii și își relua poza „teribilului” Mussolini.

Am asistat în noul Forum Mussolini, denumit ulterior „Forumul Italiei”, la o adunare a delegațiilor fasciste din provincie. În piață era adunată o mare mulțime; tot aici era reunit și întreg corpul diplomatic. Înaintea soirii lui Mussolini, secretarul general al partidului, Starace, s-a urcat la tribună și, adresîndu-se mulțimii, a spus: „Fiți atenți, eu voi sta în spatele Ducei. Cînd voi ridica brațul drept voi trebuie să strigați: Duce, Duce, Duce! Cînd ridic brațul stîng, voi trebuie să aplaudați. Cînd ridic ambele brațe, trebuie să tăceți. Cînd mișc brațele deasupra capului, voi trebuie să rideți. Atențiune, acum eu voi face semnele și voi veți executa”

Repetiția a fost făcută de două ori. Cînd a sosit Mussolini, Starace s-a așezat în spatele lui și mulțimea a strigat, a aplaudat, a rîs, făcînd exact cum îi ordona Starace.

Situația politică se înrăutățea mereu și populația părea din ce în ce mai neliniștită și mai ostilă regimului. Există o puternică mișcare ilegală; am aflat că vechile partide continuau să funcționeze clandestin.

Mussolini vorbea cu trufie, amenințînd cu forța și pomenind adesea de armata sa de două milioane de soldați; își dădea însă seama că, prietenia silită cu Germania, devenită inevitabilă prin similitudinea celor două regimuri, îl pune într-o situație foarte periculoasă. Într-un eventual război, el n-ar fi jucat decît un rol de satelit, ceea ce-l umilea, considerîndu-se creatorul regimului totalitar și detestîndu-și rivalul — pe Hitler.

Totuși, cînd Hitler s-a decis să invadeze Austria, Mussolini nu a putut decît să se supună. În seara cînd Berlinul a comunicat guvernului italian hotărîrea de a invada Austria, m-a chemat la telefon Bucureștiul, pentru a-mi cere ca, îndată ce aflu, să transmit hotărîrea luată de Mussolini. Am păstrat pînă spre dimineața legătura cu Bucureștiul, un funcționar de al nostru dînd, din timp în timp, domnișoarei de la serviciul de telefoane același răspuns stereotip: discuția continuă. În sfîrșit, spre orele 3 dimineața, am fost informat că Mussolini, după o scenă violentă în Marele Consiliu fascist, în timpul căreia sfărîmase două scaune și o masă, hotărîse să-și dea asentimentul la anexarea Austriei.

Atmosfera politică de la Roma se resimțea de tensiunea existentă în întreaga lume, întîrînită de Hitler prin discursurile sale agresive și belicoase. Conducătorii fasciști adoptau, la rîndul lor, un aer insolent. Populația se temea de un război în care Italia urma să se găsească alături de Germania hitleristă detestată de toți. Mussolini era, de asemenea, detestat tot mai mult. Absolut toți italienii îmi declarau, cînd discutam între patru ochi, cît de mult îl urau, considerîndu-l ca o năpastă.

LIVIU REBREANU

Garda de fier — „o bandă dușmană, pusă să jefuiască și să stoarcă țara”

„Lumea respiră ca după un coșmar, atât de mult au reușit legionarii s-o îngrozească cu regimul lor... Am văzut puțin din devastările făcute de legionari pe Bărăției, Văcărești și Dudești. Sînt lucruri groaznice și rușinoase...”

Numai aceste cîteva cuvinte ar fi suficiente pentru a preciza poziția marelui scriitor față de mișcarea legionară. Rebreanu a fost un intelectual cu vederi democratice, un patriot sincer și devotat patriei și poporului său. Chiar dacă nu a descifrat de la început grava primejdie pe care o reprezenta mișcarea legionară, în clipa în care și-a dat seama că aceasta acționa ca o agentură a hitlerismului în România, ca o organizație politică ultrareacționară ce lovea interesele întregii națiuni, aprecierile sale au căpătat gravitatea unei sentințe capitale: mișcarea legionară a fost „un corp străin în mijlocul neamului”. De pe aceste poziții, Rebreanu a condamnat Garda de fier cu indignare și dezgust. Paginile din Spovedanii consacrate rebeliunii legionare din ianuarie 1941 reprezintă o înfierare a crimelor, jafurilor și dezmățului la care s-au dedat în acele zile membrii mișcării legionare.

De-a lungul anilor s-a publicat o bogată literatură istorică relevând rolul nefast al mișcării legionare, legăturile directe ale Gărzii de Fier cu organizațiile și căpeteniile hitleriste¹. Cunoscute sînt și împrejurările în care legionarii — cu largul concurs al Germaniei naziste — au pus mina pe putere, ca și adevăratele mobiluri ale rebeliunii din ianuarie 1941², constînd în lupta pentru putere dintre Horia Sima și generalul Ion Antonescu.

Interesul deosebit al fragmentelor selectate de noi din jurnalul lui Rebreanu rezidă atît în relatarea propriu-zisă a faptelor, cît și în aprecierile pe care le-a formulat și care îi situează pe scriitor pe o poziție de negare totală a mișcării legionare.

Textul respectă întru totul originalul; întreruperile au fost marcate prin trei puncte, iar cuvintele introduse de noi prin paranteze drepte; notele din subsoal și titlul aparțin redacției Magazin istoric.

1941 Miercuri, 1 ianuarie.

Ce să însemnă la începutul altui an? Speranțe personale n-am sau sînt puțin viețioase. Odinioară rîvneam izbindă și glorie literară, ori măcar realizarea unei opere. Azi mă simt *desabusé*... Pentru țară însă aș dori mult, puternic, o reînălțare și o refacere. România mare n-a fost decît o dreptate istorică pentru un neam care a meritat-o prin mare suferință. Dacă Dumnezeu mi-ar dăruia să apuc măcar ziua definitivă biruinței românești, aș muri fericit!

Anul trecut a fost nefast din toate punctele de vedere pentru România și într-un sens pentru toată lumea, inclusiv Germania victorioasă — dar pentru mine, personal, n-a fost rău: am publicat *Amintiri*³, am avut discursul de recepție la Academie⁴, triumfal... Dar mulțumirile personale sînt lipsite de elan cînd împrejur e prăbușirea...

Miercuri, 22 ianuarie. Se vede că e scris acestui neam să bea paharul de otrăvă plină-n fund. N-au fost deajuns nenorocirile anului fatal trecut — de ieri ne aflăm în altă revoluție⁵, mai gravă și poate catastrofală pentru România.

Se pare că ruptura s-a făcut din motive nu tocmai ideale. Desființarea bruscă a comisa-

rilor de românizare⁶ ar fi principala reală a acestei revoluții străine. Evident, în presa legionară motivul e arătat a fi uciderea unui ofițer german de către un grec în solda Angliei, crimă ce n-ar fi fost sancționată decît cu ezitare⁷. Generalul Antonescu, din principia întârzierii ce s-a pus în luarea măsurilor, a înlocuit pe generalul [Constantin] Petrovicescu de la Interne⁸ prin general Popescu Dumitru, comandantul garnizoanei București care, la rîndu-i, a fost înlocuit prin generalul [Constantin] Sănătescu. Acum se vede că Petrovicescu e favoritul legionarilor, care au refuzat să recunoască pe noul ministru de Interne și să predea Prefectura Poliției în fruntea căreia s-ar fi numit generalul Mitrea. Legionarii, în diferite manifeste, proclamă

vinovat pe Rîșoanu⁹ și în general pe „masonii” din guvern care sînt toți nelegionari. În realitate, partea cealaltă afirmă, și toată lumea nelegionară și chiar mulți legionari, că comisarii de românizare s-au făcut vinovați de adevărate tîlhării, cumpărînd pe sume derizorii și care urmau să fie plătite cîndva — fabrici, uzine, întreprinderi etc., încît proprietatea oamenilor nu mai era sigură. Mai mult: unii au cumpărat, au vîndut tot ce au găsit și pe urmă au închis porțile sau au chemat înapoi pe vechii proprietari. Cazuri d-astea am auzit și eu multe... Se făceau samavolnicii fără seamăn sub pretextul românizării. Nimeni nu se gîndea că așa se distruge toată economia națională. Fiecare [legionar] urmărea parcă numai propria-i procropsire...

E neîndoielnic că azi legionarii sînt ca un corp străin în mijlocul neamului, ca un fel de ocupanți fanarioți care nu urmăresc decît îmbogățirea prin orice mijloace, oricît de reprobabile. De aceea lumea are adevărată groază de legionari și numai de frică tace... De altfel ei înșiși par a urmări să se impună prin teroare, încît nimeni nu i-ar mai regreta azi dacă s-ar întîmpla să fie înlăturați de la putere...

Conflictul între Antonescu și legiune a izbucnit în forme care nu mai admit decît victoria definitivă. Era compromisurile s-a sfîrșit.

⁹ Locotenent-colonelul Alexandru Rîșoanu — subsecretar de Stat la Ministerul Afacerilor Interne, pentru Politică și Siguranță — și Eugen Cristescu, șeful Serviciului Special de Informații — erau pe atunci singurii funcționari superiori de la Interne care nu aderaseră la Garda de fier.

¹ Desființarea „comisarilor de românizare”, hotărîtă de Antonescu la 18 ianuarie 1941, a stîrnit o puternică agitație în rîndul mișcării legionare, care se vedea, astfel, lipsită de viață dintre principalele căi de „legalizare” a numeroaselor jafuri și abuzuri.

² Ofițerul respectiv era maiorul Doering, împușcat în timp ce se deplasa de la Cafenea (București) spre Hotelul „Ambasador”. Aten-tatorul scrisese în România în iulie 1940, cu un pasaport turcesc, în care figura cu numele Dimissorialetri Sarandos. Asupra lui s-a mai găsit un pasaport, nevizat, emis de consulul grec de la San Francisco pe numele Demetrioss Trantopoulos.

³ Desființarea lui Petrovicescu s-a produs în ziua de 20 ianuarie. Comunicatul dat publicității două zile mai tîrziu, preciza, cu multă abilitate, că generalul Antonescu luase această măsură, printre altele, „pentru a întări ordinea internă, care în ultima vreme reclama noi măsuri de lînistă și autoritate spre a curma actele de anarhie, însoțirile de avere în scopuri personale și care duc la dezordine economică”.

⁴ În paginile revistei noastre au apărut, de asemenea, un număr mare de articole și documente privind aceste evenimente: nr. 9-12/1970; 1/1971; 5/1973; 2,7,11/1974 și 2,11/1975.

⁵ Este vorba despre romanul publicat de Liviu Rebreanu sub acest titlu.

⁶ Magazin istoric, nr. 5/1979.

⁷ Termen impropriu, firește, pentru a desemna rebeliunea legionară. De altfel pe parcurs Rebreanu însuși renunță la el.

Ziua de ieri s-a început în relativă liniște. Ziarele legionare n-au publicat comunicatul Președinției cu motivele înlocuirii lui Petrovicescu. Pe la amiază, Prefectura Poliției a fost înconjurată de armată. Înăuntrul, pe la ferestre, legionarii cîntau și strigau: jos masonii din guvern! Seara precedentă, la Radio, s-a citit, de către chiar directorul general, un manifest al șefului studențimei¹ care cerea guvern legionar. Pe ziua de ieri intra în vigoare militarizarea mai tuturor instituțiilor mari. Armata a ocupat principalele autorități, ministere etc. Cam târziu.

Seara, general Antonescu, a publicat prin Radio, un apel către țară, în care dădea legionarilor 24 ore să restabilească ordinea. Azi, numai *Universul* l-a publicat, fiindcă aseară echipe de legionari înarmați au ocupat *Curentul* și *Timpul*, declarîndu-le legionare. *Universul* a scăpat numai cerînd grabnic ajutorul armatei...

Azi toată ziua s-au făcut defilări pe străzi de legionari în grupuri mai mari sau mai mici. Armata a fost mai discretă, ca și cînd ar fi vrut să dea răgaz de gîndire. Legionarii se arată foarte bătaioși...

Prefectura Poliției și Prefectura Ilfov, fostul Hotel „Bristol”, sînt ocupate de legionari.

Pe la 5 d.a. am ieșit să văd desfășurarea răzmeriței. Tramvaiele nu mai mergeau. Taxiuri foarte puține, pentru că li s-a tăiat benzina de legionari. Trotoarele sînt pline de oameni care, ca și mine, sînt curioși să vadă. Se aud îndată împușcături dinspre Știrbeyvodă, răzețe. Lumea abia ia

seama. Cotesc la Alcalay pe Calea Victoriei, care e însă barată de două camioane... Oameni mulți cască gura. Băiețandri nespălați, ucenici neisprăviți mențin ordinea. În unele balcoane sînt legionari care vorbesc cine știe ce, cîntă secundări de cei de pe stradă. Se citește un apel către Antonescu să înceteze masacrul... Am trecut pe strada Doamnei și apoi pe Karagheorghevici, pînă-n Lipskani spre Lafayette. Trec în goana mare cîteva motocicletă legionare cu ataș, de la Lafayette se întorc înapoi în aceeași goană. Un car-

mion gol vine dinspre Sf. Gheorghe și oprește pe Karagheorghevici; cei trei nespălați răcnesc despre legiune. Trag clopotele la biserica Zlătari. Calea Victoriei gеме de lume. Legionari cu capetele goale străjuiesc... Poate alți morți. Nu mi se pare prea interesant... Pare o punere în scenă care, prin prea deasa repetiție, își

În p. 41: magazine devastate de bandele legionare

Un reportaj fotografic, apărut în revista *Realitate* ilustrată (ianuarie 1941), care rețea caracterul banditesc al mișcării legionare

¹ Uniunea națională a studenților români creștini, singura organizație legală universitară de atunci, avea ca președinte — numit de „conducătorul” statului, la propunerea lui Horia Sima — pe comandantul legionar Vioarei Trifa, care declarase: „Am nevoie de puteri absolute în viața studentescă. N-am timp de pierdut cu fleacuri democratice... Formula este simplă: să se execute tot ceea ce poruncesc”.

pierde efectul. Miroase parcă puțin a sistem de exploatare a morților în favoarea învîrtelii celor vii.

M-am întors pe Academiei, unde la Prefectura Ilfov, aceiași legionarii umpleau ferestrele. Pe bulevard trecea o echipă de circa patruzeci derbedei strigînd în cor: *Recht! Links! [Drept! Stînga!]* ca să dovedească nemților cît îi iubesc...

M. Tican îmi spune că spectacolul are ceva asemănător cu începutul războiului civil, în Spania. Coborîm pe lîngă Capșa spre Teatrul Național. Palatul Telefoanelor era ocupat de armată. Dinspre Ministerul de Război izbucnesc deodată troznituri de mitralieră și citeva răbufniri ca de grănete de mină. Am mers apoi pînă în Piața Palatului. Luminile nu erau aprinse decît la magazine. Atmosfera părea mai apăsătoare ca întinericul. Ne-am oprit în colțul rondului, de unde se oferea o priveliște puțin lugubră cu profilul regelui Carol I călare. În fund, spre Athinées-Palace, părea că se frîmîntă ceva, apoi auzirăm zgomote, cîntece. În sfîrșit, văzurăm formații de legionari cu drapele apropiindu-se. În dreptul monumentului s-au oprit cu fața spre Palat. În clipa aceea s-au aprins toate luminile de la Palat și de la Fundație¹. Legionarii intonară *Imnul regal*. Pe la mijloc însă răbufniră rafale de mitraliere, stăruitoare. Lumea din jurul nostru și din toată piața imensă a început să se împrășteze într-o goană sălbatică. În realitate erau gloanțe oarbe. Am privit apoi defilarea celor patru grupuri de cite 70-100 oameni. Vai de capul lor. Lombrozieni. Și acești nenorociți vreau să regenereze neamul românesc! Aceștia să creeze pe românul nou!...

M-au obosit și m-au deșepțonat atît de cîmplit toate cite le vedeam că am venit

acasă. Firește, pe jos. De la prînz nici telefoanele nu mai funcționează. Sînt îngrozit și desepat de viitorul țării...

Pe la 7 1/2 seara, Radio București difuzează proclamații legionare, după ce acest lucru îl făcuse la prînz Radio România. Mai tirziu, Radu [gînerescrîtorului] aduce vestea de la Radio că s-a difuzat un apel energic al lui Antonescu, în care se anunță că armata va restabili ordinea tulburată de nemernici... Pînă la 11 1/2 oficialitatea n-a putut utiliza nici un post de Radio.

Nu știam astfel nimic din ce se petrece. Ieșeam din cînd în cînd în balcon; împuscături se auzeau foarte aproape, gloanțele șuierau parcă la cîțiva metri — habar n-aveam de unde. În răstimpuri răsuna sirenle de alarmă anti-aeriană, iar spre miezul nopții clopotele de la mai multe biserici. E ceva lugubru și atît de apăsător că-mi pare rău că mai trăiesc și aș dori să mă culc și să nu mă mai trezesc niciodată în astfel de lume.

Joi, 23 ianuarie. M-am zvîrcolit toată noaptea în gînduri negre... Dimineața aflu că n-au apărut ziare afară de *Cuvîntul*... Din fericire, pe la 9 începe să funcționeze radio și aflăm apelul lui Antonescu foarte energic și comunicatul Statului-Major, dezmințind orice defecțiune în armată.

Cobor în oraș. Imediat aflu că ieri după-amiază au fost devastate și prădate cîmplite toate magazinele de pe Rahova, Dudești, Văcărești, Călea Moșilor etc. S-a furat ca-n codru, iar camioanele rechiziționate de legionari cărau obiectele, parte pe la casele fujutorilor, parte la cîteva sedii de rezistență...

Pe la amiază apar *Cuvîntul* și *Bunavestire*, special, cu un ordin al lui Horia Sima de-a se înceta lupta și de a evacua toate clădirile. Asta înseamnă capitulare, deși vorbește de început de tratative între conducerea statului și legionarii...

Din oră în oră, la Radio se citește apelul lui Antonescu, apoi ordinul de zi către armată, mulțumindu-i c-a restabilit ordinea, apoi telegrama către reprezentanțele din străinătate că rebelii au fost înfrinți, în sfîrșit o lege [care cere] să se depună toate armele în 24 ore, sub sancțiunile cele mai severe. Pe urmă ministrul de Interne ordonă să se numească primari în toate comunele, să [se] reia munca și mai ales vestește că se va proceda la o nouă organizare politică a țării.

Legionarii, înfrinți, încearcă să se apropie de Antonescu. În zadar. Se pare că a avut experiențe prea rele cu dîștii. Anunță că toți capii revoltei și cei mai vinovați de prădăciuni și violențe vor fi aspru pedepsiți.

La Radio, azi-noapte, a fost numit director Lulu Ionescu, care în cursul nopții a restabilit ordinea, a reocupat postul Băneasa, a îndepărtat pe legionari. De altfel, un grup de legionari ar fi încercat să dea un atac asupra sediului de Radio din Berthelot. Ar fi vreo 40, din care 14 funcționari de la Radio. Au fost însă blocați într-o casă pe [strada] Esculap, vreo opt din cei de la Radio sînt prinși. Operația de curățire continuă. De altfel și la Poliție, unde legionarii răzleți sînt ascunși prin poduri, acoperișuri, casele vecine etc.

Seara pare că ordinea s-a restabilit. Revolta a fost zdrobită crunt și rapid.

Astfel regulim legionar s-a prăbușit în abia patru luni de guvernare, fără a lăsa regrete, întocmai ca regimul [lui] Carol II. Calculăm greșit psihologic azi noapte, socotind anevoioasă victoria lui Antonescu. N-am ținut seama de faptul că lupta o dădeau [legionarii] după o guvernare îngrozitor de rea, în cursul căreia au lovit absolut toate categoriile de cetățeni, de la simpli muncitori, comercianți, meseriași, negustori, funcționari, profesori și toate felurile de intelectuali. Au abu-

¹ Actuala Biblioteca Centrală Universitară.

zat, au nedreptățit, au înjosit, au umilit și mai ales au fost fără milă... De un egoism fără pereche și de o lipsă de scrupule nemaipomenită, au ajuns să apară ca o bandă dușmană pusă să jefuiască și să stearcă țara în folosul lor propriu. Toate actele lor au fost demagogie ieftină. Sub pretextul românizării și al ajutorării celor săraci, au săvârșit murdării fără număr... S-a arătat treptat că sînt mai răi decît toți care i-au precedat. Barem după omorirea celor închiși la Jilava în condiții oribile și mai ales a lui Iorga și Madgearu, nici un român nu mai putea crede într-insii.

Toate acestea fac ca azi toată lumea să fie mulțumită că s-au prăbușit și nimeni să nu fie îndurerat că sînt împușcați. N-am auzit un om care să zică: săracii! În asemenea condiții nici nu mai poate fi vorba de o revenire a regimului legionar așa cum a fost. Poate să facă Antonescu ceva, poate să-i zică legionar, dar spiritul de teroare ce a caracterizat cele patru luni s-a isprăvit pentru totdeauna...

Și totuși... La prăbușirea regimului Carol II [se] părea că s-au poate urma ceva mai rău. Doamne ferește, măcar acum! A suferit destul neamul acesta și a plătit toate păcatele. Ar trebui să vie și zile mai senine.

Vineri, 24 ianuarie. Ce tristă aniversare a Unirii! Nici nu s-a serbat, aproape nici nu s-a pomenit de ea. Azi e în joc însăși existența neamului... La Radio — citeva cuvinte, repausul general și drapelul tricolor pe multe case — atât. Lumea, mai multă și mai curioasă, umple străzile să vadă urmele bătailor. Și se vede o mașină cu anvelopele sfîșiate, o camionetă pusă curmezis pe Calea Victoriei, alături de o mașină verde furată de la Legația britanică, spre a baricada drumul la Poliție, iar în partea spre Lafayette altă camionetă grea de baraj. În curtea Poli-

ției și în balcoane, unde alaltăieri urlau legionarii, sînt soldați înarmați și tancuri. Stricăciuni mari pe afară nu apar. O vitrină spartă la Lafayette, urme de gloanțe ici-colo în zidurile de vis-à-vis.

Mai multe se văd pe Calea Victoriei spre Șosea, în apropierea Pieței Victoriei. Întîi o mașină cu parbrizul ciuruit de gloanțe. Apoi scheletul ars, numai fier, al unui camion-automobil. Un tanc cu urme de gloanțe. În piață, tancuri și toate gurile de străzi barate de armată care percheziționează pe trecătorii suspecti. Lîngă Palatul Sturza, cazarma gardienilor e literalmente ciuruită de gloanțe, geamurile sparte, ușile de asemenea — ocupată de soldați. Casele de peste drum au și ele urme de gloanțe destule, în special fosta casă a lui Iorga. Șoseaua Bonaparte e interzisă pietonilor. Ajung pe străzi lăturalnice în str. Cometa, dar la str. Roma nu pot pătrunde. Acolo pare că au fost lupte mai dîrze; se zice că încă mai rezistă unii sau cel puțin sînt ascunși prin casele asediate... De la alții află amănunte despre devastările ce s-au făcut în mai toate cartierele.

Lumea respiră că după un coșmar, atît de mult au reușit legionarii s-o îngrozească cu regimul lor efemer...

La Academie se povestesc atrocități săvîrșite de legionarii asupra soldaților. E o ușurare și aici. Comemorarea Unirii se face simplu, sobru. Discursul lui [C. Rădulescu] Motru e ascultat în picioare...

După-amiază au fost ocupate de armată toate localurile Universității. Se caută capiirebelilor. Președinția [Consiliului de Miniștri] cere publicului să denunțe ascunzătorile tuturor persoanelor care au participat la revoltă, începînd cu Horia Sima, pînă la

ultimul borfaș. Se aude că ar fi fost arestat fostul ministru al Propagandei, [Alexandru] Constant. Pe Victor Medrea nu l-a găsit comisarul regal venit să-l ridice. Se pare că represiunea va fi severă fiindcă de au fost uciși și mulți soldați și chiar ofițeri. General Antonescu promise că va merge pînă la capăt.

Simbătă, 25 ianuarie. Se zice că arestarea șefilor legionari se continuă metodic. Unii spun că mai toți ar fi arestați, inclusiv Horia Sima. De asemenea, Malaxa ar fi arestat, în a cărui casă a fost un cuib de rezistență; casa ar fi distrusă.

Am văzut puțin din devastările făcute de legionari pe Bărăției, Văcărești și Dudești. Sînt lucruri groaznice și rușinoase. Sînt distruse mai cu seamă prăvălii de oameni săraci, amărîți... Ce suflet pot să aibă tilharii care au prădat tocmai pe cei umili?...Parcă mi-e și rușine după spectacolul ce l-am văzut azi și care e abia o infimă parte din seria de prădăciuni săvîrșite de „apostolii jertfei și ai suferinței”.

■ În realitate, la intervenția autorităților militare și politice hiteriste din România, o mare parte a conducătorilor legionari au fost scoși de sub urmărirea autorităților române. Hermann Neubacher, însrcinatul cu probleme economice în România, cel care l-a convins pe Horia Sima să înceteze rezistența și să depună armele, a avut o convorbire de două ore cu Antonescu, în dimineața de 23 ianuarie:

— Voi ordona — a declarat Antonescu — ca întreaga conducere a Legiunii să fie spînzurată.

— Acest lucru este imposibil, domnule general!

— ... Sînt niște criminali, toți vor fi spînzurați!

— Vă repet că acest lucru nu este posibil... (Amănunte în A. Simion: *Regimul politic din România în perioada septembrie 1940-ianuarie 1941*, Cluj-Napoca, 1976, pp. 261-273). Inițial, ascunși de către unii germani cu funcții oficiale aflați în România, mulți legionari au fost transportați mai apoi pe ascuns în Germania, unde au primit azil politic. Horia Sima însuși, după ce a stat o vreme ascuns a trecut în Bulgaria. La Legația germană din Sofia a primit un pasaport fals, cu ajutorul căruia a ajuns în Germania.

¹ Azi clădirea nu mai există; ea se afla în Piața Victoriei și era sediul Ministerului de Externe.

New York, august 1938

TINERETUL CONTRA FASCISMULUI

ION BABICI,
doctor în istorie

În vara anului 1938, politica expansionistă a statelor fasciste avea consecințe tot mai grave pentru întreaga omenire, punând în primejdie destinele păcii universale. În această situație internațională deosebit de complexă, în preajma dezlănțuirii celei de-a doua conflagrații mondiale, s-au făcut simțite puternice acțiuni de protest populare împotriva pericolului de război. În cadrul marilor acțiuni antifasciste și antirăzboinice desfășurate în acel timp se înscrie și Congresul mondial al tineretului, din vara anului 1938¹. Activitatea delegației române la acest forum internațional face parte integrantă din lupta dusă de tineretul român, sub conducerea Partidului Comunist Român, împotriva fascismului și a pericolului de război, pentru apărarea independenței naționale și pentru solidaritate cu forțele progresiste și democratice din lumea întreagă.

În opinia publică din țara noastră Congresul a avut un puternic răsunet. Popularizând țelurile lui, Grigore Proeteasa scria în ziarul *Fapta*, din 10 iulie 1938: „La Congres se va discuta despre: bazele politice și economice ale păcii, situația tineretului din punct de vedere economic și cultural și atitudinea sa în fața păcii, realizarea unui plan de educație și acțiuni în favoarea păcii și elaborarea metodelor de colaborare care vor permite tineretului să contribuie la pacea lumii”. În continuare, autorul arată că acest

„Congres mondial al tineretului face un serviciu nu numai lumii, ci și fiecărei țări în parte. De aceea, tineretul român are datoria de a nu precupeți nici un sacrificiu și de a trimite la New York cît mai mulți delegați”.

În Comitetul internațional de patronaj care a pregătit Congresul, România a fost reprezentată de către primul ministru, patriarhul Miron Cristea, și de către scriitoarea Elena Văcărescu, membră a delegației noastre la Liga Națiunilor. Din Comitetul național de patronaj au făcut parte peste douăzeci de personalități politice și științifice importante, ca Gheorghe Tătărescu, fost prim-ministru, Mitică Constantinescu, guvernatorul Băncii Naționale, Grigore Gafencu, Dimitrie Gusti, Grigore Iuian, Virgil Madgearu, foști miniștri, C. Rădulescu-Motru, profesor universitar și alții.

Evocînd prezența românească la această reuniune, șeful delegației noastre, George Macovescu, își amintește în *Contemporanul*, din 7 mai 1971: „Partidul Comunist Român m-a trimis să reprezint tineretul comunist din țara noastră la Congresul mondial al tineretului. Astăzi, poate să pară un fapt normal. Atunci, în acel an de ilegalitate, a fost încă o mărturie a forței politice și organizatorice a Partidului Comunist Român”.

Congresul s-a ținut în zilele de 16-24 august 1938, la Universitatea Vassar din Poughkeepsie (statul New York), cu participarea a 500 delegați din 54 țări. Biroul lui era alcătuit din reprezentanți ai tuturor delegațiilor, printre care și ai celei din România. În timpul lucrărilor s-au preconizat o serie de

¹ Magazin istoric, nr. 2/1972.

² În imagine: *La Guardia* (primarul New Yorkului) salut la Summer City Hall un grup de reprezentanți la Congresul mondial al tineretului. Al doilea din stînga George Macovescu.

măsuri pentru prevenirea războiului. „Toate țările — se sublinia într-unul dintre rapoarte — trebuie să ia măsurile prevăzute în pactul Ligii Națiunilor, pentru a se întreprinde o presiune diplomatică, financiară și economică, împotriva agresorului, după cum trebuie folosite chiar acordurile militare prevăzute de pactele de asistență mutuală, care, la rândul lor, să fie integrate în cadrul Ligii Națiunilor...”. În continuare, se menționa: „Pentru a salva pacea, este nevoie nu numai să se unească toate voințele în domeniul politic, religios și filozofic, dar să se găsească remediile necesare pentru a se pune capăt dificultăților economice care frământă lumea. În același timp, trebuie dusă o luptă desăvârșită pe un plan urias, pentru stăpânirea anal-fetismului și răspîndirea cît mai largă a culturii”.

În cadrul dezbaterilor, o serie de delegații au arătat necesitatea asigurării securității colective a națiunilor, insistînd asupra încetării cursei înarmărilor. Congresul a condamnat amestecul străin în treburile interne ale altor țări, recunoscînd „dreptul popoarelor de a dispune de ele înșile, de a se organiza singure”. În cursul discuțiilor, delegații au condamnat cîmpirea Etiopiei de către Italia fascistă și anexarea Austriei de către Germania hitleristă. Ei și-au manifestat simpatia față de lupta eroică a Chinei împotriva invaziei militarismului japonez, și-au exprimat solidaritatea cu cauza dreaptă a republicanilor spanioli. Delegații au dat o înaltă apreciere Convenției de la Nyon (Elveția), din 14 septembrie 1937, cu privire la măsurile colective de luptă împotriva acțiunilor pirateresti ale submarinelor statelor fasciste în Marea Mediterană, convenție semnată, între alte țări, și de România.

Ziarele românești au inserat în paginile lor articole consacrate lucrărilor Congresului de la New York. Ziarul *Știri*, din 18 august 1938, scria că „independența țării noastre fiind strîns legată de cauza păcii, apelăm la toate straturile sociale, la toate organizațiile profesionale, culturale ale tineretului, ale vîrstnicilor etc. de a se solidariza cu acest Congres, trimițînd telegrame direct la New York”. *Fapta*, din 2 octombrie, 1938 sublinia: „Principiile statonice de Congresul de la New York, hotărîrea de a stringe întreg tineretul din fiecare țară în cadrul unei mișcări unitare vor constitui pentru tineretul țării noastre un minunat mijloc de a stringe rîndurile pentru apărarea păcii, a integrității și a independenței României”.

Participarea delegației române la Congresul mondial din august 1938 a fost una dintre manifestările prin care tînașă generație din România și-a adus contribuția la lupta desăvârșită pe arena internațională împotriva fascismului și războiului, pentru pace și prietenie între popoare. O comisie a Congresului a fost prezidată de un delegat român, „fapt care a fost socotit, atît de membrii Congresului, cît și de întreaga presă americană, ca un omagiu adus țării noastre”, scria *Lumea românească* din 2 octombrie 1938.

TREPTELE UNIRII

RĂSPUNSURILE LA ÎNTREBĂRI

SERIA I-A:

- 1) „Dintr-o fîntînă au izvorit și cură” (11/1978, p. 1)
- 2) 27 mai 1600, Iași (11/1978, p. 20)
- 3) Burebista (11/1978, p. 6)
- 4) Menumorut, Gelu, Glad (11/1978, p. 8)
- 5) „Voi vrem să ne unim cu țara” (11/1978, p. 34)
- 6) Ferante Capec, Giorgio Tomasi, Jules Michelet, Anton Maria del Chiaro (11/1978, pp. 19, 21)
- 7) Ștefan cel Mare (11/1978, p. 16)
- 8) Mircea cel Bătrîn, Alex. Lăpușeanu (11/1978, pp. 15, 18)
- 9) Independența României (11/1978, p. 61)
- 10) Nicolae Bălcescu, la 3 mai 1851 (11/1978, p. 38)

SERIA A II-A:

- 1) Primul articol (12/1978, p. 23)
- 2) Decebal (11/1978, p. 6)
- 3) Unirea (12/1978, p. 19)
- 4) Partidul Social-Democrat Român, Partidul Național Român (12/1978, p. 17)
- 5) „Soarele nostru la București răsare” (11/1978, p. 48)
- 6) Înfrîntarea Partidului Social-Democrat din Transilvania (12/1978, p. 26)
- 7) Dacia (11/1978, pp. 17, 18, 19)
- 8) 1223 (12/1978, p. 22)
- 9) „Cheia boltei, fără care s-ar prăbuși tot edificiul național” (11/1978, p. 35)
- 10) Societatea Literară Română devenită Societatea Academică Română (11/1978, p. 43)

SERIA A III-A:

- 1) 150; 70 000 (12/1978, p. 22)
- 2) „Centrul vieții neamului” (11/1978, p. 39)
- 3) Simion Bărnuț (11/1978, p. 42)
- 4) România (Romanien) (11/1978, p. 24)
- 5) Societatea Transilvania” (11/1978, p. 43)
- 6) Pașapoarte; sigilii (11/1978, p. 7)
- 7) Ștefan cel Mare; Mihail Viteazul (11/1979, p. 5)
- 8) Dridu (11/1978, p. 8)
- 9) Piața Unirii; Statuia lui Al. I. Cuza; Iași (12/1978, p. 32)
- 10) Hora Unirii (11/1979, p. 18)

POȘTA CONCURSULUI

Și actuala ediție a Concursului Magazin Istoric a fost primită, ca și precedentele, cu deosebit interes de cititorii noștri. Din corespondența sosită, am selectat cîteva scrisori care abordează probleme de un interes mai larg. Abundența de scrisori sosită pe adresa Concursului, a căror triere și verificare am încheiat-o de curînd ne-a determinat să răspundem oarecum tardiv. O facem însă cu speranța că aceste precizări vor interesa și pe viitorii participanți la concursurile Magazin Istoric.

ILIE URUS, din Bistrița, Jud. Bistrița Năsăud: Nu sînt un pesimist, dar aș vrea să știu cum vor putea fi desemnați distigătorii, în ordinea premiilor, dacă nu va fi depășit numărul premiilor de cel al scriitorilor cu răspunsuri exacte? Tot prin tragerea la sorți, în ordinea premiilor, urmînd ca după scrisorile cu toate răspunsurile exacte să intre în urnă, pentru premiile rămase, cele doar cu un răspuns greșit a.s.m.d.

TRAIAN GHINESCU, din Ploiești: conform precizării din regulamentul Concursului, nu se iau în considerare rectificările ulterioare ale răspunsurilor.
DORU GHITĂ, din Brașov; **VLADIMIR RUSU**, din Brașov; **JUHAȘZ ANDRÁS**, din com. Pecica, Jud. Arad: răspunsurile de, trimise separat, după apariția fișei de triere de întrebări, nu au putut fi luate în considerare.

EMIL CUMPĂNAȘU, din Hunedoara: pentru a participa cu mai multe buletine la tragerea la sorți, este necesar să trimiteți un număr corespunzător de taloane 1-3.

CONSTANTIN LEON, din Bacău: sosită pîlcului cu răspunsuri la destinație o puteți proba folosind confirmarea poștală de primire.

MARIA MOCANU, din Orșova: toate răspunsurile existînd în nr. 11-12/1978 și 1/1979.

„Ne bucură că cetățenii americani care s-au născut în România sau ai căror părinți sînt de pe aceste meleaguri își reamintesc de locurile unde s-au născut“.

NICOLAE CEAUȘESCU

CU CEI DE ACASĂ

Înscrisă la loc de frunte în istoria țării, ziua mării uniri a românilor — 1 Decembrie 1918 — a devenit, în anii care au urmat, sîrbătoare tradițională, fiind marcată de numeroase manifestări, unele cu participarea unor oaspeți de peste hotare. O largă amploare au luat manifestările prilejuite de împlinirea a 10 ani de la marele act istoric. La festivitățile organizate în anul 1929 — prin grija unui Comitet de acțiune, din care au făcut parte mari personalități, ca N. Iorga, L. Rebreanu, Dem. I. Dobrescu, M.D. Ralea ș.a., — au luat parte și oaspeți de peste hotare, printre care 500 reprezentanți ai românilor care, în decursul timpului, s-au stabilit pe teritoriile Statelor Unite ale Americii și Canadei. Ei au venit din Ohio, Detroit, Chicago, Philadelphia, Omaha, New-York, Los Angeles, Cleveland, Saint Louis, Akron, Montreal (Canada) și din mai multe alte așezări din America de Nord.

Referindu-se la participarea românilor americani la serbările Unirii, ziarul *Românul* (care apărea în S.U.A.) scria în numărul său din 7 aprilie 1929: „Glasul care a venit și la noi, pentru a ne chema să prăznuim cu cei de acasă marele eveniment istoric al Unirii tuturor românilor, este cea mai vibratoare și mai emoționantă melodie ce ni s-a putut transmite vreodată. Nici cînd n-a străbătut la noi o voce mai dulce, mai blîndă, mai fermecătoare și mai înțeleasă, care... ne cheamă să ne bucurăm și noi pribegii la ziua mare a înfrățirii cu ceilalți ai noștri rămași acasă“. Exprimînd aceleași idei și sentimente, ziarul *America*, în numărul din 28 martie 1929, publica un articol semnat de un viitor participant la serbările Unirii, în care scria că ei, românii americani, pleacă în Patria Mamă atît pentru a revedea locurile dragi ale copilăriei, satele și orașele, codrii, munții și apele patriei, cit și pentru că acolo ne cheamă, afirma el, „datoria noastră de români“ (subl. T.P.).

Sub faldurile a 150 steaguri, pe care le-au adus cu ei, oaspeții au defilat, alături de ceilalți participanți la festivitățile legate de serbările Unirii, pe Calea Victoriei, Cheiul Dîmboviței, Calea Rahovei, str. 11 Iunie. La Mormîntul eroului necunoscut, ei au depus o coroană de flori, cu două flamuri reprezentînd tricolorul românesc și drapelul S.U.A.; pe panglici se afla textul „Românii din America, Eroului necunoscut al României“, și emblemele unor asociații, societăți și cluburi ale românilor americani, cu denumiri semnificative: Frăția română, Lumina și progresul, Glasul românesc, „Simion Bărnuțiu“, „Avram Iancu“, Deșteaptă-te române!, „Gheorghe Lazăr“, „Ștefan cel Mare“, Clubul „Nicolae Iorga“, Unirea română, „Cuza vodă“, Dorobanțul român etc.

Înconjuțați cu căldură și ospitalitate, reprezentanții românilor din America au vizitat instituții culturale din Capitală, au participat la diferite spectacole, între care și reprezentarea, pe scena Teatrului Național, a poemului etnografic-muzical al lui Tiberiu Bre-diceanu *România în port, joc și cîntare* și un concert la Ateneu, dirijat de George Enescu, au vizitat localități cu bogate semnificații pentru trecutul nostru istoric, Curtea de Argeș, Mărășești etc. Ultima etapă a vizitei a fost Alba-Iulia, unde, în sunetul muzicilor și al marșului patriotic *Deșteaptă-te române!*, stindardele purtate de oaspeți au fluturat alături de drapelele românești, stindarde sub ale căror flamuri — cum scria un român american în ziarul *America* — „am jurat noi și copiii noștri credință și lealitate față de Patria noastră mamă și față de patria noastră adoptivă și ocrotitoare America. Acestea vă vor spune multe, dar să știți că acestea sînt stindardele în a căror cute este sărutul nostru, dar sînt și lacrimile noastre“.

Teodor PINTEAN

VIAȚA ȘI MOARTEA ÎN IMPERIUL AZTEC

MIREILLE SIMONI-ABBAT

În toamna anului 1519, cînd au debarcat în Mexic, conduși de Hernán Cortés, spaniolii s-au declarat impresionați de cruzimea practicilor religioase aztece, de barbaria ritualurilor, a sacrificiilor umane, care se practicau pe scară largă. Pentru ei și, dealtfel, pentru oricine ar fi asistat la asemenea atrocități, imaginea preotului smulging din pieptul victimei inima ce mai bătea încă a fost cutremurătoare.

Acestea nu erau însă decît o latură a realităților aztece. Viața socială, foarte dezvoltată pentru acea vreme, cunoștințele de-a dreptul uimitoare în domeniul astronomiei, impunătoarele edificii sacre sau profane existente la Tenochtitlan, capitala imperiului, evoluatul în imagini: o reconstituire a marelui centru religios al aztecilor din Tenochtitlan și o statueta reprezentînd un om de rînd, lucrător sau fermier

sistem de circulație și de comunicații, grădinite plutoare, lagunele și digurile, podurile suspendate și bazinele pictate au fost eclipsate în ochii noulor veniți de violența religiei și ritualurilor aztece. Uitând (sau făcându-se că uită) de propria lor țară, unde, cam în aceeași vreme, închișiția făcea mii de victime, iar mizeria, crimele, sărăcia și nedreptatea erau la fel de stăpâne, uitând (sau făcându-se că uită) de faptul că ei înșiși se prezentaseră la noul țărâș cu crucea și sabia, că populațiile locului, încă de pe vremea lui Columb, pierau sub armele perfecționate ale Europei, că genovezul plătiș, o vreme, salariile marinarilor în oameni, mai exact în indieni, atât cât putea prinde flecare, spaniolii au fost indignați, revoltăți de sălbăticia băștinașilor. Tenochtitlanul, fundat de azteci în jurul anului 1325, pe o insulă a Lacului Texcoco, avea să fie transformat în cenușă de Europa civilizată. Pe ruinele lui, a fost ulterior construit orașul Ciudad de Mexico, actuala capitală a Statelor Unite Mexicane.

În cartea sa *Les Aztèques* — a cărei versiune românească se află în pregătire la Editura Miri — cercetătoarea franceză Mireille Simoni-Abbat, descriind măreția și forța civilizației aztece, nu cade în păcatul subiectivist — atât de des întâlnit la alți istorici — de a o supraestima. Pe acele meleaguri, afirmă autoarea, au sălășluit popoare mult mai evo-

luate. Aztecii erau „parveniții”, ultimii sosiți. Civilizația lor nu reprezenta, de fapt, decât reflectarea unei lumi mult mai vechi și mult mai avansate.

Reconstituirea acțiunii de cucerire a Mexicului de către spanioli o datorăm părintelui franciscan Bernardino Sahagún, călugărului dominican Francisco Ximenez, lui Hernán Cortés, figura supremă a Conchistei — autorul acelor *Relaciones* dedicate lui Carol V — lui Bernal Diaz del Castillo, soldat-cronicar al Conchistei, Conchistadorul Anonim și multor alți autori, cu toții spanioli. Cum monumente literare aztece nu există, Mireille Simoni-Abbat a folosit cronici de sorginte exclusiv spaniolă, de aceea poate că unele afirmații trebuie luate cu rezervă.

Din lucrarea cercetătoarei franceze, prezentăm un fragment — cu titlul și subtitlurile redacției noastre — care zugrăvește modul de existență aztec în perioada de contact cu Europa conchistadorilor.

Articolul se înscrie — alături de cele prezentate doar în acest an (Cine a „botezat” America? — nr. 3/1979; Bernardino Riva-davia — o operă pentru cîteva secole — nr. 4/1979; Gloria și pieirea unui conchistador — nr. 5/1979), în turul de orizont pe care revista noastră îl face Americii Latine, din diferite epoci istorice și spații geografice.

Florentina DOLGHIN

Frenetica foame de aur

Poporul aztec era supus intrutotul idolilor săi, fără îndoială cei mai cruzi din cîți a cunoscut omenirea. Încinați să remarcă mai ales aspectele violente, brutale ale religiei aztece, spaniolii au fost șocați în primul rînd de sacrificiile omenesți.

Realitatea este că, în epoca Conchistei, sacrificiul uman luase proporții surprinzătoare, atât prin numărul mare al victimelor, cît și prin varietatea modurilor de sacrificare: smulgerea inimii (forma cea mai frecventă și cea mai tradițională), străpungerea cu săgeți, înecarea, arderea, jupuirea de viu etc. Ritualurile difereau în raport de zeul ale cărui favoruri erau solicitate: biciuirea și apoi jupuirea sacrificatului erau închinute zeului vegetației; zeii ploii aveau parte de un cortegiu de copii mici. Descrierile detaliate ale smulgerii inimii nu lipsesc din cronicile vremii: patru ajutoare țineau victima, în timp ce preotul îngheața cuțitul în

pieptul sacrificatului, pentru a oferi apoi Soarelui inima celui ucis.

Chiar din primele momente ale marșului spre Tenochtitlan, cuceritorii au înțeles tot felul de idoli. Prima lor grijă, spre marea stupeoare a indienilor, care credeau că orice putere divină trebuie îmbrătată, a fost să înmicească idoli și să înalțe în locul lor „adeverata cruce”. A doua zi o găseau însă stropită cu sînge omenesc: fiind polițeiști, aztecii admiteau foarte lesne că un zeu nou sosit este mai puternic decît ceilalți vechi — motiv în plus pentru a-i oferi și mai mult sînge... Nu i-a surprins nici simbolul pe care l-au adus cuceritorii — crucea. Dintotdeauna, la Teotihuacan, în zona Maya, crucea, simbolul fertilității și al creșterii porumbului, fusese adorată. Foarte ușor a fost acceptată și Sfînta Fecioară; zeite aztece ale vegetației erau doar zeite ale rodniciei.

Relatarea Conchistei făcută de Bernal Diaz del Castillo ar putea fi rezumată la teama peninsularilor de a fi mâncați. Vorbind despre masa împăra-

tului aztec Montezuma¹, Diaz del Castillo notează: „Mi s-a spus că era obiceiul să i se gătească din carne de copii mici”. De asemenea, Conchistadorul Anonim reține și el: „Toți locuitorii din această provincie consumă carne de om și le place mai mult decît oricare altă hrană. Adesea, ei pleacă la război și-și pun viața în primejdie, numai ca să omoare pe cineva și să-l mănînce”. La Diaz del Castillo găsim un pasaj deosebit de tulburător: „Ei, localnicii, ofereau inimile idolilor, apoi tăiau brațe, picioare, coapse și le mîncau cum mîncăm noi carnea de măcelărie, ba chiar vindeau carnea (omenească) în piețe”.

Indienii au oferit sînge sau carne omenească celor pe care îi luaseră drept zei — europenilor. Prima oară cînd Montezuma a trimis o ambasadă la spanioli, el „le-a dăruit și cîteva prizonieri, cu care aceștia să celebreze un sacrificiu. Motivul pentru care Montezuma procedase astfel era convingerea sa că noii veniți sînt zei...”.

¹ Magazin istoric, nr. 4/1978.

În așezările aztece, puteau fi văzute cuști, în care prizonierii erau îngrășați, ca să constituie o hrană mai gustoasă, și marmite, unde se fierbea carnea de om cu porumb. Este lesne de bănuț că aceste privilegii li cutremurau pe spanioli.

La azteci, canibalismul nu a implicat niciodată lăcomia. De la facerea lumii, zeii ceruseră ca răsplătă, pentru ajutorul pe care îl dădeau, să li se furnizeze hrana cea mai apropiată de natura lor, demnă de ei, singele omenesc. Cea mai bună ilustrare a semnificației antropofagiei la azteci constă în următorul ritual: timp de un an, un tânăr, cel mai frumos, era considerat personificarea zeului nopții și a războiului, fiind acoperit de onoruri. La sfârșitul anului, el urca plîngînd scara marelui templu, unde urma să fie sacrificat. Dar indignarea spaniolilor în fața violenței ceremoniilor nu l-a împiedicat de fel pe Diaz del Castillo să noteze, cu conștiința împăcată: „Răniții [spanioli] au fost obliși cu grăsimă unui indian doloan, căci noi nu mai aveam untdelemn...”. Deși se izbise de refuzul europenilor — deloc onorati de hrana stropită cu singe — Montezuma a continuat să le trimită daruri, printre care și comoara lui Quetzalcoatl, un fel de zeu al artei. Cea mai mare parte dintre obiectele oferite erau de jad, cel mai prețios material la azteci. De aceea, băștinășii au fost surprinși de bucuria manifestată de spanioli în fața auruului. „Erau încantați. Ca niște maimuțe ridicau pumnii plini de aur, apoi îi vedeai așezîndu-se, fremătînd de plăcere... Simțeau o foame frenetică de aur”. Treptat, deci, acești oameni, cu înfățișare și comportare bizară, dovedeau că sînt muritori, că nu erau trimișii Domnului. De aceea, cînd Ixtlixcoatl, un suveran al locului, s-a dus să o anunțe pe mama sa că îmbrățișase noua credință, aceasta i-a răspuns „că-și pierduse mințile, dacă s-a putut lăsa atît de repede convins de o mînă de barbari”.

Spaniolii și-au dat și ei seama de folosul pe care îl puteau trage din reputația lor divină. Cu prilejul primelor încăierări, Diaz del Cas-

tillo scria: „Ne-am îngropat morții, pentru ca ei (aztecii) să nu vadă că eram muritori”. Astfel, moartea primului conchistador... și aceea a primului cal au sporit îndoielele în rîndul aztecilor, cu privire la proveniența divină a europenilor.

Un oraș mai frumos decît Veneția

„Ca să vă puteți da seama, prea puternice stăpîne, de mărimea, ciudătenia și minunăția lucrurilor din acest mare oraș, Tenochtitlan, de domeniile și slugile acestui mare Montezuma... de ritualurile și obiceiurile acestor oameni, de ordinea care domnește în guvernare, ca și în orașe... v-ar trebui mult timp și nenumărați croniciari pricepuți...”. În felul acesta își mărturisea Cortés, într-o scrisoare către Carol Quintul, admirația față de splendorile de altădată ale Capitalei aztece.

Nici centrul Mexicului colonial, nici imensa Capitală modernă n-au păstrat vestigiile luxosului Tenochtitlan. Din fericire însă dispunem de numeroase mărturii ale cronicarilor despre acest oraș, a cărui arhitectură și urbanistică erau mult avansate față de cele ale Europei din acea epocă. „Un oraș cu o piață de trei ori mai mare decît aceea a orașului Salamanca”, „un oraș mai frumos decît Granada și Veneția”, notează cronicile epocii. Comparația cu Veneția este semnificativă: ca și cetatea dogilor, Mexico este construit pe apă. De aceea întreaga sa istorie e formată dintr-o alternanță de lupte și de alianțe cu apa. Dealtfel, în vechiul Mexic, vocabula „oraș” se spunea *allepetl* — „apă-munte”.

Mexico-Tenochtitlan a fost creat din mici insule plutitoare care, treptat, au fost fixate în lagună. Prizonieră între două extreme — seceta și inundațiile — cetatea trebuia cînd să lupte cu apa, cînd să și-o facă prietenă. De aceea suveranii au poruncit ample lucrări de regularizare a regiunii apelor. De la Conchistadorul Anonim aflăm că străzile erau „jumătate pămînt, jumătate apă” și că pînă la palatul lui Montezuma se mer-

Scene casnice din viața aztecilor așa cum sînt înfățișate în Codex Mendoza, (cca. 1540); cîntec de leagăn;

ritualul botezului (copilul este îmbăiat de bunică și trei copii îi rostesc numele);

lată își învață fiul să care lemne pentru foc;

gea cu barca. Un mare număr de poduri, în cea mai mare parte mobile, „tăiau” aceste străzi, înlesnind lupta împotriva apei, dar și împotriva asediatorilor. Cum aveau lagune erau sălcii, a trebuit adus pînă în centrul Capitalei un izvor, captat la Chapultepec, al cărui apeduct este vizibil, parțial, și astăzi. El era format din două canale, astfel încît în timp ce se curăța unul era folosit al doilea.

În momentul intrării cuceritorilor în Tenochtitlan, orașul avea o înfățișare foarte complexă. În centru, orașul sacru; în jur, palatele demnitarilor, cu o arhitectură în etaje și cu grădini înflorite. Alături — orașul geamăn, devenit satelit — Tlatelolco. Întemeiat de o fracțiune a populației aztece, mult timp rivalul Tenochtitlanului, apoi înfeudat acestuia, Tlatelolco avea o vocație războinică, dar și una comercială: acolo se ținea giganticul tirg, unde se puteau strînge pînă la 30.000 persoane. Mai departe, se desfășurau satele, care erau un fel de mahalale. Trei șosele ce serveau și ca diguri legau cetatea de țărmuri.

Documentele rămase cu privire la arhitectura aztecilor sînt fragmentare, într-atît a fost de sistematică distrugerea orașelor lor. Rarele construcții păstrate aparțin, în general, categoriei edificiilor religioase. După Conchistadorul Anonim, „există în acest oraș [Tenochtitlan] multe case ale demnitarilor; case frumoase, bune și mari, cu atît de multe camere, apartamente și grădini, sus și jos, încît este o minunăție să le vezi; eu am intrat de peste patru sute de ori într-una dintre casele suveranului, numai ca să o vizitez, și, de fiecare dată, am mers atîta, încît am obosit, fără să o fi putut străbate toată”. La rîndul său, Diaz del Castillo notează: „Aceste palate în care am fost instalați erau construcții mari din piatră bună și din lemn de cedru... și aveau camere tapetate cu pînă din bumbac...”. Nobilii aveau palate cu cîte două etaje, construite uneori în jurul unor grădini interioare. „Motivul pentru care există atîtea case mari este că toți dregătorii latifundiați, vasalii lui Montei-

zuma, își au domiciliul în acest oraș, unde locuiesc cea mai mare parte a anului”. Această relatare a lui Cortés parcă ne-ar evoca Versaillesul lui Ludovic XIV și raporturile între rege și nobilii săi.

Tapiserii luxuase, lemn parfumat și metale prețioase

Pe măsură ce te îndepărtați de centru și de palate, casele deveneau mai modeste, asemănătoare cu cele ale indienilor Nahua de astăzi; erau construite din cărămidă arsă la soare sau din trestie, aveau acoperiș de paie, o mică bucătărie exterioară, sub un fel de streșină, o baie de aburi și o curte în care ciuguleau curcanii. Mobilierul era format, ca și astăzi, din rogojini, care țineau loc de scaune și de paturi, o ceramică domestică, jumătăți de tigve, ca recipiente, un fel de cufer din paie, de diferite mărimi, în care familia își păstra bunurile. Casele demnitarilor aveau și ele un mobilier simplu, dar executat din materiale foarte scumpe. Tapiseriile luxuase, lemnul parfumat, metalele prețioase indicau nobletea posesorilor. Numai marii dregători ai împăratului aveau dreptul la scaun cu spătar, care înlocuia rogojina omului de rînd.

Dar cea mai evidentă deosebire dintre popor și suveran o găsim în domeniul hranei. Pentru masa împăratului și a demnitarilor, aztecii puseseră la punct o bucătărie extrem de bogată și complexă. O simplă enumerare este edificatoare: „I se preparau zilnic, cum spune Diaz del Castillo, cocoși de India, fazani, potirnici, prepelețe, rațe sălbate și domestice, căprioare, porci mistreți, boboci de rață, porumbel, iepuri de cîmp și de casă, tot felul de păsări, broaște, mormoloci, muște de apă, tocături făcute din ouă de muște de apă”. Rafinamentul meselor oficiale era atît de mare încît devenea necesară organizarea unor veritabile relee de aprovizionare între țărmul Pacificului și al Atlanticului.

Hrana omului din popor era departe de a cunoaște un ase-

menea belșug. Fasolea, dovleacul, ardeul, porumbul, salvia și știrul constituiau elementele de bază ale bucătăriei populare. Porumbul era consumat sub numeroase forme, dintre care multe s-au păstrat pînă azi: plăcinte (tortillas), pături umplute cu carne și fierse în aburi. Bătîndu-l între palme, femeia transforma un cocoloș de coacă din porumb într-un pișcot fin, pe care-l cocea pe un disc de argilă. Această bătaie din palme dă și astăzi ritmul orelor și al activităților.

Carnea lipsea în vechiul Mexic, cu excepția curcanului și a cinelui, ultimul aparținînd unei rase grase, fără păr, crescută numai pentru consum. Vinătoreia și pescuitul se practica pe lagună și în împrejurimi, cu propulsorul de sulii, arcul cu săgeți, măciuca de piatră, praștiile și, pentru iepuri, bumerangul. La pescuit erau folosite harpazele și diverse plase. Se pare că vinătorul, după ce plătea tribut suveranului, putea să consume o parte din pradă, iar restul să o vîndă. Vinătoreia animalelor mari constituia pentru nobili un fel de joc, de distracție, un mijloc poate de consumare a energiei, cînd războiul nu era de ajuns. Dar cea mai mare parte a aztecilor se ocupau cu agricultura, cu lucrarea cotidiană a pămîntului, sub protecția zeilor apelor și ai recoltelor.

În vestimentația mexicanilor de azi, întîlnim multe reminiscențe aztece. La femei, fusta strînsă cu un cordon în jurul taliei, cămașa cu răscoiala gîtului brodată și peletina triunghiulară s-au modificat foarte puțin și sînt țesute, și astăzi, pe războaie de tip precolumbian. Costumul bărbătesc a fost mai repede dat uitării. Veșmintele antice erau compuse dintr-un fel de slip, o mantie, o bucată de stofă pătrată, de cele mai multe ori din fire de agave țesute (pentru bogați, din bumbac), înnodată pe umăr. Mai tirziu, li s-a poruncit indienilor să-și ascundă „părțile rușinoase” cu un pantalon.

Îmbrăcămintea celor de la curte nu se deosebea de aceea a poporului decît prin somptuozitate. Nobilii purtau mai multe mantii, una mai luxoasă

decit cealaltă, din bumbac sau din păr de iepure, și slipuri brodate. Erau încălțați cu sandale cu bride, din piele de căprioară sau din fibre de agave. Veșmintul era semnul puterii sau al gradului obținut, de cele mai multe ori în război. Mantiile purtate de demnitari, fiind foarte prețioase, serveau ca unitate monetară și figurau mai întotdeauna în tributurile plătite împăratului de către popoarele supuse. Numai suveranul avea voie să poarte mantie verde. Aceeași simbolică se reflecta și în bijuterii, foarte somptuoase și foarte variate: ornamente pentru urechi și nări, coliere, brățări etc., toate foarte scumpe. Purtatul lor era atât de codificat, încât se vorbește chiar despre pedeapsa cu moartea aplicată unui nobil, care se făcuse vinovat de a fi arborat un ornament în mod nepermis.

1 200 buruieni tămăduitoare

Comună tuturor — nobili sau oameni simpli — era curățenia, care — ca și la unele civilizații din bazinul mediteranean — ținea, totodată, de igiena personală și de puritatea morală. Fiecare casă avea în apropiere un fel de colibă, în care aburul produs de apa aruncată pe pietrele fierbinți alunga murdăria corpului și a sufletului. Colibele erau construite din cărămidă arsă la soare și, fiind foarte joase, aztecii intrau în ele de-a bușilea. Băii i se atribuiau și numeroase virtuți terapeutice.

Medicina era foarte dezvoltată la azteci, în avans față de epocă. Primele informații care au sosit în Spania despre farmacopeea¹ aztecă l-au uimit într-atît pe Filip II, încît, în 1571, el l-a trimis pe medicul său personal, Francisco Hernandez, să întocmească un raport cu privire la plantele cărora indienii le cunoșteau întrebuințarea. Acesta a numărat peste 1 200 buruieni. În tratamentul multor boli se practica sudația. Originea bolilor era, în general, atribuită miniei unei divinități. Doctorul avea puterea și datoria de a deter-

mina pricina răului: fie ofensa adusă vreunui zeu, fie violarea unui precept etc... Medicina aztecă asocia credințele cele mai fanatice asupra cauzelor bolilor cu practicile terapeutice cele mai evolute. Este incontestabil că indienii foloseau plantele medicinale și practicau luarea de sînge. Dealtfel, ritualul sacrificiilor umane le-a permis aztecilor o mai bună cunoaștere a corpului omenesc, a anatomiei sale.

Alcoolismul implica pedepse severe, pentru nobili chiar pedeapsa cu moartea. Totuși, zeii beției, „cei patru sute de iepuri”, constituiau obiectul unui cult. Consumarea licorii care îmbăta era permisă numai în anumite cazuri și, mai ales, unor anumite persoane, celor pe care vîrsta îi scosese în afara vieții „utile”, bătrînilor; ei nu riscuau să-și risipească forțele.

Surplusul de energie al acestei societăți se cheltuia în sărbători și jocuri. Distracțiile și modul de recreere ale dregătorilor, așa cum sînt descrise de Sahagún, nu se deosebesc de cele ale seniorilor europeni din aceeași epocă. Demnitarii jucau dame, cîntau, trăgeau cu arcul, vînau păsări, făceau grădinarit, aveau pași, pitici și cocoșai, animale sălbatice, vulturi și jaguari, urși, pisici sălbatice și păsări de tot felul.

Printre divertismentele cele mai practicate de azteci figurează jocul cu mingea, în care o minge de cauciuc trecea dintr-o tabără în alta, uneori printr-un inel de piatră. Mișcarea mingii simboliza pe aceea a soarelui, iar victoria unei tabere, terminată cu uciderea căpitanului advers, reprezenta victoria zilei asupra puterilor nocturne. Înălții demnitari și împăratul aztec jucau cu pasiune acest joc. Pe o partidă își pariau averea și chiar libertatea. Un joc foarte popular cu boabe de fasole, un altul, voladorul, erau divertismente încărcate de semnificații religioase. Unele ceremonii, ca nașterea sau căsătoria, pretindeau o asemenea cheltuială de timp, de alimente și de daruri, încît săracii trebuiau să aștepte, pentru a se căsători oficial, pînă puteau să economisească ceea ce era necesar la sărbătoare.

În românește de Crișan TOESCU

mama își instruește fata să fească la război;

în cadrul ceremoniei nuptiale, veșmintele mirelui și miresei sînt înnoadate unul de celălalt;

iar noaptea mireasa este purtată acasă de către... pețitoare

¹ Manual oficial care conține descrierea și formulele de preparare a medicamentelor, precum și modul de conservare și de utilizare a acestora.

Alain Decaux ocupă fotoliul nr. 9

Academia Franceză — celebrul for de cultură a cărui întemeiere se datorează, după toate mărturiile istorice, clarviziunii cardinalului Richelieu care a știut, în 1635, să capteze bunăvoința regelui Ludovic XIII — și-a deschis anul acesta porțile, pentru prima oară în triseculara sa istorie, în fața unui publicist istoric: Alain Decaux.

Alegerea lui Alain Decaux în fotoliul nr. 9, printre cei patruzeci de „nemuritori”, cum sînt denumiți membrii Academiei Franceze (una dintre cele cinci academii care alcătuiesc Institutul Franței), a fost socotită de opinia publică un eveniment neobișnuit. Este adevărat că preferințele Academiei Franceze s-au îndreptat nu o dată către istorici (de pildă, în 1953 — Pierre Gaxotte, în 1961 — Jean Guirton, în 1964 — Marcel Brion, în 1978 — Edgar Faure). De astădată însă pătrunde un istoric *povestitor*, care și-a legat numele de popularizarea istoriei atît pe calea scrisului, cît și prin intermediul Radioului și Televiziunii. Alain Decaux (născut în 1925) a publicat prima sa carte în 1947 sub titlul *Regăsirea lui Ludovic XVII*. Au urmat cîteva lucrări consacrate primului și celui de-al doilea Imperiu francez. Dar ceea ce l-a impus pe Alain Decaux în conștiința publicului francez au fost emisiunile *Tribuna istoriei* la Radio și *Camera de televiziune explorează timpul*, create în 1951 și,

respectiv, în 1955. De un deceniu, noul serial *Alain Decaux povestește* este una dintre emisiunile TV cu cea mai mare audiență în Franța.

Într-o recentă confesiune, intitulată *A iubi istoria*, proaspătul academician, colaborator și al *Magazinului istoric*¹, desfășoară o vibrantă pledoarie în favoarea culturii istorice de masă.

„Primul meu contact cu istoria, spune Decaux, datează de pe vremea cînd aveam opt ani. De Sf. Nicolae, Crăciunul copiilor din Nordul Franței, părinții mi-au dăruit o *Istorie a Franței*. Era vorba de un album de format mare, cu foarte multe ilustrații în alb-negru și în culori. Textul se reducea la comentarea imaginilor. Parcă-l văd și acum pe Vercingetorix aruncîndu-și armele la picioarele lui Iulius Caesar, pe Ioana d'Arc la încoronarea lui Carol VII de la Reims, pe Ludovic XIV la Versailles, pe Napoleon în faimoasa zi de la Austerlitz, cu soarele urcînd la orizont. La sfîrșitul cărții, dovadă că autorii erau la curent cu actualitatea, se vedeau Blériot traversînd cu avionul său Marea Mîncii și, într-o ultimă imagine, mareșalul Foch trecînd în fruntea trupelor sale pe sub Arcul de Triumf.

Nu sînt convins că asemenea lucrări se mai editează astăzi. Pedagogii le găsesc, fără în-
doială, prea „tributare eveni-

mentelor”. Fie-mi permis să le-o spun, ei greșesc. Trebuie să ne adresăm imaginației copiilor. Această imaginație are nevoie să se sprijine pe fapte concrete, pe personaje și pe evenimente. După aceea, dacă copiii vor să gîndească, cu atît mai bine. După aceea, dacă vor căuta cauze pentru acțiunile acestor personaje și pentru geneza acestor evenimente, atunci bravo lor! Dar să păstrăm istoriei bazele sale.

De cîte ori nu am visat peste imaginile acelei prime *Istории a Franței* care-mi căzuse în mînă! Dacă la 11 ani am simțit atîta bucurie citîndu-l pe Dumas, la 14 descoperîndu-l pe Lenotre, la 16 devorînd cărțile de istorie, se prea poate să o datorez acelor imagini din copilărie. Ele mi-au sădit un gust, care a devenit o pasiune și, în cele din urmă, o profesie.

Atunci cînd se desfășoară la Televiziune emisiunile istorice pe care spectatorii le îndrăgesc atît de mult, cînd ne sînt arătați Ludovic XI sau Richelieu, Mazarin sau Zola, mă întreb: nu oferim noi francezilor imaginile de care au ei nevoie? Francezii aceștia au iubit din totdeauna istoria. În secolul XVIII Voltaire făcea din al său «Secol al lui Ludovic XIV» un best-seller, iar Michelet și Thiers, editînd în fascicule opera lor *Consulatul și Imperiul*, au cunoscut tiraje enorme. Distribuitorii le răspindeau pînă în satele cele mai îndepărtate

¹ *Magazin istoric*, nr. 3, 9/1970, 7/1974.

Astăzi, toate sondajele afirmă că istoria ocupă, în gustul publicului din Franța, un loc privilegiat. Care editor nu are colecția sa de lucrări istorice? Revistele de specialitate se difuzează în 600 000 exemplare pe lună. Urmăriți sondajele: telespectatorii găsesc întotdeauna că emisiunile pe teme istorice sînt prea puține.

Care este motivul acestor iubiri? Este cumva, așa cum s-a pretins uneori, o fugă de prezent sau un refuz al viitorului? Cred, mai degrabă, că este vorba de un gust pentru povestirile istorice care ne vin de foarte departe, foarte din vechime, poate chiar de la gali. Galii nu cunoșteau scrisul. Ei ascultau însă cu nesat, pe druzii purtători ai tradițiilor și pe călătorii care le povesteau ce se întâmpla prin alte locuri. Călătorii erau ziariștii acelei epoci, iar druzii erau istoricii ei. Noi nu ne-am schimbat, ne place să ascultăm povestiri. Toate acestea reunite fac marea istorie. Istoria tradițională și noua istorie sînt complementare, și aceasta spre marea fericire a contemporanilor. De fapt, Istoria este istoria noastră, viața noastră. Mai trebuie să ne arătăm umiți de propria noastră curiozitate față de noi înșine? Atita timp cît un copil va spune mamei sale «povestește-mi ceva», adulții vor cere istoricului să le povestească Istoria lor».

În urma alegerii de la Academia Franceză acum cîteva săptămîni, Alain Decaux a furnizat subiectul interviului consacrat de revista franceză *Paris Match*, personalității săptămîinii, la rubrica *Oamenii de pe pagina întâia*. Întrebat ce părere are despre alegerea sa, ziaristul-istoric a răspuns: „Cred că Academia este un bun stimulent pentru muncă”. Răspunzînd întrebării dacă i-ar place să fie profesor la Sorbona, Decaux a spus: „Ar fi pentru mine o foarte mare onoare, dar intrucît eu predau istoria la cîteva milioane de elevi în același timp, de ce să mă mulțumesc doar cu 30-40?”. În sfîrșit, Decaux afirmă: „Istoricul are dreptul să greșescă intrucît eroarea este omenească; să greșescă da, dar nu să fie necinstit”.

D.M.

BUCUREȘTI 1980: AL XV-LEA CONGRES DE ȘTIINȚE ISTORICE

(Urmare din p. 20)

danubiano-pontic, va fi susținută de un istoric român (acad. Șt. Pascu), ca și aceea de închidere, nu mai puțin importantă, cu privire la *Locul poporului român în istoria universală* (V. Cîndea). Raportul general la prima mare temă a fost, de asemenea, încredințat României (acad. E. Condurachi și dr. R. Theodorescu), împreună cu rapoartele la trei din cele patru teme de metodologie: *Limbajul istoricului* (A. Petric, I. Kovaci, E. Stănescu), *Locul istoriei în învățămînt* (Șt. Ștefănescu) și *Demografie, epidemie, ecologie* (Șt. Pascu). La acestea se adaugă alte rapoarte și coraportele la mai multe teme de la secțiile: cronologice și comisiile afiliate. Numeroși experți la diferite teme vor fi membri ai delegației române și, de asemenea, președinți și vicepreședinți ai mai multor ședințe la toate secțiile.

Evantaiul bogat al prezenței românești la Congres se întindește cu o seamă de lucrări ce vor fi publicate cu acest prilej.

Dacă vom mai adăuga celor de pînă acum sesiunea științifică 2050 ani de la crearea primului stat dac centralizat și independent pe teritoriul României, expoziția organizată de Muzeul de Istorie al Republicii Socialiste România pe tema *Cultură și civilizație în istoria poporului român*, expoziția de carte românească de istorie din ultimii cinci ani, cele cinci excursii științifico-turistice la monumentele istorice ale țării organizate pentru membrii Congresului, am schițat în linii generale ceea ce va însemna participarea și contribuția românească la sporirea prestigiului celui de-al XV-lea Congres internațional de științe istorice de la București din august 1980, la sporirea prestigiului școlii românești de istorie și, prin toate acestea, la sporirea prestigiului României socialiste în lumea contemporană.

Interviu conceamat de
Ioana URSU

TANCURILE VII ALE ANTICHITĂȚII

(Urmare din p. 30)

rațelele elefanților inamici și, handicapați de mărimea și forța lor, se retrag înspăimîntați”.

Cam în aceeași perioadă, s-au făcut încercări de folosire a animalelor și la fortarea întăriturilor orașelor, fortificații subrezite în prealabil prin galerii subterane. Un caz tipic a fost asediul orașului grec Megalopolis, în 318 î.e.n., de către strategul Macedoniei, Polyperchon. Un soldat bătrîn și experimentat, care fusese și în serviciul lui Alexandru Macedon, a avut însă ideea de a introduce în șanțuri scînduri, în care fuseseră bătute înainte cuie. Înfingîndu-și picioarele în ele, patrupedele, înnebunite de durere, au produs panică și dezordine în rîndurile atacanților, care au fost sortii pieirii.

În general, principalul adversar al elefanților de luptă era călărimea inamică; pedestrima, de obicei copleșită de factorul psihologic, nu constituia un partener de luat în seamă. Atacul împotriva pedestrașilor se dovedea eficient numai cînd se stringeau în formațiune de falangă. O asemenea aglomerare de soldați reprezenta un obiectiv convenabil pentru tancurile vii și se încheia catastrofal pentru oameni. Cînd nu erau concentrați în grupuri compacte, ostașii puteau opri uneori giganții din goana lor cu ajutorul scîndurilor cu cuie. Procedul era uzitat mai ales în timpul asediilor.

Cu timpul, elefanții au devenit mai puțin eficienți ca armă; în plus, folosirea lor a ajuns nerentabilă, date fiind cheltuielile necesitate de întreținerea, dresarea și îngrijirea lor. În Orient, ei au continuat să participe la lupte, în Evropa însă au început să constituie doar o atracție în spectacolele de circ.

În românește de
Florentina DOLGHIN

SPAIMA ROȘIE

FREDERICK LEWIS ALLEN

Sfârșitul secolului trecut profila apariția unei noi puteri economice și politice pe scena lumii capitaliste: Statele Unite ale Americii. Era perioada cînd marii magnai puneau bazele trusturilor gigantice de mai tîrziu, devenind adevărați regi neincoronai ai unor imperii industriale și financiare. Practicînd, o bună perioadă, politica izolaționismului, sub sloganul „America americanilor“, marile monopoluri nu au întîrziat să determine ulterior participarea S.U.A. la competiția acerbă pentru plește și sfere de dominație.

O tensiune crescîndă a caracterizat climatul social în care a avut loc această vertiginoasă expansiune internă și externă a marilor corporații americane, consecință directă a agravării exploatării la care giganticele corporații supuneau forța de muncă salariată. Muncitorii trăiau într-o confruntare continuă cu perspectiva somajului; erau obligați să semneze contractele supranumite „Yellow Dog“ (Cîinele galben), prin care se angajau să nu adere la nici un fel de sindicate sau uniuni profesionale; participanții la greve erau concediați și evacuați din locuințele aparținînd corporațiilor etc.

Creșterea conștiinței de clasă a proletariatului a fost oglindită în crearea, în iulie 1876, a Partidului Muncitoresc, denumit, din 1877, Partidul Muncitoresc Socialist. Sub conducerea acestuia s-au desfășurat mari greve, cum au fost, de pildă, greva singeroasă, de la Chicago, din 1 mai 1886, cu participarea a 350 000 muncitori pentru legalizarea zilei de muncă de opt ore, sau greva din mai 1894, tot de la Chicago, a muncitorilor feroviari, reprimată cu forța armată. Au fost înființate, de asemenea, organizații capabile să impună patronilor de fabrici și întreprinderi, acordarea unor drepturi elementare muncitorilor. În 1881, a luat ființă Federația Americană a Muncii (American Federation of Labour — A.F.L.) și în 1905, la Chicago, organizația cunoscută sub numele de Muncitorii Industriali ai Lumii (Industrial Workers of the World — I.W.W.). Traectoria politică a acestor organizații a fost complexă și sinuoasă, dar, în anumite situații, ele au jucat un rol activ, progresist.

În perioada imediat următoare primului război mondial, lupta muncitorilor americani s-a ridicat pe o nouă treaptă calitativă și a crescut considerabil în intensitate și amploare. Ceea ce a provocat reacția, de o feroce brutalitate, a capitaliștilor cuprinși de o adevărată

isterie la gîndul că privilegiile lor sînt amenințate de o contagiune a S.U.A. cu „morbil revoluționar“ care bîntuia în Europa.

Despre această Americă a patronilor, înspăimîntată de Marea Revoluție Socialistă din Octombrie, de lupta tot mai decisa a muncitorilor din interiorul țării și minuind abil, în scopuri diversioniste, o propagandă ce asimila socialismul și comunismul cu anarhismul și nihilismul, ne vorbește istoricul și publicistul american Frederick Lewis Allen, redactor-șef, din 1941, al prestigioasei reviste Harper's Magazine, în paginile ce urmează.

Fragmentele, pe care le redăm într-o formă prescurtată, sînt extrase din cartea *Only Yesterday* (Abia ieri). Titlul și subtitlurile aparțin redacției Magazin istoric.

A.M.Ș.

Titluri cu litere de-o șchioapă

Faptul că în primii ani ai deceniului de după războiul din 1914-1918, poporul american nu a luat în seamă pledoaria lui Woodrow Wilson, pentru aderarea la Liga Națiunilor¹, nu se datorează numai aversiunii lui față de complicațiile internaționale și implicite eforturi de participare la rezolvarea lor. Pe americani,

¹ Președintele Woodrow Wilson (1913-1921) a fost unul dintre fondatorii Ligii Națiunilor, dar Congresul S.U.A. și opinia publică americană, dominate de izolaționiști, au împiedicat aderarea Statelor Unite la acest organism internațional; laureat al premiului Nobel pentru pace (1919).

Grevă de protest împotriva reducerilor de salarii a textiliștilor din Lawrence (statul Massachusetts) reprimată de Garda națională

li preocupa altceva. Ei aplecau urechea la zvonurile neli-nișitoare despre o uriașă conspirație a extremiștilor împotriva guvernului și instituțiilor Statelor Unite. Americanii se așteptau să audă exploziile bombelor și tropăitul armatelor comuniste. Ei credeau că adevărat — sau mai exact milioane dintre ei, cetățeni altminteri cu capul pe umeri — credeau că, în orice clipă, o revoluție roșie poate izbucni în S.U.A., dovedindu-se mai preocupată să-și păstreze America așa cum era decât să aperse democrația în restul lumii.

Era pe vremea când, în prima pagină a ziarului, titluri cu litere de-o șchioapă anunșau atît grevele, cît și manifestațiile anticomuniste; pe vremea când extremiștii trăgeau focuri de armă în cei ce demonștrau, de Ziua armistițiului, pe străzile orașului Centralia (statul Washington) și cînd, drept răzbunare, „naționaliștii” au scos din închisoare un membru al I.W.W. — nota bene, un american alb — și l-au linșat punîndu-i un ștreang de gît și azvîrlîndu-l de pe un pod; pe vremea cînd unii din membrii Adunării statului New York au fost eliminați din acest corp legislativ numai pentru că aparțineau venerabilului partid socialist; pe vremea cînd unui juriu din statul Indiana nu i-au trebuit mai mult de două minute pentru a achita un individ care împușcase un străin, pe motiv că acesta strigase „Jos cu Statele Unite”; și pe vremea cînd vicepreședintele acestei țări cita ca o manifestare periculoasă a radicalismului în universitățile feminine faptul că studentele de la Colegiul Radcliffe susținuseră, într-o dezbatere între facultăți, punctul de vedere că „recunoașterea sindicatelor muncitorești de către patroni este esențială pentru reușita tratativelor în vederea încheierii contractelor colective”. Era o epocă de apărare ilegală și dezordonată a legii și a ordinii, de apărare neconstituțională a Constituției, o epocă de suspiciuni și conflicte intestine — într-un sens foarte propriu — o epocă de domnie a terorii.

În timpul războiului, mișcarea muncitorească cîștiga-se un tot mai mare avînt și prestigiu. Avuseseră loc sute de greve declanșate, în principal, de scumpirea lucrurilor de primă necesitate pentru muncitori dar și de noua conștiință a puterii, pe care o dobîndiseră. Pentru a menține ritmul producției și pentru a evita conflictele în relațiile sociale, guvernul sprijinise contractele colective, îl ridicase pe Samuel Gompers² într-un post important, la Washington, dînd muncitorilor unele speranțe că odată cu restabilirea păcii se vor bucura de noi avantaje.

Pacea s-a restabilit, dar speranțele au rămas înșelate. Prețurile au continuat să urce, patronii s-au opus, solidari, creșterii salariilor, continuînd să pretindă ziua de muncă de peste 8 ore. Woodrow Wilson a plecat în Europa în căutarea păcii universale, uitînd de problemele muncitorilor, care minioși și sperați, au început să folosească singura armă pe care o aveau la îndemînă — greva. În toată țara s-au declanșat greve: ale muncitorilor din construcții, ale docherilor, ale crescătorilor de vite, ale muncitorilor de pe șantierele navale, ale lucrătorilor de la metrou, cizmarilor, timplarilor, operatorilor de la telefoane și așa mai departe, ad infinitum. Pînă în noiembrie 1919, numărul total al greviștilor, bărbați și femei, din întreprinderile industriale, a fost estimat la cel puțin un milion, la care se adăugau cei din întreprinderile neindustriale sau participații la grevele oficiale, ceea ce ducea la un total de aproape două milioane.

Nu toți acești oameni făceau greve pentru recunoașterea sindicatelor lor, sau pentru creșterea remunerației, sau pentru scăderea orelor de muncă, adică pentru motivele tradiționale. Unii dintre ei cereau o nouă ordine economică, înlăturarea controlului capitaliștilor asupra industriei (sau cel puțin asupra ramurilor în care lucrau ei)

² Samuel Gompers (1850-1924), muncitor la o fabrică de țigări din New York și lider al mișcărilor sindicale din S.U.A. Președinte al A.F.L. (1882-1924). Adversar al participării clasei muncitoare la lupta politică.

și instaurarea unui control de stat; pe scurt, ei cereau ceva foarte asemănător cu un regim socialist. Muncitorii de la Căile ferate, care pînă atunci fuseseră conservatori, se pronunțau pentru planul Plumb, prin care guvernul ar fi urmat, ca și în timpul războiului, să dirijeze Căile ferate, muncitorii urmînd să aibă un cuvînt de spus în administrarea lor. În septembrie 1913, cînd Sindicatul unit al minerilor s-a decis pentru grevă, membrii săi au preconizat cu îndrăzneală naționalizarea minelor.

Un patron agresiv

În zona de Nord-Vest a țării, I.W.W.-ul lupta pentru formarea unei centrale sindicale unice capabilă să se opună capitaliștilor. În Dakota de Nord și în statele cerealiere limitrofe, 200 000 fermieri s-au organizat în Liga fără de partid, descrisă de denigratorii ei, nu fără oarecare temeie, drept o organizație colectivistă. Se manifesta o incontestabilă tendință spre ideile socialiste, atît în rîndurile muncitorilor cît și ale intelectualilor de orientare liberală. În Partidul Socialist, sub influența succeselor revoluției din Rusia, încolțea ideea unei acțiuni violente, de masă. Și mai exista, de asemenea, un grup de anarhiști, mulți dintre ei foști socialiști, care preconizau măsuri și mai drastice.

Această ultimă grupare politică reprezenta o foarte mică minoritate a mișcării de stînga, absurd de mică dacă ne gîndim la tot tărăboiul care se făcea pe seama ei. Pe la sfîrșitul anului 1919 se aprecia că numărul membrilor Partidului Socialist se ridica la 39 000, în vreme ce Partidul Muncitoresc Communist avea 10 000-30 000, iar Partidul Communist 30 000-60 000 membri. Cu alte cuvinte comuniștii puteau strînge maximum o zecime din unu la sută a populației adulte a țării (0,1%), iar cele trei partide laolaltă ridicau proporția la foarte puțin peste 0,2%, un nucleu destul de mic al

„mișcării revoluționare”, prezentată ca o gogoriță de cercurile de dreapta.

Dar omul de afaceri american, ieșise din război plin de încredere în sine și dispus să snopească în bătaie pe oricine i-ar fi stat în cale. Era nerăbdător să se înapoieze la întreprinderea lui și să beneficieze de profituri cît mai mari. Muncitorii îi stăteau în cale și îi amenințau profiturile. Iată de ce, a intrat în epoca de pace cu convingerea că avea dreptul să zvîrle afară din întreprindere orice organizator sindical care încerca să-i unească pe muncitori într-o luptă organizată. Omul de afaceri american avea convingerea că tot ce era de stînga venea de undeva din străinătate. Prejudecățile lui ajunseseră pînă acolo încît era gata să jure că lupta muncitorilor americani pentru lefurii mai bune anunța începutul unei răscoale armate și că, sub masca oricărui intelectual de bună credință, care îndrăznește să afirme că există argumente și în favoarea socialismului, se ascunde un terorist bărbos din Europa de Răsărit, ducînd într-o mîină un sac cu bani și în cealaltă o bombă cu fitilul fumegînd.

În primăvara anului 1919, au explodat o serie de bombe, cele mai multe dintre ele trimise, prin poștă, unor conducători ai represiunilor antimuncitorești. S-a presupus că expeditorii erau extremiști de stînga¹.

Elementele de dreapta au decis să se răzbune împotriva „acestor radicali”. În ziua de 1 mai 1919, la redacția ziarului socialist *The New York Call* avea loc o agapă, la care participau numeroși bărbați, femei și copii. În plină sărbătorire, o gloată de bătauși au dat năvală înăuntru, au devastat birourile, au ars materialele pregătite pentru a fi culese și i-au atacat cu violență pe cei de față, formînd un semicerc la ieșirea din redacție și lovindu-i cu ciomegele pe măsură ce părăseau clădirea, astfel

încît șapte dintre ei au fost transportați direct la spital.

În aceeași zi, la Cleveland, un grup de demonstrații socialiști, purtînd un steag roșu, au fost atacați de un locotenent care comanda o unitate militară, în sprijinul căreia a venit și poliția. Aceasta a fost scînteia care a provocat o serie de încăierări, ce s-au extins în tot orașul, soldindu-se cu cîțiva morți și zeci de răniți; sediul local al Partidului Socialist a fost complet devastat de o bandă care pretindea că „apără democrația americană” aruncînd mașinile de scris și mobilele pe fereastră.

Dar atît patriotarzii de profesie, cît și propagandiștii marelui capital, deghizați în patriotarzi, se aflau abia la începuturile acțiunii lor. Pe tot cuprinsul țării s-au ivit, ca ciupercile, nenumerate asociații de dreapta, fiecare cu conducătorul său; și cum conducătorii trebuie să facă ceva, ei scoteau la iveală „pericole” noi și din ce în ce mai mari. Foarte mulți alți domni au descoperit astfel că puteau să se descotorosească de tot ce nu le plăcea, punîndu-i eticheta de „comunist”. Proprietari, industriași, antisemiți, rasisti, antidarwiniști și tot felul de alți indivizi își stigmatizau adversarii, botezîndu-i „roșii”, infestînd țara cu o avalanșă de oratori și publiciști care pâlăvrăgeau la nesfîrșit despre „sinistrii agitaatori subversivi”. În saloane ultraelegante, liderii organizațiilor de dreapta explicau cucoanelor bătrîne cum descompoze guvernul noi conspirații „radicale”, prea cumplite pentru a fi dezvăluite înainte de momentul oportun. Luîndu-și dejunul la cluburile lor, soții acestor băbuțe aflau că universitățile erau împinzite de comuniști. Un nor de suspiciune plutea prin aer, bănuiala devenise o virtute americană.

Libertatea — o figură de stil

Extrema dreaptă convertea pericolul în cifre, susținînd că numărul comuniștilor se ridică ba la 422 000, ba la 600 000, cifre cel puțin de zec

¹ Cercetări obiective aveau să dovedească existența unor acțiuni provocatoare, în marea majoritate a acestor cazuri.

ori mai mari decât cele ale statisticilor obiective. Se mai pretindea, de asemenea, că „roșii” țin zece mii de ședințe pe săptămână, în diferite orașe ale S.U.A.

Teatrul și cinematograful erau prezentate ca fiind pline de primejdii; Charlie Chaplin era acuzat că se numără printre membrii partidului comunist; romanul *Strada mare*, de Sinclair Lewis, era învinuit că „stirnește dezgustul pentru frumoasa viață convențională a americanilor”, iar filozoful John Dewey¹ era etichetat drept „extrem de periculos pentru tineret”. Se recomanda o intervenție de mână forte în rîndul cadrelor didactice, mai ales al celor din învățămîntul superior. Manualele erau verificate pentru a se găsi și elimina orice apreciere negativă la adresa eroilor oficiali ai istoriei S.U.A. și, în incinta școlilor, de orice grad ar fi fost ele, numai vorbirii de dreapta aveau voie să ia cuvîntul.

Atmosfera creată în urma acestor presiuni era apăsătoare. Teama de „radicali” a fost însoțită, și mai ales urmată, de teama că ai fi putut fi socotit drept „radical”. Așa cum spunea un locuitor al unui mare oraș întors acasă după o lungă absență: „Toți oamenii ăștia sînt speriați de ceva. Dar ce anume i-a speriat?”

În 1922, cunoscuta revistă *Harper's Magazine* scria: „America nu mai este o țară liberă în vechiul sens al cuvîntului, iar libertatea devine, din ce în ce mai mult, o simplă figură de stil. Nici un cetățean care gîndește nu-și mai exprimă decât, în cel mai bun caz, o parte din convingerile sale sincere... Pretutindeni, și pe orice tărîm, libertatea cuvîntului este înăbușită într-un fel sau altul”.

¹ John Dewey (1859-1952), filozof, psiholog și pedagog american; reprezentant al pragmatismului și fondator al variantei acestuia, instrumentalismul.

Discrepanțe ale societății americane în primele decenii ale secolului XX: multi-milionari la un banchet și copii într-o mină de cărbuni din Pennsylvania

KU-KLUX-KLANUL ÎN ACȚIUNE

ARNOLD S. RICE

După victoria nordiștilor în războiul civil american, marii proprietari de plantații din Sud au trecut la acțiuni menite să zădărnicească rezultatele pozitive ale conflictului și, în primul rând, să împiedice populația de culoare de a beneficia de drepturile civile și politice dobândite.

Slavagiștii sperau că abolirea robiei nu va dăinui, chiar dacă formele în care avea să se exercite nu urmau să fie într-un totu identice cu cele vechi. Pentru a-și atinge țelul, ei au folosit două căi principale: traficul de influență la Washington, cu scopul de a împiedica, sau măcar a întârzia, adoptarea unei legislații cu adevărat abolitioniste și instaurarea terorii, pentru care au creat, în 1866, asociația secretă cunoscută sub numele de Ku-Klux-Klan. Structurată după unele principii organizatorice ale francmasoneriei, practicând ritualuri, în același timp, macabre și ridice, pedalând, pe falsul romantism al tainei și anonimatului Ku-Klux-Klanul a desfășurat o sângeroasă activitate¹, lînsînd sute de albi partizani ai abolitionismului, asasinînd mii, sau chiar zeci de mii de negri, vinovați de „obraznici” sau „tupeu” față de foștii lor stăpîni și dezlănțuind veritabile pogromuri rasiste în cartierele sau pe ulițele, locuite de populația de culoare. Un exemplu de asemenea operație figurează și în cunoscutul roman *Pe aripile vîntului*, deși autoarea, Margaret Mitchell, ale cărei simpatii se îndreaptă vădit spre cauza slavagiștilor, o relatează rezervat și îndulcit.

Forțele progresiste din S.U.A. nu au rămas nepăsătoare față de acest dezmăț rasist. Sub

impulsul lor, congresul a votat, în mai 1870, așa-numita Lege a obligativității, prin care se pedepsea orice tentativă de a-i priva pe negri de drepturile ce le reveneau. Cum aceste măsuri s-au dovedit insuficiente, în aprilie 1871, a fost votată o lege specială împotriva Ku-Klux-Klanului, iar în 1875, o lege suplimentară privind drepturile civile ale cetățenilor americani, stipulînd îndeosebi egalitatea în drepturi a negrilor, cărora nimeni nu le mai putea interzice accesul în teatre, hoteluri și alte locuri publice.

După cum se știe, toate aceste legi au rămas multă vreme literă moartă, abia în ultimele două decenii ale secolului nostru efectuîndu-se o cotitură hotărîtoare în lupta împotriva discriminării rasiale din Statele Unite. „Imperiul invizibil”, cum își mai spunea cu aroganță Ku-Klux-Klanul, a continuat să-și facă mîndrele în statele sudice pînă în anii imediat premergători primului război mondial, cînd o serie de factori sociali, economici și politici l-au obligat să intre într-un fel de eclipsă. Dar în cel de-al treilea deceniu al veacului XX, organizația secretă de tristă celebritate a reinviat din propria-i cenușă cu o vigoare mult sporită față de cea inițială, și pe un teritoriu mult mai vast decît al Sudului propriu-zis.

Dreptre cauzele, mecanismele și aspectele acestui fenomen ne vorbește, în paginile ce urmează, autorul american Arnold S. Rice. Fragmentele, pe care le reproducem într-o formă prescurtată, sînt extrase din studiul *The Ku-Klux-Klan in America*. Titlul aparține redacției noastre.

B.R.

Este o gravă greșeală să credem că în anii '20, Ku-Klux-Klanul era o forță puternică doar în extremitatea de Sud a Statelor Unite. Această organizație a luat ființă în Georgia și apoi și-a cîștigat adepți, relativ repede, în statele învecinate Alabama și Florida. După investigația inițiată de Congres, în octombrie 1921, Klanul a raportat primul succes impor-

tant extinzîndu-se în zona întinsă din Vestul cursului inferior al râului Mississippi, în Texas, Oklahoma și Arkansas. Apoi organizația s-a înrădăcinat solid pe coasta Pacificului, mai întîi în California, apoi în Oregon. Prin 1924, confreria s-a bucurat de un extraordinar succes în Vestul Mijlociu și de un fantastic succes în statele Indiana și Ohio.

Stanley Frost, unul dintre cei mai documentați cercetători contemporani ai Klanu-

lui, a calculat că, la apogeul activității sale, organizația avea aproximativ 4 000 000 membri, distribuiți precum urmează: Indiana — 500 000, Ohio — 450 000, Texas — 415 000, California, New York, Oklahoma, Oregon — câte 200 000, Alabama, Arkansas, Florida, Georgia, Illinois, Kansas, Kentucky, Louisiana, Maryland, Michigan, Mississippi, Missouri, New Jersey, Tennessee, Washington și Virginia de Vest între 50 000 și 200 000 fiecare.

¹ În imagine: o cutremurătoare măturie a activității Klanului. Inițialele organizației teroriste, gravate cu fierul roșu pe spina unei victime.

Unii s-ar putea mira văzînd cîtî membri ai Ku-Klux-Klanului existau în state în care erau foarte puţini negri, catolici, evrei sau străini, state în care nu se puneau deci toate acele probleme împotriva cărora pretindea că luptă şi datorită cărora prospera Klanul... Explicaţia este că în anii '20, majoritatea locuitorilor din statele de la Vest de valea inferioară a râului Mississippi, de pe coasta Pacificului şi din Vestul Mijlociu erau descendenţii — atât din punct de vedere fizic, cît şi spiritual — ai acelei vechi stirpe de americani care a alimentat şi sprijinit, în secolul trecut, mişcările anticatolice.

Klanul era în principal un fenomen prezent în rîndul populaţiei satelor şi micilor oraşe. Nici oraşul mare, ca amestec de nenumerate grupări de origine, religioase şi istorice, nici regiunile izolate ale ţării, cu locuitorii risipiţi pe mari suprafeţe, nu se pretau la constituirea şi dezvoltarea unei filiale locale. Putea deveni membru al „Imperiului invizibil” al cavalerilor Ku-Klux-Klanului orice bărbat de rasă albă, creştin, născut în S.U.A. şi care — pentru a interzice accesul catolicilor — nu recunoştea autoritatea papei, „nu îşi luase nici o obligaţie de obedienţă faţă de vreo instituţie străină — guvern, sectă, conducător, persoană...”.

Printre milioanele de indivizi care s-au alăturat „ordinului” se puteau deosebi şase categorii: 1) organizatori şi predicatori, 2) patroni de întreprinderi, 3) politicieni, 4) predicatori şi laici bigoţi, 5) amatori de senzaţii tari, 6) contrabandişti de alcool, care se înrolau pentru a-şi proteja activitatea lor ilegală. Nu întotdeauna, dar destul de frecvent, personalităţile de seamă ale unei colectivităţi erau atrase de filiala locală a Ku-Klux-Klanului. Aşa cum arăta unul din liderii organizaţiei, referindu-se la cel de-al doilea congres al acesteia, din septembrie 1924: „Şedea laolaltă pastori ai amvonului, avocaţi şi oameni ai legii, cadre didactice, patroni de întreprinderi (unii dintre ei milionari)”.

După ce erau înrolaţi cît mai mulţi asemenea cetăţeni de frunte cu putinţă, atenţia Ku-Klux-Klanului se îndrepta asu-

pra recrutării celor din clasa de mijloc. Toţi publicişti care au atacat în scris organizaţia au considerat că marea majoritate a membrilor ei au fost recrutaţi din rîndurile burgheziei americane respectabile.

Atunci cînd înregimentarea burghezilor lua sfîrşit, scrie unul dintre observatorii acestui fenomen, Ku-Klux-Klanul se adresa elementelor mai puţin onorabile: huligani, vagabonzi, săraci cu duhul, cei plictisiţi de viaţă, bigoţi, ambiţioşi etc. Fraternitatea secretă nu refuza adeziunea nici unui nou membru, oricît de periculos sau de degenerat ar fi. Fost el, dacă dispunea de cei 10 dolari necesari pentru înscriere. Cele mai multe filiale aveau un număr de partizani proveniţi din drojdia societăţii. În statele de Sud, aceste elemente formau o minoritate activă în cele mai multe localităţi, şi o puternică majoritate în unele din ele.

Deceniul 1920-1930 a fost ceea ce a fost, în mare măsură ca urmare a efectelor avute de primul război mondial. Un rezultat al conflictului a fost creşterea resentimentelor sociale. Populaţia de culoare a ţării era insufletită de o demnitate umană fără precedent, datorită faptului că, pe de o parte, negrii înrolaţi în armată purtaseră arme şi avuseseră contacte libere cu camarazii lor albi în Europa, iar, pe de altă parte, numeroşi negri din Sud se mutaseră în metropolele nordice, pentru a lucra în industria de război. Drept consecinţă, în deceniul amintit, unii albi şi-au sporit ostilitatea faţă de negri, iar aceştia s-au arătat mai puţin dispuşi să suporte persecuţiile rasistilor.

Un alt efect al primului război mondial a fost dispariţia violentă a vechiului mod de viaţă american — didactic, puritan şi hobotnic — şi bruscă apariţie a unui nou, „Modernismul” însemna, printre altele, diminuarea influenţei Bisericii, mai ales asupra tineretului, reducerea controlului exercitat de părinţi, renunţarea la vechile canoane etice în favoarea unor mai tolerante. Un număr destul de mare de americani nu voiau, sau nu puteau, să se adapteze la aceste mutaţii postbelice şi vedeau în Ku-Klux-Klan un

avanpost al luptei împotriva „modernismului”, pe care îl urau.

Fiecare individ şi fiecare categorie socială îşi aveau în plus propriile lor motive pentru a sprijini Klanul. Mulţi oameni de afaceri socoteau că, devenind membri ai acestei organizaţii, îşi puteau păstra vechile lor relaţii şi stabili altele noi. Numeroşi politicieni locali nu scăpau din vedere faptul că puteau conta pe votul fiecăruia dintre membrii Klanului alături de care activau şi aşa mai departe.

Istoria Sudului american idealizase vechiul Ku-Klux-Klan, apărut imediat după încheierea războiului civil, ca un bastion al modului de viaţă specific sudist, astfel încît pentru mulţi alţii din această zonă amintirea tainicei organizaţii devenise ceva sacru. Să nu uităm că filmul lui David W. Griffith, *Naşterea unei naţiuni*, care făcea elogiu Klanului, i-a încîntat pe spectatori, încă de la premiera sa, din 1915. Astfel încît, atunci cînd Ku-Klux-Klanul, din 1920-1930, a fost prezentat drept o resurrecţie a vechii confrerii, bălăia pentru recrutarea de membri în Sud fusesse deja pe jumătate cîştigată.

Trebuie subliniat că „ordinul” s-a dovedit foarte abil în a specula principalele prejudecăţi ale regiunii în care îşi desfăşura activitatea, de unde şi cuvintele de ordine care variau de la zonă la zonă. El se declara antijaponez pe coasta de Vest, antimexican în Sud-Vest, anticatolic în Vestul Mijlociu, antinegru în Sud, anticanadian în statul Noua Anglie, antisemit pe coasta Atlanticului.

Mulţi derbedei şi criminali au jurat credinţă „Imperiului invizibil” pentru a-şi vedea de propriile lor interese. În general, represaliile exercitate împotriva unor indivizi sau a unor colectivităţi umane, fără a se folosi nici forţele de poliţie, nici tribunalele legale, au dus la nedreptăţi şi cruzimi. Elementele criminale au văzut în aceasta un admirabil prilej pentru a-şi potoli apăsătorile sadice. Adăpostii sub glugă şi robă, aceşti asociaţi s-au putut juca, fără nici o oprelişte, cu biciul, fierul roşu, sticla cu vitriol, şişul şi frîghia linşajelor.

— Cititorii noștri ne pot scrie fie pe adresa indicată, fie la căsuța poștală nr. 1-702, București.
— Atragem din nou atenția tuturor celor care ne scriu că manuscritele și documentele anexate nu se înapoiază. În consecință, corespondenții noștri sint rugați să-și păstreze copile corespunzătoare. De asemenea, ne vedem siliți să subliniem pentru cei care ne scriu de mină, adesea cu creionul și foarte necetă că le vom răspunde mult mai puțin prompt decât corespondenților care nu ne pun probleme de descifrare a scrisului lor.

Unii cititori ne pun — în aceeași scrisoare — zeci de întrebări de amănunt din istoria națională și universală. A le răspunde la fel de amănunțit ar însemna a redacta în fiecare lună încă cel puțin o revistă. Rugăm a ni se scrie mai concis și a ni se adresa eventualele întrebări numai pe marginea articolelor publicate.

SIMȚUL PUTERII DE VIAȚĂ

Printre societățile culturale românești din Transilvania, care militau pentru afirmarea unității culturale a poporului român (nr. 11/1978) — ne scrie DOBBE STANCIU, din Cluj-Napoca — s-a aflat și Societatea pentru fond de teatru român, creată la 4 octombrie 1870. Reținem din scrisoarea cititorului nostru acest fragment din discursul rostit de Ioan Mihai, președinte al Societății, în adunarea generală din 1910: În bună conviețuire cu concetățenii noștri de alt neam, dar totodată în strînsă și nelcetată legătură sufletească cu frații noștri de un singur de sub alte stăpîniri, voim, ba simțim ferm decizi că în orice împrejurări și împotriva tuturor pledicilor firești sau artificiale ce le vom afla în calea noastră să ne trăim și mai departe viața noastră românească pe platurile și vâlcele acestea... rămase nouă moștenire scumpă de la moșii și strămoșii noștri. Pentru realizarea acestui ideal avem credința tare pe care ne-o dă simțul puterii noastre de viață și de rezistență națională.

PRIMELE AVIOANE DOBORÎTE

Am avut bucuria că la Poșta M.I. din nr. 2/1979 sîc citeșc faptele de vitejie a trei ofițeri aviatori români care, la 9 mai 1917, au doborât un avion inamic lîngă Coțofenești, ne scrie VIRGINIA P. IOANIN, din com. Bănești, jud. Dimbovița. Unul dintre cei trei aviatori a fost soțul meu, decedat în 1967, locotenentul Petre Ioanin (și nu Ioanid, cum relatează corespondentul dv.). P. Ioanin a fost decorat, în 1917, cu Ordinul „Mihai Viteazul” cl. a III-a. Se menționează vitejia și iscusința ce a arătat ca pilot la 9 mai 1917, în cursul unei recunoașteri aeriene, fiind atunci de un avion inamic Brandenburg cu două mitraliere, a angajat cu el lupta, deși aparatul său nu era de luptă, ci de recunoaștere cu o singură mitralieră și a reușit să-l doboare în liniile noastre...

Pe marginea aceluiași note, lt. col. IOAN MIHĂILEANU, din București, precizează: Meritul doborîrîi primului avion german, în războiul din 1916-1918, a revenit artileriei antiaeriene românești. Corespondentul bucureștean arată că la 19 septembrie 1916, un avion inamic a fost doborât de bateria antiaeriană Deport în dreptul satului Fîlmin-da; la 9 și 13 decembrie, în același an, alte două avioane dușmane au fost doborîte la Brăila.

Cele două scrisori nu se infirmă, ci se completează reciproc. Avem de-a face cu două premiere: una datorată artileriei antiaeriene, cealaltă aviației noastre militare.

HANUL „ȘERBAN VODĂ”

Pe marginea articolului Gîndul și gătirea lui Șerban vodă (nr. 11/1978), NECULAI TAȘCU, din București, ne trimite o descriere a Hanului „Șerban vodă”, primul mare han din București (azi dispărut), ridicat de Șerban vodă Cantacuzino. Clădirea a fost construită între 1680 și 1687, pe un teren aflat la intersecția actualelor străzi Smîrdan, Doamnei și Lipscani. Era o construcție amplă, sportînd prin repezitate adăgîrîi de noi înclăpări. În curtea sa foarte mare, erau gîzduite care cu mărfuri sosite din Transilvania, Austria, Saxonia, Anglia sau Orient.

În 1704 hanul a fost avariat de un incendiu. Refectul de Constantin Brîncoveanu, a fost distrus înclătul cu înclătul de un incendiu (1804) și de cutremur (1838). În 1923

hanul avea 45 apartamente, 17 bucătării, 26 magazii. În 1869-1883 aici s-a aflat Tipografia Statului. Hanul a fost demolat în 1883, pentru a se construi Banca Națională.

CÎNTECELE INDEPENDENȚEI

Lupta românilor pentru cucerirea independenței absolute de stat în 1877-1878 a inspirat, pe lîngă un mare număr de opere literare și plastice (nr. 3/1977) și peste 200 creații muzicale, apărute în timpul războiului și în anii imediat următori, ne scrie CONSTANTIN N. IONESCU, din

Mora Armatei Române DE LA PLEVNA.

Pentru voce și Piano
G.R. THANASESCU.

Proprietate Literară
București,
Josef Sandrovici & Co

Timișoara, Creații precum Arme, arme, arme clătate de Gavril Musicescu, Marșul 1877, de Constantin Dumitrescu, Capitulara Plevnei, de C. M. Cordoneanu, Grivița, Rahova, de I.G. Capelanti, Sentinela păzind steagul, de Ioan Costescu s-au bucurat de o mare popularitate. În imaginea de mai sus, coperta partituri Hora armatei române de la Plevna, de Gr. Tănăsescu.

CONSTRUIREA CETĂȚII

În completarea articolului Cele 46 zile memorabile ale cetății Oradea (nr. 2/1979), TRAIAN ȘTEFAN, din București, ne trimite fotografia de mai jos care reprezintă construirea cetății Oradea, așa cum este redată într-o miniatură din Cronică pictată de la Viena.

PENTRU ÎNSĂNĂTOȘIREA BOLNAVALUI

STELIAN TĂTĂRAȘCU, din Birlad: Am citit cu interes contractul medical din 1810 (nr. 10/1978) și vă trimit și eu în copie un document similar din 25 septembrie 1809: Dl. Pluscu [Ignatie] luând asupra-și serviciul de medic regional în acest Principat [Moldova] se obligă să fie cu domiciliul în orașul Iași, să viziteze toți bolnavii de cari va fi invitat și să contribuie din toate puterile pentru tot ce se poate face pentru ameliorarea sau însănătoșirea bolnavului... În caz de se înec în popor bolii, se obligă să plece la fața locului spre cercetare și spre a lua măsuri preventive; guvernul însă în acest caz va elibera numărul necesar de căruțe și bani pentru necesitățile de transport... Acest contract află din partea boierilor Divanului cit și din partea lui Iordache Ruset, vistiernic, va fi respectat în timp de șase ani, așa fel ca ei să n-aibă drept în timpul urii boale îndelungate a doctorului Pluscu drept în timpul din funcțiune sau să-i ridice privilegiile acordate acestuia prin puterea contractului. Dimpotrivă, doctorului i se dă libertatea în orice timp să părăsească acest serviciu, înștiințând despre aceasta cu trei luni înainte... Dacă în cursul timpului fixat în contract de doctor, din cauza bolii sau a altele neputințe în corp sau suflet, nu va fi în stare să-și continue exercitarea funcțiunii, în acest caz Divanul Moldovei și vistiernicul... se obligă, după expirarea termenului de 6 ani, să-i achite pe lângă boale, încă un întreg salar pe timp de un an.

UN CRONICAR DIN 1821

DUMITRA PAULESCU, din Botoșani, dorește să afle ce se cunoaște despre un cronicar al revoluției lui Tudor, Ioniță Dirjeanu. A fost un mic boier care a lucrat din mică vîrstă, după cum menționa un document din 1814 la Vistierie, unde s-a remarcat cu cinste și bună orînduire. În 1821 era însărcinat cu corespondența în legătură cu răscoala răsvîrătorului de norod, Theodor, fiind condică de toate zapisele împrumuturilor și corespondenței. A redactat, pe baza documentelor pe care le-a cunoscut Cronică revoluțiunii din 1821. Scrierea sa a fost publicată, în 1868, în ziarul Trompeta Carpaților și în Documente privind istoria României. Răscoala din 1821, vol. V, București, 1962.

KARLOWITZ 1699

Pe marginea Cronicii Marii Uniri (nr. 11/1978), ION ȘTEFĂNESCU, din București, dorește să cunoască: unde se afla localitatea Karlowitz și ce alte prevederi cuprindea tratatul de pace încheiat aici. Orașul Karlowitz (actualul Karlovi-Sremski) se afla în Republica Socialistă Serbia (R.S.F. Iugoslavia). Aici a avut loc, în 1698-1699 Congresul de pace, în urma războaielor dintre Liga Sfîntă (Rusia, Austria, Veneția și Polonia) și Imperiul otoman. În urma tratatului încheiat, la 26 ianuarie 1699, Habsburgii au primit teritoriile cucerite în timpul războiului (centrul Ungariei, Transilvania, o mare parte din Slavonia). Prin tratatul de pace încheiat la 16 ianuarie același an, între Poartă și Polonia, aceasta obținea o parte din Ucraina apuseană și Podolia.

ORIENT-EXPRES

Pe marginea articolului Afacerea Strousberg (nr. 2-5/1979), STOIAN PANDELESCU, din Craiova, ne trimite o notă referitoare la istoricul legăturilor internaționale pe calea ferată ale României: Primul tren accelerat internațional a circulat în anul 1873 pe traseul București-Viena (prin Barboși și Suceava, în 25 ore). La 5 iunie 1883 s-a inaugurat celebrul Orient-Express pe ruta Paris—Nancy—Strassburg—Stuttgart—München—Viena—Budapesta—Virciorova—București—Giurgiu—Varna—Constantinopol. La 8 iunie, Orient-Expressul a sosit în București. Ziarul Românul scria cu acel prilej: Azi, la orele 5 fără 5 minute a sosit în Gara Tirgoviște, cu o înfriziere de 10 minute, primul tren Fulger (Orient-Express) ce venea de la Paris. Orient-Expressul se compune dintr-o mașină, un vagon de bagaje, un vagon restaurant, un vagon cu paturi, un vagon francez de poștă și vagonul conducătorului.

Trenul adusea doar cinci călători și circula cu viteza maximă de 70 km/oră.

NU LA NOI

IOAN GĂINUTĂ, din Iași; C. NEDELICU, din com. Călinești, jud. Teleorman; GH. C. MARICA, din Goesti, jud. Dolj; DUMITRU TEODORESCU, din Constanța, precum și tuturor celorlalți cititori care ne solicită să le trimitem lucrări din cele prezentate în cadrul rubricii Cărți sosit la redacție: după cum am precizat în repetate rânduri, noi nu ne ocupăm cu comerțul de carte; aceste volume pot fi procurate prin librăria Cartea prin poștă, str. Șosea N. Ion, nr. 3-13, București.

MULȚUMIRI

Din corespondența sosită în ultimul timp pe adresa revistei noastre, am reținut propunerile, sugestiile, completările și informațiile cuprinse în scrisorile următorilor cititori, cărora le mulțumim: DEZIDERIU MACH, din Cîmpia Turzii; ANISOARA MARTINAȘ, din com. Sagna, jud. Neamț; DUMITRU STOICINESCU, din Iași; IOANA DUMITRESCU, din Constanța; PAUL KIRSCH, din Timișoara; FLAVIU DUMITRESCU, din București.

Nicolae MINEI

CONTENTS (Romanian History) M. ȘTEFAN, I. LĂCUSTĂ, GH. GEORGESCU-BUZĂU, BRUCE C. FRYER Nicolae Bălcescu (1819-1852) • M. PĂCURARIU, M.D. VLAD, The Romanian Principalities' Fight for Unity • ȘTEFAN PASCU Th XV-th. International Congress of Historical Sciences (Bucharest, 1980) • N.G. MUNTEANU A German Encyclopedia of 1835 About the Dacians • ȘT. FERENCZI Metal Works in Dacia • Carol Farcaș (1842-1907) and the I-st International • T. IONESCU-NIȘCOV A Friend of the Romanian People — Jan Urban Jarnik • NOTI CONSTANTINIDI, LIVIU REBREANU 1937-1941: Witnesses for the Prosecution of Fascism • I. BABICI New York, August 1938: World Youth Against Fascism

SOMMAIRE (Histoire roumaine) M. ȘTEFAN, I. LĂCUSTĂ, GH. GEORGESCU-BUZĂU, BRUCE C. FRYER Nicolae Bălcescu (1819-1852) • M. PĂCURARIU, M.D. VLAD, L'Unité des pays roumains • ȘTEFAN PASCU Le XV-e Congrès International des Sciences Historiques (Bucarest, 1980) • N.G. MUNTEANU Une Encyclopédie allemande de 1835 sur les Daces • ȘT. FERENCZI La Métallurgie au temps des Daces • Carol Farcaș (1842-1907) et la I-ère Internationale • T. IONESCU-NIȘCOV Un ami du peuple roumain — Jan Urban Jarnik • NOTI CONSTANTINIDI, LIVIU REBREANU 1937-1941: Témoignages antifascistes • I. BABICI Les Jeunes contre le fascisme: New York, août 1938

СОДЕРЖАНИЕ (Румынская история) М. ШТЕФАН, И. ЛĂКУСТĂ, Г. ДЖЕОРДЖЕСКУ-БУЗĂУ, Б.С. ФРАЙЕР Николае Бăлцеску (1819-1852) • М. ПĂКУРАРИУ, М. Д. ВЛАД Единство Румынских Княжеств • ШТЕФАН ПАСКУ XV-ый Международный Съезд исторических наук (Бухарест, 1980) • Н. Г. МУНТЯНУ Германская энциклопедия 1835-ого г. о даках • ШТ. ФЕРЕНЦИ Дакийская металлургия • Карол Фаркаш (1842-1907) и Интернационал I-й • Т. ИОНЕСКУ-НИШКОВ Ян Урбан Ярник — друг румынского народа • НОТИ КОНСТАНТИНИДИ, ЛИВИУ РЕБРЕАНУ 1937-1941: Антифашистские свидетельства • И. БАБИЧ Нью-Йорк, август 1938: Молодежь против фашизма

INHALT (Rumänische Geschichte) M. ȘTEFAN, I. LĂCUSTĂ, GH. GEORGESCU-BUZĂU, BRUCE C. FRYER Nicolae Bălcescu (1819-1852) • M. PĂCURARIU, M.D. VLAD Die Einheit der rumänischen Länder • ȘTEFAN PASCU Der XV. Internationale Historikerkongress (Bukarest, 1980) • N.G. MUNTEANU Eine deutsche Enzyklopädie von 1835 über die Daken • ȘT. FERENCZI Die dakische Metallurgie • Carol Farcaș (1842-1907) und die I. Internationale • T. IONESCU-NIȘCOV Jan Urban Jarnik — ein Freund des rumänischen Volkes • NOTI CONSTANTINIDI, LIVIU REBREANU 1937-1941 — antifaschistische Bekenntnisse • I. BABICI New York, August 1938: Die Jugend gegen den Faschismus

SUMARIO (Historia rumano) M. ȘTEFAN, I. LĂCUSTĂ, GH. GEORGESCU-BUZĂU, BRUCE C. FRYER Nicolae Bălcescu (1819-1852) • M. PĂCURARIU, M.D. VLAD La unidad de los Principados Rumanos • ȘTEFAN PASCU El XV.º Congreso internacional de ciencias históricas (Bucarest, 1980) • N. G. MUNTEANU Una Enciclopedia alemana (1835) sobre los dacios • ȘT. FERENCZI La metalurgia dacia • Carol Farcaș (1842-1907) y la I-a Internacional • T. IONESCU-NIȘCOV Jan Urban Jarnik — un amigo del pueblo rumano • NOTI CONSTANTINIDI, LIVIU REBREANU 1937-1941: testimonios antifascistas • I. BABICI Nueva York, agosto de 1938: la juventud contra del fascismo

ABONNEMENTS : ILEXIM — Departamentul export-import presă, București, strada
13 Decembrie, nr. 3, P.O.B. 136-137, telex : 11226

magazin istoric

București, Intrarea Ministeriului, nr. 2, parter — Sectorul 1, Oficiul poștal nr. 1, Căsuța poștală 1-702, Cod 70 100, telefon 16 68 72.

REDACTORI : Gheorghe David, Florentina Dolghin, Ioan Dragomirescu, Ioan Lăcustă, Ioana Ursu-Năstășel, Ana-Maria Șerbănescu, Vasile Șimandan, Marian Ștefan
SECRETAR RESPONSABIL DE REDACȚIE : Valeriu Buduru
PREZENTAREA ARTISTICĂ : Radu Ion Popescu
TEHNOREDACTOR : Anton Tănase
CORECTURA : Georgeta Apreotesei, Constanța Avram

Apare lunar, se găsește de vânzare la chioșcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile poștale, factorii poștale, difuzorii din întreprinderi, instituții și de la sate. Prețul unui număr — 5 lei, abonamentul pe 6 luni — 30 lei, pe un an — 60 lei.

Tiparul executat la Combinatul poligrafic „Casa Scintei” — București

